

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ !

આપ જૈનશાસનના સ્તંભ છો. આપના ગુણો વર્ણનાતીત છે. આપે ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાળને પ્રતિબોધ આપી ભૂમંડળને જિનપ્રસાદોથી અલંકૃત કરાવી ભવ્યજનો ઉપર અત્યંત ઉપકાર કર્યો છે. સિદ્ધહૈમ-શબ્દાનુશાસન, કાવ્યાનુશાસન, છન્દોઽનુશાસન, ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરૂષ ચરિત્ર, પરિશિષ્ટપર્વ, યોગશાસ્ત્ર, પ્રમાણમીમાંસા, સંસ્કૃત પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયકાવ્ય, અભિધાનચિંતામણી, નિઘંટકોષ, અનેકાર્થકોષ, દેશીય નામમાળા વિગેરે આપની દેહધારી પ્રતિભાસમાન અનેક ગ્રન્થો આપની સાહિત્યસેવાના પુરાવારૂપ છે એતદ્દેશીય તેમજ પાશ્ચાત્ય અનેક વિદ્વાનો આપની ઉપરોક્ત કૃતિકલાપનો અભ્યાસ કરી મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરે છે અને સાક્ષાત્ વાગ્દેવતાના અવતારરૂપી ગણી હૃદયકમળમાં સ્થાપન કરી આપને નિરંતર અર્ધ્ય આપે છે. અમારાથી આપનું ઋણ કોઈ પણ પ્રકારે ફેડી શકાય તેમ નથી છતાં પણ ' ફૂલ નહિ, તો ફૂલની પાંખડી ' સમાન આ લઘુ ગ્રન્થ આપના કરકમલમાં અર્પણ કરી કૃતાર્થતા અનુભવું છું.

લિ૦ આપનો સદાનો દાસ
સેવક નવાબ સારાભાઈ મણીલાલ.

વિષયાનુક્રમ

शुद्धिपत्रकम् ।

पृष्ठम्	पङ्क्ति	अशुद्धिः	शुद्धिः
		प्रस्तावनायाः ।	
५१	१७	इवः	इवे
५९	१६	सम्यगाममावगहेन	सम्यगागमावगाहेन
५९	१८	क्षणतय कोस	क्षणतयं कोस
५९	१९	मुद्रिका	मुद्रिका
		मूलग्रन्थानाम् ।	
१	६	प्रशस्त्यर्न्यगत	प्रशस्त्यन्तर्गत
५	७	सत्व	सत्व
९	२१	युगलक	युगलिक
११	१	रतसुखः	रतिसुखः
१३	३	चक्रीयः	चक्रोर्यः
१७	२२	परधार्मिकदर्म्य	परधार्मिककर्म्य
२९	१५	वाग्भट	श्रीमद् वाग्भट
३१	२०	धानश्वर	शनैश्वर
३१	११	शनेश्वरण	शनैश्वरेण
३५	५	[विबुधह	विबुधश्रीह
३७	७	कीदशा	कीदृशो
३७	७	प्रकृतः	प्रकृतिः
३७	९	क्रमणात्	भ्रमणात्
३९	५	तस्करः	तस्कर–
४०	१	श्रत	श्रुत
४०	८	श्रतिभिः	श्रुतिभिः
४०	८	श्रतं	श्रुतं
४०	१८	श्रतिभिः	श्रुतिभिः

पृष्ठम्	पङ्क्ति	अशुद्धिः	शुद्धिः
४१	४	श्रतुनि	श्रुति
४४	१४	श्रतं	श्रुतं
४४	१५	श्रत	श्रुत
४८	७	चित्तमभि	चितमभि
४९	३	घर्पणात	घर्पणात्
४९	२१	श्रतिभिः	श्रुतिभिः
५०	४	वर्णनम	वर्णनम्
५०	१८	चन्द्रोऽभि	चन्द्रोऽभि
५१	१४	श्रतिभिः	श्रुतिभिः
५३	१७	श्रतधरैः	श्रुतधरैः
५७	३	सोऽह	सोऽहं
५७	६	आरापित	आरोपित
७८	१४	प्रमय	प्रश्न
८१	२१	ओह	मोह
८७	७	यमेकं	न्यमेकं
८९	(टिप्पणके)	वाल	बाल०
८९	,,	तदा या	सपा वा०
९४	९	रुद्रः	भद्रः
९६	१५	शब्दा	शब्दो
९८	१७	'अयदेव !'	'अयदेव'
१०१	८	सिद्दसूरे !	सिद्ध ! सूरे
१०८	१३	गमः–गति	अगमः–अगति
११२	१९	(अभि. २.	(अभि. र.
११३	३	वीरोच्छवं	वीरोत्सवं
११७	१९	इति इयति	इयति इति

पृष्ठम्	पङ्क्ति	अशुद्धिः	शुद्धिः
१२०	१	मृदि	तृपापदः
१२०	१०	'सिद्धसूरे !' सिद्धसेनदिवाकर ।	सिद्धसूरे-सिद्धसेन-दिवाकरे
१२२	१०	श्रतेः	धुतेः
१२३	३	पटिमम प्रकृष्ट	पाटनपरिष्ठप्रकृष्ट
१२३	१५	ध्वन्यसे !	ध्वन्यते ।
१२५	१	श्रीजयसिंहसूरिः	श्रीजयसिंहदेवः
१२५	११	इत्यर्थः ।	इत्यर्थः ।
१२५	२०	रेव	रेप
१२७	१५	श्रीअभयदेवः—	श्रीअजयपालदेवः—
१३१	१०	क्षान्ति	क्षान्ति
१३२	२१	निर्मित	निर्मिति
१३४	४	ऋतुकर्मणे भाषान्तरस्य ।	ऋतुकर्मणे
१५९	१	मनास भूमि	मनासभूमि
१५९	२	इच्छासै	इच्छ्वासै
१८९	९	नीतोऽसा	नीतोऽसौ
१८४	(टिप्पन)	ध्यानं विज्ञान मास्तिक्य	ज्ञानं विज्ञान-मास्तिक्यं
१९४	,,	साघीया	साधीया
१९८	१३	यदेकेनै तस्मिन्	यदेकेनैतस्मिन्
२०५	(टिप्पन)	मंदं भीमाम्यां	मन्दभीमाभ्यां
२१४	१३	माणिका	माणिक्यं
२१४	१७	नृपतिमेजे	नृपतिर्मेजे

પ્રાક્ કથન—

પ્રાતઃસ્મરણીય પંડિતપ્રવર બાલબ્રહ્મચારી જૈનાચાર્યો અને ધર્મધુરંધર સાધુવરોએ રચેલી સાહિત્યની અમૂલ્ય કૃતિઓનો સંગ્રહ મારી ગ્રન્થાવલિના બીજા પુષ્પ તરીકે જનતાસમક્ષ રજૂ કરતાં આજે મારા આત્માને જે અનહદ આનન્દ થઇ રહ્યો છે, તે તો માત્ર અનુભવી શકાય : કહી શકાય નહિ !, પરન્તુ વાસ્તવિક રીતિએ આ ગ્રન્થરત્નને સર્વાંગ સમ્પૂર્ણ અને સુન્દર બનાવવાનો સુયશ પૂ પા૦ દક્ષિણ વિહારી મુનિરાજ શ્રીઅમરવિજયજી મહારાજના પરમવિનેય બાલબ્રહ્મચારી વિદ્વદ્રત્ન ગુરૂદેવ શ્રીમત્ ચતુરવિજયજી મહારાજનાજ જ્ઞાન અને શ્રમને ફાળે જાય છે.

આ અનેકાર્થ સાહિત્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવાની ભાવના બે ત્રણ વર્ષથી થયેલી, ગત ચતુર્માસ દરમ્યાન પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી **વિજયનીતિસૂરિજી** મહારાજને તે સમ્બન્ધી વાત કરતાં તેના પ્રકાશનના કાર્ય માટે ઉપદેશ આપીને આર્થિક મદદ અપાવરાવી[૧] અને પૂજ્ય **ચતુરવિજયજી** મહારાજ તથા મારા દરેક ગ્રન્થપ્રકાશનના કાર્યમાં પ્રત્યક્ષ અગર પરોક્ષ રીતે સહાયતા કરનાર પાટણ બિરાજતા વયોવૃદ્ધ ગુરૂદેવ પ્રવર્તકજી **કાંતિવિજયજી** મહારાજના વિદ્વાન્ શિષ્યરત્ન શ્રી **ચતુરવિજયજીના** પરમવિનેય વિદ્વદ્દમાન્ય પૂ. ગુરૂદેવ શ્રીપુણ્યવિજયજી**ની** શબ્દાતીત સહાયથી આજ પ્રત્યક્ષરૂપે એ ભાવના ફળી.

તેઓશ્રીની નિખાલસતા વિગેરે ગુણોથી આકર્ષાઇને મલી આવી તેટલી તેમના જીવનની રૂપરેખા દોરવા અને તેને ચિરસ્થાયી રાખવા આ અમૂલ્ય ગ્રન્થરત્નની સાથે તેને તેમની સંમતિ વિનાજ જોડી દેવામાં આવે છે તે માટે તેઓશ્રી પાસે ક્ષમા યાચું છું.

સારાભાઇ નવાબ.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં ગુર્જરભૂમિમાં અહિંસાના બીજને ઓતપ્રોત કરવાના કારણભૂત પરમાર્હત કુમારપાલ ભૂપતિની તથા સિદ્ધરાજ **જયસિંહદેવની** વિનંતિથી સિદ્ધહેમવ્યાકરણના કર્તા કલિકાલસર્વજ્ઞશ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય **શ્રીવર્દ્ધમાનગણિની** એકની એક કૃતિ તથા તેમના સમકાલીન **શ્રીસોમપ્રભસૂરિની** વિદ્વત્તાભરી કૃતિ અને બીજા અજ્ઞાત વિદ્વાનોની અત્યારસુધી અમુદ્રિત રહેલી કૃતિઓ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ વિષે વિશેષ જાણવાજોગ હકીકત તો પ્રસ્તુત સમ્પાદકની પ્રસ્તાવનામાંથી મળી રહે તેમ છે.

આ પુસ્તક કલિકાલ ભગવાન્ સર્વજ્ઞ **શ્રીહેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજને એજ કારણે સમર્પિત કરાયું છે કે—તેજ પુણ્યપુરૂષની નિર્મલ કૃતિના સાહિત્યસાગરમાંથી આવા અનેકાર્થ ગ્રન્થરત્નોની ઉત્પત્તિ મુખ્યત્વે થએલી છે.

આ નિવેદન પુરૂ થતાં પહેલાં મારા સ્વર્ગસ્થ ચિરંજીવી **ભરતકુમારનું** મને સ્મરણ થઇ આવે છે, કારણ કે જે દિવસે આ ગ્રન્થ રત્નને મેં છપાવવાની શરૂઆત કરી હતી તેજ દિવસે તેનો જન્મ અને આ નિવેદન લખું છું તેજ દિવસે તેનું અવસાન મને સૂચના આપે છે કે કર્મસત્તા બહુજ બલવાન છે. માટે સારા કાર્યોને જલદીથી પુરા કરવાની કાળજી રાખવી જોઇએ.

પ્રાન્તે આ પછીના મારા તરફથી ચાલુ થએલી આ ગ્રન્થાવલિના બીજા પુષ્પોની જાહેરાત આ ગ્રન્થમાં આપેલી છે તે તથા આ ગ્રન્થોનો આદર પાશ્ચાત્ય દેશોના વિદ્વાનો કેવી રીતે કરે છે તે આ પુસ્તકના પાછળના ભાગમાં આપવામાં આવેલા "જૈનસ્તોત્ર સંદોહ ભાગ ૧લા "ના અભિપ્રાયો વાંચવા માટે વાંચકોને ભલામણ કરી વિરમું છું.

પ્રકાશક—

સંવત્ ૧૯૯૧ પોષ કૃષ્ણા પંચમી } **સારાભાઈ મણીલાલ નવાબ.** નાગજી બુદરની પોળ—અમદાવાદ.

ॐ

श्री गिरनारादि प्राचीनजैनतीर्थोद्धारक आचार्यदेव

श्रीविजयनीतिसूरिजीनी

टुंक

जीवन प्रभा.

આમુખ.

સંખ્યાબંધ મહાત્મા પુરૂષો કે જેમાંના દરેકે કોઈ મહાન ઉદ્દેશ પૂર્વક કામ કર્યું છે. અને સમાજની માનસિક તેમજ નૈતિક દશામાં સુધારો કર્યો છે. તેમના જીવનચરિત્રોમાં જેટલી પ્રૌઢતા રહે છે તેવી પ્રૌઢતા કલ્પીત ચરિત્રોથી નથી થતી.

ઉત્તમ પુરૂષોના જીવનચરિત્રનો અભ્યાસ કરવાથી ઉત્સાહ, ધર્મ પ્રત્યે ઉંચ વિચારો, તેઓના પ્રત્યે બહુમાન અને ચારિત્ર્યની ખીલવણી એ સર્વ બને છે. ઉત્તમ જીવનચરિત્રો એ એક પ્રકારનું ખાસ દર્પણ છે. આરીસા વડે પોતાના ચહેરામાં ડાઘ જણાતાં મનુષ્ય તે ડાઘને કાઢી નાખે છે. અને ચહેરો સાફ કરે છે, તેમ ઉત્તમ ચરિત્રરૂપ સ્વચ્છ આરસી વડે પોતાના દોષોને ટાળવા તથા ગુણરૂપ વનને વિકસાવવા જાગૃત થવાય છે. જે કામ ખાલી ઉપદેશથી નથી બનતું તે કાર્ય ઉત્તમ જીવનચરિત્રો સ્હેજે પાર પાડે છે.

જે માટીના શરીરમાં સર્વ શક્તિ વ્યાપી રહી હતી તે માટીનો ચેતન ઉડી જતાં ધૂળ થઈ જાય છે. પરંતુ યુગો સુધી તેમના સચ્ચારિત્ર્ય દ્વારા પ્રકાશિત થએલી નૈતિક અને બૌદ્ધિક સત્યોની પરંપરા, મહત્તા અને ગૌરવના માર્ગ પર દિવ્ય પ્રકાશ આપ્યા કરીને બીજા માણસોને પણ તે સ્વર્ગીય માર્ગે ચાલવાની પ્રેરણા અને ઉત્સાહ આપ્યા કરે છે.

ઉત્તમ જીવનચરિત્રો બતાવી આપે છે કે એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન પ્રયાસવડે ક્રમે ક્રમે કેટલી હદ સુધી ઉંચ્ચ કક્ષાએ લઈ જઈ શકે છે. અને કેટલી સુંદર અસર ઉપજાવે છે તથા ધર્મ અને તીર્થનું કેટલું મહત્વ વધારી શકે છે. તે હકીકત શ્રીમાન્ જૈનાચાર્ય **શ્રીવિજયનીતિસૂરિજીના** જીવનચરિત્રથી સાફ જણાઈ આવે છે. અસ્તુ ! ૐ શાંતિઃ

પરમપૂજ્ય પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્ય દેવેશ ૧૦૦૮

શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ

શ્રીગિરનારાદિ પ્રાચીન જૈન તીર્થોદ્ધારક તથા પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન કાર્યમાં અનન્ય સહાયક અને ઉત્તેજક.

ॐ

બાળબ્રહ્મચારી–

શ્રીમાન્ વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીની

ટુંક જીવનપ્રભા

ગતનું શ્રેય કરનાર અને જગતના જનોને જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુઓ આપી ભવ ભ્રમણના ફેરા ટાળનાર શ્રી-તીર્થંકરદેવોને હું પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર કરૂં છું.

જેઓ સૂર્યના કિરણોની માફક પોતાના શુદ્ધ જીવન રૂપ કિરણોથી અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરે છે અને સમ્યક્ તત્ત્વનો પ્રકાશ કરે છે, એવા શ્રી સદ્ગુરૂ દેવને હું વારંવાર નમસ્કાર કરૂં છું.

જે વિદ્વાનોના મુખ સરોવરમાં રાજહંસી સમાન ક્રીડા કરનારી તથા ઉજ્જવળ કાંતિવાળી અને સંસારના તાપને દૂર કરવામાં મજળ સરિતા સમાન છે તે શ્રીમતી સરસ્વતી દેવી સદા જયવંતા વર્તો.

જીવનની ઉજ્વળતા એજ છે કે જીવનમાંથી મેલનો નાશ થયો હોય, મોહરાજાને દેશવટો દીધો હોય અને આ અસાર સંસારની માયા ઝાંઝવાના જળ જેવી છે એવો ખરો આભાસ અંતઃકરણમાં થયો હોય એવી સ્થિતિએ પહોંચેલ જીવનને વિરાગી એટલે રાગ રહિત જીવન કહેવાય છે. આવી સ્થિતિએ પહોંચેલ મનુષ્ય અન્ય જનોનું જીવન સુધારી શકે છે, અને પોતાના જીવનની પ્રભાનો પ્રકાશ પાડી સમાજને ઉચ્ચ માર્ગે આકર્ષે છે. ઉચ્ચ કાર્યોમાં તેનું જીવન દૃષ્ટાંત રૂપ થઇ પડે છે. કેમ કે વ્યવહાર દ્રષ્ટિ અનુકરણીય છે. બાળકો

વડીલના આચરણ શીખે છે. વડીલોના વર્તનનું અનુકરણ કરે છે. વડીલોની કીર્તિનો પ્રકાશ પાડે છે. આવા સંજોગોમાં કુમળા મગજમાં જે સરકાર સ્થાયી થાય છે. તેજ તેના જીવનની રેખા બને છે તેથીજ પવિત્ર જીવનચરિત્રો મનુષ્યને પવિત્ર થવાને ખાસ જાણવા-વાંચવા-જરૂરના છે.

મહાન્ પુરૂષના જીવન પણ ક્રમે ક્રમે ચઢતાં છેક ઉત્તમોત્તમ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી સામાન્ય વ્યક્તિને આવા જીવનથી પોતાનો માર્ગ સુઝે છે. દરેક તીર્થંકર ભગવાન્ પણ પ્રથમના ભવમાં એક સામાન્ય વ્યક્તિ હતા. પરંતુ પોતાના વર્તન, વિચાર અને આચરણમાં જેમ જેમ નિઃસ્વાર્થ ઉપયોગી પવિત્ર રજકણો ભરાતા ગયા તેમ તેમ જીવનની દિશા નિર્મળ થતાં અમુક ભવે કૃતકર્મોનો ક્ષય કરી પરમાત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા. આવું ઉત્તમ જીવન સંપાદન કરવામાં ઘણા આવરણો આવી નડે છે. અને ઘણી કસોટીમાંથી પસાર થયા બાદજ તે દશા પ્રાપ્ત થાય છે. તે કસોટીનો કસ તે નિર્મળ જીવનની પ્રભા છે.

અહિં જે મહાપુરૂષનું જીવન-ચરિત્ર લખવાનું છે. તે જીવન પણ સંસારી પણામાં સંસાર ચક્રમાંથી પસાર થતું શરૂ થાય છે.

શ્રીમાન્ **વિજયનીતિસૂરિજી** મહારાજનો જન્મ કાઠીયાવાડમાં આવેલ **વાંકાનેર** શહેરમાં આબરૂદાર દશાશ્રીમાળી શેઠ કુટુમ્બમાં શ્રીયુત **ફુલચંદભાઈ નેણશીને** ત્યાં ચોથીબાઇ માતાના ઉદરથી સંવત્ **૧૯૩૦** ના પોષ સુદ ૧૧ને દિવસે થયો અને તેઓશ્રીનું **નિહાલચંદ** એવું નામ રાખ્યું. પૂર્વ કર્મના યોગથી સદ્ગુણી ઉચ્ચ કુલમાં જન્મ ધારણ થાય છે. આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુળ, જૈન ધર્મ એવી ઉત્તમ સામગ્રી મળવી દુષ્કર છે. આપણા કથા નાયકને એ સર્વ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થઈ હતી.

નિહાલચંદભાઇને બીજા ત્રણ ભાઇઓ અને બે બ્હેનો હતાં એટલે તેમની બાળવય બહોળાં કુટુમ્બમાં પસાર થઇ હતી. બાળવયમાં તેમને કોઈની સાથે વધારે પડતું બોલવું કે અન્ય છોકરાઓની સાથે રમતગમતમાં દાખલ થવું એ આદત બીલકુલ નહોતી. લગભગ ૭ વરસની ઉમ્મર થતાં વાંકાનેર તાલુકા સ્કુલમાં અભ્યાસ કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવ્યા. એટલી નાની વયમાં જૈનશાળામાં જૈન ધર્મનું શીક્ષણ લેવા પણ દરરોજ સવારમાં વહેલા દાખલ થઇ જતાં. કુશાગ્ર બુદ્ધિમત્તાથી ૧૨ વર્ષની વયમાં ગુજરાતી ૭ ધોરણ પુરા કર્યા અને ઈંગ્લીશ સ્કુલમાં દાખલ થયાં. ઈંગ્લીશ ચાર ધોરણ પૂરાં કરી સ્કુલ છોડી દીધી. નિહાલચંદભાઇને માટે હેડમાસ્તરે તેમના પિતાશ્રીને આગ્રહ કર્યો કે તમારા આ પુત્રને પૂરો અભ્યાસ કરાવો, કારણ કે તેનામાં એવા ઉત્તમ લક્ષણો તથા બુદ્ધિ છે કે જેથી તે ભવિષ્યમાં તમારા કુળને અવશ્ય દીપાવશે. પરંતુ શ્રી. નિહાલચંદભાઇનું મન વૈરાગ્યમાં મગ્ન થવાથી વ્યવહારીક અભ્યાસ આગળ વધારવા તેમની ઇચ્છા ન હતી. પણ પોતાના આત્માનું સાર્થક કરવા તત્પર રહેતા હતા. તેથી હમેશાં ધર્મનું શિક્ષણ લેવું, દેવદર્શન કરવાં, અને જો કોઇ મુનિવરનો મેળાપ થાય તો તેમની પાસેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય તેવો ઉપદેશ સાંભળવો આ તેમનો નિત્યક્રમ હતો. ચાર ધોરણ સુધી ઈંગ્લીશ અભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પાંચ પ્રતિક્રમણ અને બીજા સૂત્રો પણ તૈયાર કર્યાં હતા.

ઉભય ટંક આવશ્યક કરવા, પૂજા કરવી, વગેરેમાં ક્ષતિ પહોંચાડતા નહીં. વળી વખતોવખત આવતાં જતાં મુનિવર્યોની સેવા શુશ્રુષાથી તથા તેમના સમાગમથી, તેમના ઉપદેશાદિકથી તેમનો આત્મા વધુને વધુ નિર્મળ થતો ગયો. અને આ સંસારમાં રહેવું દુઃખમય છે એવું તેમને ચોક્કસ ભાન થયું. અને હવે આ સંસાર કારાગારમાંથી કેમ મુક્ત થવું એજ વિચારણા કરવા લાગ્યા. આખરે લાંબા વિચારથી દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો કે ચારિત્ર ધારણ કરવું પણ જો વતનમાં રહીશ તો મુરાદ પાર પડશે નહીં તેથી

ગુપ્ત રીતે ગુજરાતમાં જતા રહ્યા. નાની વયમાં શાસ્ત્રનો બહોળો અભ્યાસ, તેમજ ધર્મ ઉપર પૂરી પ્રીતિ જોઇ ગુજરાતનાં મોટા શહેરમાં ધર્મપ્રેમી ગૃહસ્થો બહુ આદરસત્કારથી નિહાલચંદભાઇ પ્રત્યે લાગણી ધરાવવા લાગ્યા અને વિશેષ અભ્યાસની તમામ સગવડ કરી દેવામાં આવી. દરમ્યાનમાં સંસારી મોહના વશપણાથી કૌટુમ્બિક જનોએ તેમને શોધી, સમજાવીને પાછા ઘેર લઇ ગયા. પરંતુ ફરી લાગ મળતાં તેઓ ઘર ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા. આ પ્રમાણે બે ચાર વખત થવાથી સંસારી કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરવા માટે છેલ્લી વખતે રાજકોટમાં એક બાહોશ એજન્સી વકીલ શ્રી. લક્ષ્મીચંદ વાલજીને ત્યાં સારા દરમાયાથી કલાર્ક તરીકે દાખલ કરવામાં આવ્યા. પણ જેના આત્માએ અડગપણે નિશ્ચય કર્યો હતો. તેને કોઈપણ સંસારી કાર્ય પ્રત્યે લાગણી નહોતી. રાજકોટમાં થોડો વખત રહી ફરી પાછા ગુપ્તપણે ગુજરાતમાં જતાં રહ્યા અને કોઇપણ વ્યક્તિને માલુમ ન પડે તેવી રીતે જૈનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવામાં રોકાયા.

નિહાલચંદભાઈનું કુટુમ્બ ધર્મનું રાગી અને ધર્મનું પુરૂં પાલન કરવાવાળું હતું. તેથી તેઓએ વિચાર્યું કે નિહાલચંદભાઇ કોઇપણ રીતે સંસારમાં રહેવાના નથી અને આપણે તે કાર્યમાં ગમે તેટલી મહેનત કરશું તે વ્યર્થ જવાની છે. માટે હવે તેના શુભ કાર્યમાં અંતરાય પાડવો નહિ. આ વખતે તેમના માતાપિતા હયાત હતા.

સંસારીપણામાં નિહાલચંદભાઇ તેમના ધર્મપ્રેમી મિત્રોને વારંવાર કહેતા કે —

"મનુષ્ય જન્મ વારંવાર મળતો નથી. મહાપુન્યના યોગ થકી ચિંતામણિ રત્ન સમાન આ માનવ દેહ મળ્યો છે. માટે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો એ બુદ્ધિમાનનું કામ છે. જેમ સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત થયા જ કરે છે તેમ આ આત્મા પણ સંસાર ચક્રમાં વારંવાર દેહ ધારણ કરી જન્મ મરણ કર્યા જ કરે છે. પણ મૃત્યુ તો એવું

થવું જોઇએ કે ફરીવાર જન્મ મરણ થવાનો વારો ન આવે. જ્યાં સુધી આ દેહમાં આત્મા છે ત્યાં સુધી જન્મ મરણના ફેરા ટાળવા માટે આત્માનું ભલું કરવા ધર્મનું શરણ લઇ કોઇપણ શુભ કાર્ય કરી લેવું જોઇએ. કારણ કે કાળની કોઇને ખબર નથી."

નિહાલચંદભાઇનું અંતઃકરણ કોમળ શુદ્ધ અને નિખાલસ હતું તેથી દેહની અસ્થિરતા બરાબર સમજી સંસાર તરફની મોહમાયા તદ્દન નષ્ટપ્રાયઃ થઇ ગઇ અને આ સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની ભાવના થઇ, પણ શ્રીમંત અને ખાનદાન કુટુમ્બનો સગીર ઉમરનો પુત્ર સંસારી સગવડમાં કોઇપણ જાતની ન્યૂનતા નહીં હોવા છતાં ચારિત્ર લઇ ચાલી નીકળે એ વાત જગબત્રીસીએ ચડવાના ભયથી પોતે કરેલો દૃઢ નિશ્ચય પોતાના કુટુંબના કોઇપણ માણસને જણાવ્યો નહીં.

જે મનુષ્યનો સંસાર ઉપરથી મોહ નષ્ટ થાય છે તે મનુષ્યને સંસાર ખારા જળ જેવો લાગવાથી તેને ધર્મ સિવાય બીજું કાંઇપણ પ્રિય લાગતું નથી.

નિહાલચંદભાઇ વખતોવખત વડીલોની આજ્ઞાને માન આપતા. કોઇ વખતે તેઓએ વડીલોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરેલું નહીં, પરંતુ ચારિત્ર લેવામાં વડીલોની આજ્ઞાની જરૂર જણાતાં તેઓ બહુજ મુંઝવણમાં પડ્યાં. તોપણ તેઓએ શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય વિજયસિદ્ધિસૂરિજીને ચારિત્ર આપવાને નમ્રસ્વરે વિનંતિ કરી. શ્રીમદ્ આચાર્ય મહારાજે ઉત્તર આપ્યો કે જૈન શાસ્ત્રના ફરમાન મુજબ માતપિતા અને વડીલજનોની આજ્ઞા સિવાય કોઇપણ વ્યક્તિને અમારાથી ચારિત્ર આપી શકાય નહીં. માટે તમારા માત-તાતની સંમતિ મેળવીને આવો એટલે યોગ્ય તજવીજ કરશું. આવો ઉત્તર સાંભળીને શ્રીયુત નિહાલચંદભાઇના અંતઃકરણમાં ખૂબ જ આઘાત થયો. અને હવે કયો રસ્તો લેવો, તેનો વિચાર કરવા માંડયો. વતનમાં જવાથી માતપિતા રજા

આપે તેવો મભવ નહતો. વળી ત્યાં ગયા પછી પાછું આવવું પણ મુશ્કેલ હતું. તો પણ જેમ જેમ વખત પસાર થતો ગયો તેમ તેમ ચારિત્ર ધારણ કરવાનો નિશ્ચય દ્રઢ થતો ગયો. ઉત્તમ પુરૂષો જે નિશ્ચય કરે છે તે પુરેપુરો વિચાર કરીને જ કરે છે.

દોહરો —

દળ ફરે વાદળ ફરે, ફરે નદીના પૂર;
ઉત્તમ બોલ્યા ન ફરે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર.

ચારિત્ર ધારણ કરવાનો દ્દઢ નિશ્ચય કરી એક શ્રાવકને સાથે લઇ ને પોતે દાહોદ જવા માટે નીકળ્યા. ત્યાં આવી દેરાસરજીમાં પ્રભુની પૂજા ભાવ પૂર્વક કરી ત્યાંથી મહેરવાડા ગામ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં એક આમ્ર વૃક્ષની નીચે પોતે પહેરેલા સંસારી વસ્ત્રોને ઉતારીને પોતાના હાથથી સંવત્ ૧૯૪૯ ના અસાડ સુદી. ૧૧ સોમવારે લોચ કરી સાધુવેશ ધારણ કર્યો, અને સંસારી વસ્ત્રો સાથે આવેલા શ્રાવક નિહાલચંદ પારેખને સુપ્રત કર્યા અને તેઓશ્રી મહેરવાડા ગામમાં આવ્યા અને તે ચોમાસું મહેરવાડામાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ કર્યા બાદ વિહાર કરી ઉમતા ગામે ગયા. ત્યાં બિરાજતા મુનિરાજશ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજે સં. ૧૯૫૦ના કાર્તિક વદી ૧૧ રવિવારે પન્યાસશ્રી ભાવવિજયજીના નામથી દિક્ષાની વિધિપૂર્વક ક્રિયા કરાવી.

ઉમતાથી વિહાર કરી તેઓશ્રી વડનગર ગયા. ત્યાં પન્યાસશ્રી પ્રતાપવિજયજી તથા આચાર્યશ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી ભેળા થયા. તેથી તેઓ માંડલીયા (વડી દીક્ષાના) જોગમાં પેઠા. સં.૧૯૫૦ના મહા સુદ ૪ શુક્રવારે શ્રીપોર ગામમાં પન્યાસ પ્રતાપવિજયજી પાસે વડી દીક્ષા લીધી અને શ્રી. નીતિવિજયજી નામ રાખવામાં આવ્યું. વડી દીક્ષાની ક્રિયા વખતે શાહ સાંકળચંદ પાનાચંદ તરફથી મેરૂ અષ્ટાપદ વિગેરે પવિત્ર તીર્થોની રચના કરવામાં આવી હતી. તથા શાહ કલા-

વાલા તરફથી ઉજમણાની શરૂઆત થઇ. અઠ્ઠાઇ મહોત્સવના છેલ્લે દિવસે શાહ **સાંકલચંદ** પાનાચંદ તરફથી આખા ગામને (અઢારે નાતને) જમાડી હતી. ઉપરના શુભ કાર્યમાં ઉપર જણાવેલ ધર્મ પ્રેમી ગૃહસ્થો તરફથી પંદર હજાર રૂપીયાનો વ્યય કરવામાં આવ્યો હતો અને દરેક ખાતામાં સારી ઉપજ થઇ હતી.

ચાતુર્માસ માટે વિજાપુરના આગ્રહથી તેઓશ્રી **વિજાપુર**માં પધાર્યા. ત્યાંના શેઠ **નથુભાઇ**ને ત્યાં બેચરભાઇ કરીને પટેલ રહેતા હતા તેમનો આત્મા વાસિત થયેલ હોવાને મહારાજશ્રીના પરિચયમાં આવ્યા અને તેઓ તથા ડાહ્યાભાઇ એમ બન્ને જણાએ મહારાજશ્રી પાસે પ્રકરણ તથા વ્યાકરણાદિકનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. છેવટે વૈરાગ્ય પામવાથી સંસાર ત્યાગ કરી દીક્ષા ગૃહણ કરી. બેચરભાઇનું નામ બુદ્ધિસાગરજી રાખવામાં આવ્યું. (પાછળથી જેમને આચાર્ય પદવી મળી હતી તે) તથા ડાહ્યાભાઇનું નામ દાનવિજય રાખ્યું. એ રીતે સં. ૧૯૫૦નું ચોમાસું વિજાપુરમાં કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી અનુક્રમે **રાજનગર** (અમદાવાદ) ગયા. ત્યાં પ્રથમ શેઠ **વીરચંદ દીપચંદ**ની હવેલીમાં સ્થિરતા કરી પણ લુહારની પોળવાળા શ્રાવકોનો અત્યાગ્રહ થવાથી લુહારની પોળના જૈન ઉપાશ્રયમાં સં. ૧૯૫૧નું ચોમાસું પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી અમદાવાદ આસપાસના તીર્થો તથા તારંગાજી કેશરીયાજી. વિગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી દીક્ષા લીધેલા ગામ મેરવાડામાં દેરાસરજીના ધ્વજ દંડનો મહોત્સવ હોવાથી તેમાં સામેલ થયા. તે ક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ સિદ્ધપુર ગયા. ત્યાં ઉપધાન હોઈ, ક્રિયા કરાવવા માટે રોકાઈ વાલમ તીર્થની યાત્રા કરવા ગયા. તે તીર્થની યાત્રા કરી. ઉમતા ગામે આવ્યા. ત્યાં સમાચાર મલ્યા કે મહારાજ શ્રી **ગુમાનવિજયજી** સખ્ત બિમાર છે. તેથી તેમની વૈયાવચ્ચ કરવા નિમિત્તે તુરત અમદાવાદ ગયા. (ચૈત્ર વદ ૮)

ગુમાનવિજયજી મહારાજની બીમારી લગભગ ૭ માસ પર્યંત લંબાવાથી તે ચોમાસું અમદાવાદ કરવા નક્કી થયું.

ચોમાસાના વ્યાખ્યાનમાં મુખ્યત્વે શ્રી સિદ્ધાચલ મહાત્મ્ય વાંચવામાં આવતું અને પવિત્ર તીર્થાધિરાજની વિધિપૂર્વક યાત્રા કરનારને તથા કરાવનારને કેટલો મહાન્ લાભ થાય છે, તે સમજાવેલું. એ રીતે સ. ૧૯૫૨ નું ચોમાસું પણ અમદાવાદમાં પસાર કર્યું.

ત્યાંથી વિહાર કરતી વખતે મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી ઢાળની પોળવાળા શાહ મોતીલાલ વીરચંદ ચાલીસહજાર વાળાને શ્રી સિદ્ધાચલજીનો સંઘ કાઢવાની તીવ્ર અભિલાષા થઈ અને તેઓ પન્યાસ શ્રી પ્રતાપવિજયજીની સમક્ષ સંઘ કાઢવાની પ્રતિજ્ઞા પૂરા ભાવપૂર્વક લીધી. ત્યાંથી મહારાજશ્રી વિહાર કરી ઉમતા ગયા અને ત્યાંથી વીસનગર ગયા. દરમ્યાન અમદાવાદથી સંઘ નીકળવાનો હતો તેમાં પધારવાની વીનંતી થતાં તેઓશ્રી અમદાવાદ આવ્યા અને સાડાત્રણહજાર યાત્રિકોના સમુદાયની સાથે સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરવા માટે સંઘની સાથે વિહાર શરૂ કર્યો. રસ્તામાં જ્યાં જ્યાં મુકામ થતો ગયો ત્યાં ત્યાં ભવ્ય જનોને ઉપદેશ દેતા શ્રી સિદ્ધાચલજી પહોંચ્યા અને સંઘની સાથે દાદાના પવિત્ર દર્શન કર્યાં.

સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરી તેઓશ્રી પાટણ ગયા. પાટણમાં આવતાં ત્યાંના સંઘ તરફથી ચોમાસાની વિનંતી થતાં ક્ષેત્રવસીનો પાડાના ઉપાશ્રયે ચોમાસું રહ્યા. આ ગામમાં લાંબો વખત થયા શ્રાવકોમાં કલેશ હતો તે વિષે કલેશથી કેવાં માઠાં ફળ મળે છે, ઋદ્ધિ સિદ્ધિ નષ્ટ થાય છે, અને આત્માનું અહિત થાય છે. તે વ્યાખ્યાન દ્વારા સમજાવવાથી અંદરનો કલેશ નષ્ટ થતાં સૌ હળીમળીને રહેવા લાગ્યા.

શ્રાવણ સુદ ૪ એટલે મહીના ધરથી મહારાજ શ્રી નીતિવીજયજીએ અઠ્ઠાઈ કરી (આઠ દીવસના ઉપવાસ). તે વખતે ક્ષેત્રવસીના પાડાવાળાઓએ મહોત્સવ શરૂ કર્યો તપશ્ચર્યાના પારણા નિમિત્તે વાંકા-

નેરથી કુલચંદ નેણસીભાઈ (મહારાજશ્રીના સંસારી પિતા) દર્શનનો લાભ લેવા આવેલ મોહની પ્રબળતાથી સંસારી સ્નેહની લાગણી તેમને થઇ આવી તે ચિકીત્સા મહારાજશ્રીને જણાઈ ગઈ અને તેથી વ્યાખ્યાનમાં પ્રસંગોપાત તેમણે જણાવ્યું કે—

"આ જગતમાં ધર્મ વિના બીજું કંઇ સારભૂત નથી.ધર્મવડે જીવ નવ નિધાન, સ્વર્ગ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે, માટે દુર્બુદ્ધિનો ત્યાગ કરી, સ્વાત્માના કલ્યાણ માટે ઉપયોગ કરવો યોગ્ય છે. આ મનુષ્યજન્મ વારંવાર મળતો નથી, અને તેમાં પ્રાપ્ત થએલ કુટુંબ, પરિવાર, માત-પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, ભાઇ, બ્હેન વિગેરે એક જાતની માયા છે. જેમ વાદળની છાયા, વિજળીનો ઝબકારો, અને જળના તરંગોને નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી. વળી સાંજે એકત્ર થયેલો પંખીનો મેળો પ્રભાતે વિખરાઇ જાય છે તેવી રીતે સૌ કુટુમ્બ પરીવાર વિખરાઈ જતાં વાર લાગતી નથી. જગતમાં સૌ સ્વાર્થનું સગું છે, માટે સમજુ માણસો એવા ફાંસલામાં નહીં ફસાતાં પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા તત્પર થાય છે, મારૂં મારૂં જગતમાં સૌ કરે છે. પણ તૃણની સળીથી માંડીને ઉંચામાં ઉંચી કોટીનું ચિંતામણી રત્ન પણ અહીંઆ મુકીને ખાલી હાથે જવું પડે છે. માટે ખોટી માયામાં શું મુંઝાવું ?. જે શરીરને હંમેશા સાફસુફ કરીએ, તેની ચિંતા રાખીએ છતાં તેને પણ એક દિવસે છોડીને જવું પડે છે. તો પછી બીજા પરીવારમાં શો મોહ કરવો ? માટે દેહની અંતર્ગત રહેલા આત્માનું શ્રેય કરવું એજ ઉત્તમ પુરૂષનું કર્તવ્ય છે. તેનું શ્રેય થવાથી જન્મ મરણના ફેરા ટળે છે. આત્મા અમર છે. તે કોઈ કાળે મરતો નથી. પણ તેણે ઉત્પન્ન કરેલાં સર્વ કર્મો જ્યારે ક્ષય થાય છે ત્યારે તે શિવપદને વરે છે. જો આત્મા આ સંસારની મોહજાળમાં લપટાય તો ભવભ્રમણ કરી અનેક કષ્ટો ભોગવવા પડે છે. પણ જ્યારે આત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજાય છે, આત્મા સત્–ચિત્–આનંદમય છે અને જગતની સર્વ ઉપાધિ માત્ર દુઃખમય છે. એવું જ્યારે તેને ભાન થાય છે

ત્યારે તે આત્માને જગત્‌ના બાહ્ય ભાવો સ્પર્શ કરી શકતા નથી, માટે હે ભવ્યજનો ! આ સંસારની મોહજાળ આત્માનું એકાંતે અહિત કરનાર છે. એવું જાણી રત્નચિંતામણિ સમાન મળેલ જૈનધર્મનું ખરા હૃદયથી સેવન કરો. તે વિના આત્માનો વાસ્તવિક ઉદ્ધાર નથી."

મહારાજશ્રીના સંસારીપણાના પિતાશ્રીને જોઇને સર્વ પર્ષદા આનંદ પામી અને સર્વ જનો બોલવા લાગ્યા કે ધન્ય છે આપના કુળને કે જેની અંદર આવા મહાપુરૂષનો જન્મ થયો છે.

એ રીતે સં. ૧૯૫૩ નું ચાતુર્માસ પૂજ્ય મહારાજશ્રીએ પાટણમાં પસાર કર્યું.

પાટણમાં ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ શ્રીપોરના શેઠ મગનલાલ સાંકલચંદના પુત્ર મોહનલાલ ઉજમણાના મહોત્સવ પ્રસંગે પધારવાની વિનંતી કરવા આવ્યા. તેથી કાર્તક વદ ૩ ના રોજ વિહાર કરી શ્રીપોર ગયા. ત્યાં ઉજમણાના મહોત્સવની તથા પંચતીર્થીની રચના થઈ. તેમાં શ્રી સિદ્ધાચલજી, ગિરનારજી, આબુજી, સમેતશિખરજી અને અષ્ટાપદજી એ પાંચ તીર્થોની રચના કરવામાં આવી. મ્હોત્સવમાં સંઘ તરફથી આઠ દીવસ સુધી રસોડું ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું હતું. આસપાસના ગામોમાંથી તથા મોટા શહેરોમાંથી લગભગ ૭ હજાર માણસો દર્શનાર્થે આવ્યા હતા, અને આશરે દશહજાર રૂપીયાનો ખર્ચ થયો હતો. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૫૪ નું ચોમાસું શ્રીપોરમાં થયું.

ત્યાંથી વિહાર કરી અમદાવાદ પધાર્યા ત્યાં ચોમાસા દરમ્યાન અને ત્યાર પછી પણ ઘણો સમય રહી ઓગણચાલીસ મૂળ સૂત્રો વાંચ્યા. શાહ હરગોવિંદદાસ વિગેરે ઘણા શ્રાવકોએ તેનું શ્રવણ કર્યું. શ્રોતાઓ શાસ્ત્રના જાણકાર હોવાથી દરરોજ સાત કલાક સુધી વાંચન શરૂ રાખવામાં આવતું એ રીતે સંવત્ ૧૯૫૫ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં સમાપ્ત કર્યું.

તે સમયે વડનગરમાં કારણસર કેટલાક જૈનો જૈનધર્મથી વિમુખ થતાં જોઇ ત્યાંના આગેવાન ગૃહસ્થ શેઠ નગીનદાસ જેઠાભાઈ તથા શાહ વીરચંદ ખેમચંદ ત્યાં પધારવા અને ચાતુર્માસ રહેવા માટે વિનંતી કરવા આવતાં, મહારાજશ્રી વિહાર કરી વડનગર ગયા. જે જૈનોની પૂર્વે કરોડોની સંખ્યા હતી, તેજ જૈનો દિન પ્રતિદિન ઘટતા જાય છે. તેમાં પણ ગુજરાત જેવા ધર્મ પ્રેમી પ્રદેશમાં. આવી સ્થિતિ અફસોસ જનક છે. આ ગામે ચોમાસા દરમ્યાનમાં વ્યાખ્યાન વાંચવાનું શરૂ રાખવામાં આવ્યું હતું અને જૈનધર્મના સેવનથી તેના કેવા શુભ ફળ મળે છે, તે દરેક શ્રોતાઓને સમજાવવામાં આવતું હતું. આથી સમાજમાં સારી જાગૃતિ આવી. ચોમાસા દરમ્યાન ગામમાં કોલેરા (બીમારી) નો રોગ પૂરા જોસમાં ફાટી નીકળ્યો. દરરોજ મરણ થવા લાગ્યા. અન્ય દર્શનીઓમાં ૪૦ મરણ થયાં. પરંતુ જૈન શાસનના પવિત્ર પસાયથી એક પણ જૈનનું મૃત્યુ થયું નહીં, તેથી અન્ય ધર્મીઓ પણ જૈનધર્મનો આવો પ્રભાવ જોઈ અનુકરણ કરવા લાગ્યા. એ રીતે સં. ૧૯૫૬ નું ચોમાસું વડનગરમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયા બાદ ઉમતા વિગેરે ગામોમાંથી વિહાર કરીને પાટણવાળા સંઘવી વધુ હેમચંદ તરફથી વિનંતી આવતાં વિહાર કરી પાટણ ગયા અને ત્યાં ઉજમણાનો ભવ્ય મહોત્સવ થયો. જેમાં સંઘવી તરફથી સારા પ્રમાણમાં દ્રવ્યનો વ્યય થયો. તે વખતે સુરતથી ખબર મળ્યા કે શ્રીમદ્ આચાર્યસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી ભગવતી-સૂત્રના જોગમાં બેઠા છે. તેથી મહારાજશ્રી વિહાર કરી સુરત ગયા અને ત્યાં ચોમાસું નક્કી થયું એ પ્રમાણે સંવત ૧૯૫૭ નું ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયું.

ચોમાસું પૂર્ણ કરી વિહાર કર્યો અને માગસર સુદ ૧ ના રોજ વીજાપુરવાળા વીસાશ્રીમાળી ડાહ્યાભાઇ છગનલાલને દિક્ષા આપી તેમનું નામ દાનવિજયજી રાખવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ છાણીમાં માલવાના

સંઘની વિનંતી આવવાથી કાવી ગંધાર તીર્થની યાત્રા કરી વેજલપુર, ગોધરા થઈ દાહોદ ગયા. ત્યાં વીજાપુરવાળા વાડીલાલ તથા થાવલા વાળા હુકમાજીને દિક્ષા આપી. નામ અનુક્રમે વીરવિજયજી તથા હર્ષ-વિજયજી રાખવામાં આવ્યા. દાહોદથી વિહાર કરી રાજગઢ, ધારા, માંડવગઢની યાત્રા કરી ઇંદોર ગયા. ત્યાં માસ કલ્પ કરી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરી ઉજ્જેન ગયા ત્યાં વિશેષ લાભ થયો. કારણ કે વ્યાખ્યાન વખતે મોટી સંખ્યામાં સ્થાનકવાસીઓ આવતા અને ઉત્સાહ પૂર્વક વ્યાખ્યાનનો લાભ લેતા. તેમાં પણ કાસટીયા પુખરાજજી તથા કિસન-લાલજી દઢ સમ્યક્ત્વવાસી થયા અને તેની સાથે બીજા ઘણા સ્થાનકવાસી ઓએ તેમનું અનુકરણ કર્યું. તેમજ શાહ ચત્રાસા લાલચંદવાળાએ મોટો ખર્ચ કરી ઉજમણું કર્યું. એ રીતે સં. ૧૯૫૮ નું ચોમાસું ઉજ્જેનમાં સમાપ્ત થયું.

ત્યાંથી વિહાર કરીને અમદાવાદના સંઘની વિનંતી થવાથી અમદાવાદ પધાર્યા ત્યાં ઝવેરી છોટાલાલ વજુભાઇની વિનંતીથી સિદ્ધાચળ જતા સંઘની સાથે વિહાર શરૂ કર્યો. અનુક્રમે શ્રી સિદ્ધા-ચળ પહોંચ્યા. ત્યાં સંઘની સાથે શ્રીઋષભદેવ દાદાને બહુ આનંદપૂર્વક ભેટયા અને સંઘવી તરફથી સારા પ્રમાણમાં દ્રવ્યનો વ્યય થયો. તે સમયે અમદાવાદ ડહેલાના ઉપાશ્રયમાં જ્ઞાનની આશાતના થતી જોઇ સંઘના આગેવાનો શેઠ મનસુખભાઇ ભગુભાઇ, શેઠ ચીમનલાલ (અંબાલાલ સારાભાઇના કાકા) તથા શેઠ કાળીદાસ ઉમાભાઇ પાલી-તાણે આવ્યા. અને જ્ઞાનની આશાતના થાય છે તે હકીકત મહારાજશ્રીને જણાવી અને તે દૂર કરાવવા વિનંતી કરી. મહારાજશ્રી-એ ત્યાંથી વિહાર કરી ચૈત્રી પુનમની શ્રી તારંગાજીની યાત્રા કરી વડનગર આવ્યા અને ત્યાંથી અમદાવાદ આવી ડહેલાના ઉપાશ્રયે સ્થિરતા કરી. વ્યાખ્યાન દ્વારા સર્વ સંઘને જણાવ્યું કે જ્ઞાનની આશાતના થવાથી પ્રાણીને કેટલા મહાન કષ્ટો ભોગવવા પડે છે. તે જાણવા છતાં પણ આશાતના ટાળવા પ્રત્યે ઉપેક્ષા રાખો છો તે

ખૂબ અફસોસજનક છે, માટે તમારા આત્માના કલ્યાણ માટે જ્ઞાના- શાતના ટાળવા મારી તમને ખાસ ભલામણ છે. મહારાજશ્રીનાં ઉપદેશથી થોડા વખતમાં સંઘે તમામ જ્ઞાનના પુસ્તકોને સુધારા પર લાવી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી આશાતના થતી દૂર કરી. એ રીતે સં. ૧૯૫૯નું ચોમાસું અમદાવાદ પૂર્ણ કર્યું.

સુરતવાળા ઝવેરી નગીનદાસ મંચ્છુભાઇ વીનંતી કરવા આવતાં વિહાર કરી ત્યાં ગયા. ત્યાં લેનના દેરાસરજીમાં **શ્રીવિજયસિદ્ધીસુરિજીની** સાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સુરતમાં ગોપીપુરાના આગેવાન શ્રાવક ગૃહસ્થ ઝવેરી નગીનદાસ ઝવેરચંદ વિગેરેના આગ્રહથી ગોપી- પુરામાં નેમુભાઇની વાડીના ઉપાશ્રયમાં ચોમાસા માટે સ્થિરતા કરી અને અસાડ સુદ ૬ થી ભગવતી સૂત્રના જોગમાં પેઠા. એ પ્રમાણે સંવત્ ૧૯૬૦ નું ચોમાસું સુરતમાં પૂર્ણ કર્યું.

સુરતમાં સં. ૧૯૬૧ ના માગસર સુદ ૫ ના રોજ બહોળા મુનીવર્યો તથા સંઘ સમક્ષ ગણીપદ આપવામાં આવ્યું. ચોમાસા દરમ્યાન રાંદેર વાળાની વારંવાર વીનંતી આવવાથી ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી રાંદેર ગયા. ત્યાં પોષ માસ સુધી સ્થિરતા કરી ઉપધાન તપની ક્રિયા કરાવવામાં જોડાયા ત્યાં અમદાવાદ વાળા શાહ સેનાભાઇ ચુનીલાલ તરફથી શ્રી ભોયણીજીમાં ઉજમણાના મહોત્સવમાં આવવા વિનંતી થતાં વિહાર કરી શ્રી ભોયણીજી ગયા. મહોત્સવનું કામ પૂર્ણ કરાવવામાં આવ્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી પાલી- તાણે ગયા અને સંવત્ ૧૯૬૧ નું ચાતુર્માસ પાલીતાણે પૂર્ણ કર્યું.

પાલીતાણામાં સં. ૧૯૬૨ ના કારતક વદ ૧૧ રવીવારે પૂજ્ય શ્રી વિજયસિદ્ધિસુરીશ્વરજી મહારાજના વરદ હસ્તે સંઘ સમસ્ત તથા પંન્યાસ ભાવવિજયજી તથા શ્રાવકો સમક્ષ પન્યાસ પદવી અર્પવામાં આવી. તે સબંધી ઓચ્છવ સુરતવાળા ઝવેરી ફુલચંદભાઈ તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો.

પાલીતાણાથી વિહાર કરી શ્રી ગીરનારજી તીર્થની યાત્રા કરી રાજકોટ ગયા. ત્યાં અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી વાંકાનેર (જન્મભૂમી)માં પધાર્યા. દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી આ પહેલી જ વખત વાંકાનેરમાં આવવાનું થયું. મહા સુદ ૧૦ના રોજ વાંકાનેરના રહીશ શેઠ ભાઇચંદ ફુલચંદ (સંસારીભાઇ) તથા બીજા શ્રાવકોએ ચતુર્થ વ્રત ઉચર્યા. વાંકાનેરથી મોરબી ગયા. ત્યાં સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફરન્સનું અધિવેશન હતું. આ મેળાવડામાં હિન્દના જુદા જુદા ભાગોમાંથી સ્થાનકવાસી જૈનો આવેલા અને અજમેરવાળા શ્રીયુત ઢઢ્ઢાજી તથા રાજકોટવાળા ભીમજી મોરારજી વીગેરે આગેવાન ગૃહસ્થોએ વરઘોડામાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો હતો.અને ઉત્સાહપૂર્વક હજારો માણસોએ પ્રભુજીના દર્શન કર્યા હતા. ધર્મની ઉન્નતિ સારા પ્રમાણમાં થઇ હતી. મોરબીથી વિહાર કરી જામનગર ગયા. ત્યાં થોડા દિવસ સ્થિરતા કરી સંઘને વ્યાખ્યાનનો લાભ દીધો. ત્યાંથી વિહાર કરી રાજકોટ ચાતુર્માસ માટે પધાર્યા.

ત્યાંના વકીલ સંવજીભાઇ વાલજી તરફથી સમવસરણની રચના કરવામાં આવી હતી, તથા નવકારશી પણ કરી હતી. આ શુભ પ્રસંગે આસપાસના ગામડામાંથી અને મોટા શહેરોમાંથી જૈનોની મોટી સંખ્યા દર્શનાર્થે આવેલી હતી, તે સર્વ જૈનોનુ સારી રીતે સ્વાગત થયું હતું એ પ્રમાણે સં. ૧૯૬૨ નું ચોમાસું રાજકોટમાં પૂર્ણ કર્યું.

રાજકોટનું ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી ચોટીલે ગયા. તે અરસામાં રાધનપુરવાળા મસાલીયા ખોડીદાસ સૌભાગ્યચંદને શ્રી સિદ્ધાચલજીનો સંઘ કાઢવાની ભાવના થવાથી તેમના તરફથી મહારાજશ્રીને તેમાં સામેલ થવા વિનંતી પત્ર આવતાં ત્યાંથી વિહાર કરી રાધનપુર ગયા અને સંઘની સાથે સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરી રાધનપુર આવ્યા અને ચોમાસા માટે ત્યાં સ્થિરતા કરી. આ ચોમાસા દરમ્યાન વ્યાખ્યાનમાં તીર્થ વિષેની હકીકત સમજાવવામાં આવતી કે તીર્થની યાત્રા કરવાથી આત્માને મહાન્ લાભ થાય છે.

અને તેથી યાંત્રિક તેવા પદને પામે છે. સત્પુરૂષ પોતે જ તીર્થરૂપ છે. એટલું જ નહીં પણ તેમના ચરણકમળના સ્પર્શથી પવિત્ર થયેલી તે ભૂમિ અને તેની પ્રત્યેક રજ એ પણ તીર્થ રૂપ છે. એવા પવિત્ર તીર્થની વિધિપૂર્વક સ્પર્શના, પૂજન બહુ માન વિગેરેથી આપણામાં તે સત્પુરૂષના જેવા અસાધારણ સદ્‌ગુણો સંક્રાંત થાય છે. અને તેની યથાવિધિ ઉપાસનાથી અનુક્રમે આપણે પણ તે સત્પુરૂષ જેવાં જ થઈ શકીયે છીએ. અનંત સદ્‌ગુણોથી સંપન્ન મહાત્માઓના રોમેરોમમાં ઉચ્ચતા, પવિત્રતા, શ્રેષ્ટતા ભરી રહેલી છે. તેમના પ્રત્યેક શ્વાસોશ્વાસમાં અને શરીરના સાડા ત્રણ ક્રોડ રોમમાંથી નીકળતા પરમાણુઓમાં અલૌકિક અસર કરનાર ઉચ્ચ શક્તિઓ રહેલી હોય છે. તેઓ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં શુભ વાતાવરણ જ રચાય છે. તે વાતાવરણમાં વસનારા ઉપર તેની ચમત્કારીક અસર થાય છે, તીર્થમાં ભ્રમણ કરવાથી ભવ ભ્રમણાથી મૂક્ત બનાય છે. તીર્થમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરવાથી સ્થિર સંપત્તિવાન્ થવાય છે. જીર્ણ થયેલા તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાથી શરીરમાં રહેતી ઉપાધિનો નાશ થાય છે. માટે આવા કળીકાળમાં જીર્ણ તીર્થોનો ઉદ્ધાર કરવો એ મનુષ્યમાત્રનું પહેલું કર્તવ્ય છે. વળી તીર્થંકર દેવની પૂજા કરનાર પ્રાણી પોતે ભવાંતરમાં પૂજનિક થાય છે. એ રીતે સં. ૧૯૬૩ નું ચોમાસું રાધનપુરમાં કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ માગસર વદી ૫ ના રોજ દીવાન ધર્મચંદે શ્રી કેશરીયાજી તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો. તેની સાથે મહારાજશ્રીએ વિહાર કર્યો. અને શ્રી કેશરીયાજીની યાત્રા કરી ચાર માસે ફરીને રાધનપુર આવ્યા. રાધનપુરના તમામ સંઘનો અતી આગ્રહ થવાથી બીજું ચોમાસું પણ ત્યાં સ્થિરતા કરી. અર્થાત્ સં. ૧૯૬૪નું ચોમાસું રાધનપુરમાં કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ કર્યા બાદ મસાલીયા ખોડીદાસ સૌભાગ્યચંદ તરફથી ઉપધાનની ક્રિયા શરૂ કરવામાં આવી. ક્રિયા પૂર્ણ થતાં માળ

પહેરાવી વિહાર કર્યો અને વાવ, થરાદ, ભોરમ અને સાચોટની યાત્રા કરી રાજપુર ગયા. ત્યાં શ્રી સંઘના આગ્રહથી અઠ્ઠાઇ મહોત્સવની સાથે અષ્ટાપદની રચના કરવામાં આવી. મહોત્સવ પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી આબુજી તીર્થની યાત્રા કરવા ગયા. ત્યાં તીર્થના દર્શન કરી પંચ તીર્થની યાત્રા કરી, અનેક ભવ્યજનોને ઉપદેશ દેતાં સાદડી ગયા.

અમદાવાદ ડેલાના ઉપાશ્રયના આગેવાનો તરફથી ચોમાસા માટે વિનંતી થતાં સં. ૧૯૬૫ નું ચોમાસું ત્યાં કર્યું.

ચોમાસા દરમ્યાનના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામીને ઝવેરીવાડામાં નીશાપોળવાળા શાહ મોહનલાલભાઇએ તથા ધાંચીની પોળવાળા રવજીભાઇએ અનુક્રમે સં. ૧૯૬૬ ના મહા સુદ ૭ અને જેઠ સુદ ૧૩ ના રોજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને તેમના અનુક્રમે મુક્તિવિજયજી તથા રાજવિજયજીએવા નામ રાખ્યા. એ રીતે સં. ૧૯૬૬ નું ચોમાસું પણ અમદાવાદમાં કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થતાં શ્રી શંખેશ્વરજી તીર્થની ભમતીની પ્રતીષ્ઠા કરવામાં આવી. ત્યાંથી વિહાર કરી તારંગાજીની યાત્રા કરી વીશનગર ગયા. ત્યાં ચોમાસું રહેવા માટે સંઘના આગેવાન શેઠ મણીભાઇ, ગોકળભાઈ, મુલચંદભાઈ વિગેરે સંઘ સમસ્તની વિનંતી થતાં તેનો સત્કાર કરી ત્યાં ચોમાસું કરવા રહ્યા. ચોમાસામાં તપશ્ચર્યા સારા પ્રમાણમાં થયેલી. તથા દરરોજ વ્યાખ્યાનમાં સંખ્યાબંધ જૈનો તેમજ જૈનેતરો પણ આવતા. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૬૭ નું ચોમાસું વીશનગરમાં કર્યું.

વીશનગરમાં ઉપધાનની ક્રિયા શરૂ થયેલી તે ક્રિયા કરાવવા પન્યાસ દાનવિજયજીને રાખીને પોતે વિજાપુરની વિનંતી આવતાં વિજાપુર ગયા અને ત્યાં પણ ઉપધાનની ક્રિયા કરાવી ત્યાંથી વિહાર કરી કેશરીયાજી ગયા ત્યાંથી પાછા વિજાપુર આવ્યા ત્યાં ઉજમણાનો મહોત્સવ પૂર્ણ કરાવી વીરમગામ તરફ વિહાર કર્યો અને ત્યાં ચોમાસા માટે સ્થિર રહ્યા.

પાપ રૂપ રોગના ઔષધ સમાન છે પુણ્યના કારણ રૂપ છે. દિવ્ય ચક્ષુ રૂપ છે અને સર્વ અર્થને સાધનાર છે. પ્રદિપ્ત થયેલ અગ્નિ જેમ ઇંધનને બાળી નાખે છે, તેમ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ પ્રાણીઓના કર્મ ઇંધનને ભસ્મીભૂત કરી શકે છે. જ્ઞાનદાન દેનાર પ્રાણી નરકના દુઃખોથી બચી સ્વર્ગીય સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે. માટે હે ભવ્ય જનો! મળેલા દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરી આ માનવ ભવને સાર્થક કરો. પોતાની આંતરીક શુદ્ધ પ્રેરણાથી કરેલ દાન પ્રાણીને કલ્યાણની પરંપરા દેનાર બને છે." ઉપર પ્રમાણેના વ્યાખ્યાન દ્વારા બોધ પામવાથી ઝવેરી ઉજમસી વીરચંદ તરફથી સાધુઓની પાઠશાળા માટે રૂપીઆ પંદર હજારની રકમ આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું.

અનુક્રમે વિહાર કરતાં તેઓ શ્રી રાધનપુર પધાર્યા અને ત્યાં ફાગણ સુદ ૬ ના રોજ મુનીશ્રી ઉદયવિજયજીને વડી દીક્ષા આપી. તે શુભ પ્રસંગ ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. તેની સાથે શ્રી પાવાપુરીની રચના પણ કરવામાં આવી હતી. ત્યાંથી વિહાર કરી અમદાવાદ લુહારની પોળમાં સ્થિરતા કરી, કેમકે ત્યાં પંન્યાસ પ્રતાપવિજયજી બીમારીના બીછાને હતાં, તેમની વૈયાવચ્ચ કરવાની ખાસ અગત્ય હતી. પણ દૈવની ગતિ ન્યારી છે. એટલે આખરે પન્યાસજી કાળ ધર્મ પામ્યા, તેથી શ્રી સંઘ તરફથી સમવસરણની રચના કરી અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર ભણાવી. તે કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ રાધનપુર તરફ ચોમાસા માટે વિહાર કર્યો. સાધુઓના પાંત્રીસ ઠાણાની તે સાથે ચોમાસામાં વ્યાખ્યાનમાં ભગવતી સૂત્રની વાંચના થતી હતી. એ રીતે સં. ૧૯૬૯ નું ચોમાસું રાધનપુર કર્યું. ચોમાસામાં પંન્યાસ શ્રીતીલકવિજયજીએ તથા બીજા મુનિવર્યોએ તપસ્યા સારા પ્રમાણમાં કરી હતી, તેથી શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ તથા પાવાપુરીની રચના કરવામાં આવી હતી. તથા સ્વામી વાત્સલ્ય અને પ્રભાવના આદિમાં દ્રવ્યનો સારો વ્યય કરવામાં આવ્યો હતો.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી સંઘ સમક્ષ મુનિ શ્રી દાનવિજયજી મુનિ શ્રી દયાવિજયજી મુનિ શ્રી હુરખવિજયજી, મુનિશ્રી દેવવિજયજી તથા શ્રી ભક્તિવિજયજી દાણા પાંચને ગણીપદ માગશર સુદી ૧૩ ના દીવસે તથા પંન્યાસ પદવી માગસર સુદી ૧૫ ના રોજ આપવામાં આવી હતી. તે શુભ પ્રસંગ ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી સમવસરણની રચના તથા અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર વિગેરેનો મહોત્સવ ધામધુમથી કરવામાં આવ્યો હતો. એ રીતે સં. ૧૯૬૯ નું ચોમાસું રાધનપુરમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું વ્યતીત થતાં ત્યાંથી વીહાર કરી વીરમગામ તરફ પધાર્યા અને ચોમાસાની સ્થિરતા વીરમગામમાં કરી. વ્યાખ્યાન દ્વારા ત્યાંની જૈન જનતાને મહારાજશ્રીએ જણાવ્યું કે "શ્રી સીદ્ધાચલજી તીર્થ ઉપર પાલીતાણા દરબારે વાર્ષીક રૂપીઆ પંદરહજાર લેવાનો ઠરાવ કર્યો છે. આવડી મોટી રકમ દર વર્ષે યાત્રીકો પાસેથી પૂરી થતી નથી. અને વર્ષો વર્ષે તેમાં ટોટો પડયે જાય છે. માટે ભારતના તમામ પુત્રોએ મળીને ફાળો કરી અમદાવાદ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી પર મોકલવો જોઇએ." આ ઉપદેશથી ત્યાંના શ્રી સંઘે ફાળો કર્યો તેમાં દશ હજારની રકમ થઇ. એ રીતે સં. ૧૯૭૦ નું ચાતુર્માસ વીરમગામમાં આનંદ પૂર્વક પસાર કર્યું.

ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રી સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરી મેવાડ પ્રદેશ તરફ વિહાર શરૂ કર્યો. જેજે સ્થળે ગયા ત્યાં ત્યાં શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરૂ અને શુદ્ધ ધર્મ એ ત્રણ તત્વો વિષે દેશના દેવામાં આવતી હતી. વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા સંખ્યા બંધ જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજા આવતી. દેવગુરૂ ધર્મનું શુદ્ધ અને સાચું સ્વરૂપ મહારાજશ્રીના મુખેથી સાંભળી ઘણા સ્થાનક વાસીઓ મૂર્તિ પૂજક બનતા હતા. મેવાડના ઘણા ભાગોમાં વિહાર કર્યા પછી આગળ વિહારની ભાવના હતી પરંતુ દૈવ ઇચ્છા તેમ નહીં હોવાથી તબીયત નરમ રહેવા લાગી એટલે પાછો વિહાર કરી અમદાવાદ આવ્યા. ચોમાસા દરમ્યાન

તબીયત નરમ રહી. એ રીતે સં. ૧૯૭૧ નું ચોમાસું અમદાવાદ પાંજરાપોળના ઉપાશ્રયે પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ આરોગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી વિહાર કરી પાટણ ફોફલીયા વાડાના મોતીલાલભાઈ પોપટલાલ તથા ભાઈ છોટાલાલની વિનતી આવતાં વિહાર કરી પાટણ ગયા અને ત્યાંથી નીકળતા શ્રી કેસરીયાજીના સંઘમાં સામેલ થયા અનુક્રમે કેશરીયાજીની યાત્રા કરી સંઘની સાથે વિહાર કરી પુનઃ પાટણ આવ્યા અને પાટણમાં કનાશાના પાડામાં ચોમાસાની સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં કલિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય ગ્રંથાવલિ બહાર પાડવાની શરૂઆત કરવામાં આવી. એ રીતે સં. ૧૯૭૨ નું ચોમાસું પાટણમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયાં બાદ પાટણથી વિહાર કરી ચાણસ્મા ગયા. ચોમાસાની સ્થિરતા કરવા શ્રી સંઘ તરફથી વિનંતી થતાં તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. કેમકે કોઈ કારણસર દેરાસરજીના તથા પાંજરાપોળના હિસાબમાં ચોખવટ થતી નહોતી અને ચોખવટની ખાસ જરૂર હતી તેથી વ્યાખ્યાન દ્વારા શ્રી સંઘને મહારાજશ્રીએ ઉપદેશ આપ્યો કે—

"મહાનુભાવો ! કઈ ક્ષણે કાળ મનુષ્યને ઝડપી લેશે તેની લેશ પણ આપણને ખબર નથી. જેમ જેમ સમય વ્યતીત થતો જાય છે તેમ તેમ જીંદગીનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે. માટે જે સુકૃત સ્વહસ્તે થયું તેજ સ્વાત્માને પરમ ઉપયોગી છે. ધર્માદા ખાતાઓની ચોખવટ કરી અરસ પરસ લેણુ દેણુ સાફ કરવી એ તમારી ફરજ છે. માટે સંસારીક કાર્યોને થોડો વખત અળગા કરીને પણ આ કાર્ય પહેલી તકે કરવું યોગ્ય છે," મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી ધર્માદા ખાતાઓને સાફ કરવા તથા શ્રાવકોને નહાવા માટે ટાંકુ ખોદતાં જમીનમાંથી શીતળ નાથ પ્રભુની પ્રતિમા નીકળેલી તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા શ્રી શીતળનાથજી જૈન મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી. તે મંડળે ઉપરોક્ત બન્ને કામો પોતાને હસ્તક કર્યા. અને ખાતાવાર હીસાબ બરાબર

તપાસી ચોપડા રેગ્યુલર કરાવી આપ્યા. અને શીતળનાથ પ્રભુની પ્રતિમાને યોગ્ય સ્થળે ઉત્સાહ અને ધામધુમ પૂર્વક પધરાવી આ પ્રતિમા અતિ પ્રાચીન અને ચમત્કારી હોવાથી ઘણે સ્થાનેથી હજારો લોકો દર્શનાર્થે આવતા. એ રીતે સં. ૧૯૭૨ નું ચાતુર્માસ ચાણુસ્મા કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ ચાણુસ્માથી વિહાર કરી રસ્તામાં આવતા ગામોના જિન ચૈત્યોને જુહારતા ઉંઝા ગયા અને અષાડ સુદી ૧૦ ના રોજ મુનિશ્રી સંપતવિજયજીને વડી દીક્ષા આપવામાં આવી. તથા દેવગુરૂ અને ધર્મની સેવા કરવા અર્થે સેવા સમાજની સ્થાપના કરવામાં આવી. ચોમાસામાં વ્યાખ્યાન શ્રવણ અર્થે હજારો સ્ત્રી પુરૂષો આવતાં અને સેવા સમાજની સુવ્યવસ્થાથી સહુ શાંતિ પૂર્વક સાંભળી શકતા હતા. એ રીતે સં. ૧૯૭૪ નું ચોમાસુ ઉંઝામાં કર્યું.

ઉંઝાનું ચોમાસું પૂર્ણ થતાં અમદાવાદ રાયપુર કામેશ્વરની પોળવાળા શાહ હઠીસીંગ ચકુભાઈ તરફથી વિનંતી આવી કે-અહીં અઠ્ઠાઇ મ્હોત્સવ તથા શાન્તિસ્નાત્ર છે, તે ઉપર આપ પધારો. તેથી વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા અને તે શુભ કાર્ય કર્યું ત્યાંથી વિહાર કરવાના હતા પરંતુ ત્યાંના લુહારની પોળના આગેવાનોની વિનંતીથી ચોમાસાની સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં તપસ્યા, મહોત્સવ, સામીવચ્છલ વિગેરે સારા પ્રમાણમાં થયા. આસો માસમાં પાડાપોળવાળા શાહ કાલીદાસ મલીચંદ તરફથી ઉપધાન વાળાની ક્રિયા શરૂ કરાવવામાં આવી. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૭૫ નું ચોમાસું મહારાજશ્રીએ અમદાવાદ પૂર્ણ કર્યું.

પવિત્ર રહેણી કરણી રાખનાર સંત પુરૂષને આચાર્ય પદવી અર્પણ કરવાની પદ્ધતિ અનાદિકાળથી ચાલી આવી છે. આજ ભારત વર્ષમાં પૂર્વે દરેક સ્થળે જૈનધર્મનો ધ્વજદંડ ફરકતો હતો. મહાન્ આચાર્યો અને મોટા શ્રીમંતો જૈનધર્મનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર રહેતાં. તેઓએ રાજસત્તા પાસે પોતાના ઉચ્ચ ચારિત્રની એવી સુંદર છાપ પાડી

હતી કે જેથી કોમ, ધર્મ અને તીર્થના રક્ષણના પ્રસંગે રાજસત્તા દરેક વખતે ઉપયોગી થઇ પડતી હતી. એ જમાનામાં જૈનોની કરોડોની સંખ્યા હતી. શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય તથા શ્રીમાન્ હીરવિજયજી સમાન આચાર્ય મહારાજાઓએ ગુજરાતના રાજા કુમારપાળ અને દીલ્હીના સમ્રાટ અકબરશાહને પ્રતિબોધી જૈનધર્મના તત્વો સમજાવી જૈનધર્મની શ્રેષ્ઠતા પ્રગટાવી હિંસારૂપી દૈત્યને દેશવટો અપાવ્યો હતો અનાદિકાળથી કબજા ભોગવટાવાળા તીર્થોના લેખ પરવાના મેળવ્યા હતા એ પણ એક સમય હતો. આ જમાનામાં જૈનકોમમાં મહાન્ ચારિત્ર સંપન્ન અને નિખાલસ ધર્મગુરૂઓ, આત્મબળવાળા શ્રીમંતો અને શાસ્ત્ર જ્ઞાનવાળા વિદ્વાનોના અભાવે ઠેકાણે ઠેકાણે ક્લેશ અને કુસંપરૂપી દૈત્યવાસ કરી રહ્યો છે. તેના પરિણામથી ધર્મ ઉપર અંધકારના વાદળા છવાયા છે. આવા બારીક વખતમાં ધર્મ અને તીર્થની તનમનથી બાળ બ્રહ્મચારી શ્રીમદ્ વિજયનિતીસૂરિજી મહારાજ જે સેવા બજાવી રહ્યા છે તે સ્તુતિપાત્ર છે. કારણકે જે સ્થળે તેઓ ગયા છે ત્યાં સચોટ ઉપદેશથી ક્લેશ કુસંપને દૂર કરાવી સલાહ સંપનું સ્થાપન કરેલ છે. આ ઉપરથી ગુજરાતના મોટા શહેરોના ગૃહસ્થોની એવી ઇચ્છા થઇ કે મહારાજશ્રીને આચાર્ય પદવી આપવા માટે તેમના ગુરૂ મહારાજ શ્રીભાવવિજયજી સમક્ષ વિનંતી કરવી એ આપણી ફરજ છે. કારણ કે જે શ્રાવકો પોતાની સંપત્તિથી સમયાનુસારે પંચ મહાવ્રતધારક, છત્રીસગુણયુક્ત તથા કાલિક ઉત્કાલિકસૂત્રના યોગોદ્વહનપૂર્વક સૂત્રાર્થરૂપ ઉભય પ્રકારે શ્રીજિનાગમને જાણનારા એવા મુનિવર્યોનો આચાર્યાદિ પદારોપણનો મહોત્સવ કરે છે તે ભાગ્યવંતનો આચાર્યાદિથી કરાતા અનેક પુણ્યકાર્યના અનુમોદનથી સુકૃત સમૂહ વધ્યા કરે છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સુજ્ઞ શ્રાવકોમાં અગ્રેસર શ્રાવકોએ આચાર્યશ્રી ભાવવિજયજી મહારાજને ઉપરની હકીકત વિનંતીરૂપે જાહેર કરી. શ્રાવકોની વિનંતી સાંભળી. અનુયોગાચાર્ય આચાર્ય મહારાજ બહુ ખુશી થયા અને કહ્યું કે આવો અમૂલ્ય

લાવો લેવાનો તમે જે સંકલ્પ કર્યો છે, તેથી જૈનશાસનની શોભામાં અવશ્ય વધારો થશે. માટે તમારા મનની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા હું તમને અંતઃકરણથી આદેશ આપું છું. આથી ગુજરાતના મોટા મોટા શહેરોમાં આ શુભ પ્રસંગે હાજરી આપવા માટે કુમકુમ પત્રિકા લખવામાં આવી. તથા કાર્યને લગતી તમામ સામગ્રી તૈયાર કરવામાં આવી. શેઠ મગનલાલ ઠાકરસી, શેઠ વાડીલાલ છગનલાલ, શેઠ પ્રેમચંદ સાંકલચંદ, સુતરીયા ભગુભાઈ ચુનીલાલ, શેઠ મણીલાલ સાંકલચંદ, શેઠ શાંતિકુમાર, શેઠ જગાભાઇ ઉમાભાઇ, શેઠ સાંકળચંદ મોહનલાલ, ઝવેરી ડાહ્યાભાઇ સવચંદ, શેઠ મણીલાલ મોતીલાલ તથા બીજા પણ અનેક અમદાવાદ તેમજ બહારથી હાજર થયેલા શ્રાવકો સમક્ષ સંવત્ ૧૯૭૬ ના માગસર સુદી ૧૧ ના શુભ દિવસે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની હાજરીમાં શ્રીમાન્ ભાવવિજયજી મહારાજ પાસે પ્રાણીઓના મનોરથને પૂરનાર એવા આચાર્ય પદારોપણની પ્રતિષ્ઠા ક્રિયા કરાવી મહોત્સવો કરાવવામાં આવ્યા. તેમજ મેળાવડામાં પધારેલ મુનિરાજો તથા શ્રાવકોનો યોગ્ય સત્કાર કરવામાં આવ્યો.

ઉપરોક્ત ક્રિયાની સમાપ્તિ બાદ મહારાજશ્રી નીતિવિજયજી (શ્રી વિજયનીતિસૂરિજી)મહારાજે ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે– "આપ સર્વેએ મને આચાર્ય પદ આપ્યું તે માટે હું આપનો તથા શાસનનો ઋણી છું.અને તે ઋણ અદા કરવાની શક્તિ પરમાત્મા મને આપે એમ ઇચ્છું છું. જો કે હું આચાર્યપદને લાયક નથી, તોપણ મળેલ પદની સાર્થકતા હું ત્યારેજ માનીશ કે જ્યારે શાસનમાં પેઠેલ કલેશાદિક અનિષ્ટ તત્વો દૂર થાય, ઐક્યતા થાય અને ધર્મ તથા તીર્થનું હિત અને સંરક્ષણ થાય. જ્યાં સુધી ઐક્યતા નથી ત્યાં સુધી કાંઇપણ કાર્યને સાંગોપાંગ પાર ઉતારવું મુશ્કેલ છે. એક સમયે આજ ભારત વર્ષમાં કરોડોની સંખ્યામાં જૈનો હયાતી ભોગવતાં હતાં, દિન પ્રતિદિન તે સંખ્યામાં ઘટાડોજ થતો ગયો. અને પરિણામે વર્તમાનમાં બાર

જેમાં ત્રણ ગૃહસ્થો તરફથી રૂા. ૫૧૦૦૦) તથા સંઘ તરફથી રૂા. ૨૪૦૦૦) ભેળા થયા. તે રકમનાં વ્યાજમાંથી દરવર્ષે દેરાસર રીપેર થાય તેવો પ્રબંધ થયો.

ત્યાંથી વિહાર કરી ચૈત્ર સુદ ૧૦ મે જુનાગઢ આવ્યા તે વખતે વેરાવળના આગેવાન ગૃહસ્થો દીવાન શ્રીની મુલાકાતે ગયા અને જીર્ણોદ્ધારનો હુકમ આપવા માટે વીનંતી કરી. અને શાસનદેવની કૃપાથી જીર્ણોદ્ધારની રજા મલી. આ સમાચારથી મહારાજશ્રીને પણ હર્ષ થયો મહારાજશ્રીએ જુનાગઢમાં તથા વેરાવળમાં સેવાસમાજની સ્થાપના કરી પોરબંદર તરફ વિહાર કર્યો. પોરબંદરના શ્રીસંઘને ગિરનારજી જીર્ણોદ્ધારની હકીકતથી વાકેફ કરી તેમાં યોગ્ય ફાળો આપવા જણાવી થોડા દિવસ સ્થિરતા કરી જામનગર ગયા. જામનગરમાં વ્યાખ્યાન દ્વારા અવારનવાર જ્ઞાનનો વિષય ચર્ચવામાં આવતો. કારણકે આસપાસના ગામડાઓમાં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હતી પરંતુ જૈન બાળકોને ધાર્મીક તથા વ્યવહારીક શીક્ષણના અભાવથી તેઓ અન્ય ધર્મી જેવા બની જતા હતા, તેથી ઉપદેશ દ્વારા તે પ્રદેશમાં ૨૫) પાઠશાળાએ ખોલાવવા માટે ભગીરથ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. તેના ખર્ચ માટે સારી રકમની જરૂર જણાતાં શ્રાવકોને ઉપદેશ આપતાં તેઓએ પાઠશાળા માટે સારૂં ફંડ એકઠું કર્યું. અમણ બાળકોને વ્યવહારીક અને ધાર્મીક શિક્ષણ મળતાં તેઓ શ્રદ્ધાળુ અને આસ્તિક બનવા લાગ્યાં. આ કાર્ય પૂર્ણ થતાં વિહાર કરી ગિરનારજી તીર્થની છાયામાં આવી પહોંચ્યા અને જીર્ણોદ્ધારના કાર્યમાં રસ લેવા માંડયા. આ કાર્ય માટે ચોમાસું જુનાગઢમાં કરવા નક્કી થયું અને અષાઢ સુ. ૧૪ પહેલાં જીર્ણોદ્ધારના સ્થળો નક્કી કરવા તથા ખર્ચનો અડસટો કરવા શ્રી સંઘને જણાવ્યું. જીર્ણોદ્ધાર ફંડનો હિસાબ રાખવા તથા કામની વ્યવસ્થા કરવા માટે એક કમીટી નીમવામાં આવી. આ કમીટીમાં જુનાગઢ રેલ્વેના ઓડીટ ઓફીસર ડાહ્યાભાઈ

હુકમીચંદે તન મનથી તીર્થની સેવા બજાવી તમામ રીતે સરળતા કરી આપી. કમીટી તરફથી પેપરોદ્વારા આખા ભારતવર્ષમાં ગિરનારજી જીર્ણોદ્ધારની ખબર દેવામાં આવી. જેથી ક્રમેક્રમે ફંડમાં નાણા એકઠાં થવા માંડયા ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ કમીટી તરફથી કામકાજ શરૂ કરવામાં આવ્યું. અત્યાર સુધીમાં લગભગ પાંચેક લાખ રૂપીઆ ખર્ચાઇ ચુકયા છે. અને હવે એકાદ લાખ રૂપીઆની જરૂર છે, તીર્થ પ્રેમી જૈનો તરફથી મલી જશે એ નિઃસંશય બીના છે. તે વખતે જીર્ણોદ્ધારના કાર્યના અંગે ગુરૂશ્રીની આજ્ઞાથી તે ચોમાસું મહારાજશ્રીએ જુનાગઢમાં કર્યું. ચોમાસા દરમ્યાનમાં આચાર્ય દેવશ્રી ભાવવિજયજી મહારાજની બીમારીના સમાચાર મળ્યા પણ ચોમાસામાં શું બની શકે ?. અંતઃકરણમાં પસ્તાવો થવા લાગ્યો કે ખરે વખતે હું ગુરૂ દેવથી દુર રહ્યો. પરંતુ ભાવિ પ્રબળ હોઇ સં. ૧૯૭૯ ના શ્રાવણ સુ. ૩ ના રોજ આચાર્ય મહારાજશ્રી ભાવવિજયજી પાટણમાં કાળધર્મ પામ્યા. તે સમાચાર જુનાગઢ આવતાં શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ તથા શેઠ આણંદજી મોતીચંદ તરફથી શાન્તિ સ્નાત્ર થયા હતાં. એ રીતે સં. ૧૯૭૯ નું ચોમાસું જુનાગઢમાં પૂર્ણ થયું.

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા. રસ્તામાં આવતાં મોટા શહેરમાં ગીરનારજી તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે ઉપદેશ આપવામાં આવતો. અમદાવાદમાં ડહેલાનાં ઉપાશ્રયે ચોમાસાની સ્થિરતા કરી અને ઉપદેશથી અમદાવાદના સંઘે જીર્ણોદ્ધાર માટે આઠ હજાર રૂપીઆ એકઠા કરી મોકલ્યા. **શ્રી કમલવિજયજીને** વડી દીક્ષા ત્યાં આપી. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૦ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ રાધનપુરવાલા મસાલીઆ બાબુલાલ જમનાદાસની વિનંતીથી વિહાર કરી રાધનપુર ગયા. માગસર માસમાં

મસાલીવા બાબુલાલ તરફથી ઉજમણું કરવામાં આવ્યું. ત્યાંથી મુનિ કમળવિજયજી દાદાની વીનંતીથી પાટણ ગયા. મેતાના પાડામાં મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી ક્ષેત્રવસીના પાડાવાળાના આગ્રહથી ત્યાં ગયા. ત્યાં મુનિશ્રી શાંતિવિજયજીને પંન્યાસ પદવી આપવામાં આવી. અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ તથા શાંતિસ્નાત્ર થયાં. તે વખતે શ્રી ગિરનારજી ઉપર થયેલ જીર્ણોદ્ધારવાળાં દેરાસર ઉપર ધ્વજદંડ ચડાવવાના કાર્યમાં ભાગ લેવા માટે તાર આવતાં જુનાગઢ ગયા. ત્યાં જઈ તે કાર્યને નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ કરાવ્યું. આ શુભ પ્રસંગ ઉપર દેશ પરદેશથી સારી સંખ્યામાં જૈનો આવ્યા હતા. તેથી તે મહોત્સવ પ્રસંગે જીર્ણોદ્ધાર ફંડમાં સારી રકમ થઇ. ત્યાંથી વિહાર કરી જેતપુર, ગોંડળ, સરધાર, રાજકોટ થઇ વાંકાનેર ગયા. વાંકાનેરમાં જૈનોમાં વરસી તપ ચાલતો હતો. તે તપના પારણાના શુભ પ્રસંગ ઉપર વાંકાનેરના રહીશ શાહ દીપચંદ કડેવાવાળા તરફથી મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં યથાશક્તિ દ્રવ્ય વ્યય કરી સંપત્તિનો લાભ લીધો હતો. દેરાસરમાં પણ સારી ઉપજ થઈ હતી. મહોત્સવ પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી મોરબી ગયા. ત્યાં ચોમાસું રહેવા માટે શ્રી સંઘનો અત્યાગ્રહ હતો પરંતુ શ્રી વાંકાનેરના સંઘે નક્કી કરેલ હોવાથી વાંકાનેર તરફ ચોમાસા માટે વિહાર કર્યો. વાંકાનેરમાં ઉપાશ્રય હતો, પણ તે જુના વખતનો અને સમાસ વિનાનો હોવાથી તેને નવેસરથી કરાવવાની ખાસ અગત્ય હતી. તે દરમ્યાન માંડવી બંદરવાળા શેઠ જીવરાજ ધનજી મહારાજશ્રીના દર્શનાર્થે વાંકાનેર આવતાં તેમને આ હકીકત જણાવી. તેમણે મોટી રકમ આપવા કબુલ કર્યું. ઉપાશ્રયનું કામ પૂર્ણ કરાવ્યું. તેમાં કુલ રૂ. ૧૧૦૦૦) થયા. તેમાં રૂ.૬૦૦૦) શેઠ જીવરાજ ધનજી તરફથી મળેલા. ઉપાશ્રયનું કાર્ય પૂર્ણ થવા બાદ વાંકાનેરના શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ તથા શાન્તિસ્નાત્ર થયાં હતાં. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૧ નું ચોમાસું વાંકાનેરમાં થયું.

ચોમાસા બાદ મોરબીમા થયેલા ઉપધાનવાળાને માળ પહેરાવી કચ્છ તરફ વિહાર શરૂ કર્યો અને માળીઆ (મીંયાણા) ગયા.

તે દરમ્યાન જીર્ણોદ્ધાર કમીટી તરફથી સૂચના થવાથી શ્રી સિદ્ધાચલજી તરફ વિહાર કર્યો. અને યાત્રા કરી અમદાવાદ ગયા. રસ્તામાં મુંબઈના સિદ્ધચક્ર સમાજ તરફથી આગ્રહ કરવામાં આવ્યો કે શ્રી સંખેશ્વરજી તીર્થમાં પાટણવાળા શેઠ ચુનીલાલ નાનચંદ તરફથી આંબીલ તપની ઓળી થવાની છે માટે ત્યાં પધારો. આથી મહારાજશ્રી સંખેશ્વરજી ગયા. ઓળી બાદ વિહાર કરી કરી ગામે ગયા. ત્યાં સંઘમાં કુસંપના મૂળ ઘર કરી ગએલા તેથી ત્યાં સ્થિરતા કરી. વારંવાર વ્યાખ્યાન દ્વારા કલેશથી કેવા અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે, તે દાખલા દલીલથી સમજાવતાં દરેકના હૃદયમાંથી કલેશ સમતો ગયો. અને અરસપરસ પ્રેમની લાગણી પ્રગટ થઇ. કલેશના કારણે ત્યાંના દેરાસરના જીર્ણોદ્ધારનું કામ નહીં થઇ શકેલ તે કરવામાં આવ્યું. તે પછી વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા. ત્યાં શાહ વાડીલાલ છગનલાલ તરફથી ઉજમણાનો મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. અને ભઠ્ઠીની પોળમાં ચોમાસાની સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં વ્યાખ્યાન દ્વારા ગિરનારજી તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર વિષે જણાવ્યું અને તે ઉપદેશથી દરેકને લાગણી થવાથી ફંડ એકઠું કર્યું. તેમાં રૂપીયા ત્રીશ હજારની રકમ એકઠી થઈ. એ રીતે સં. ૧૯૮૨ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં પૂર્ણ કર્યું.

તે વખતે શાહ ચુનીલાલ ખુશાલચંદ તરફથી ઉપધાન થયેલા તેમાં માળ પહેરાવીને સંઘવી નગીનદાસ કરમચંદના કચ્છ ભદ્રેશ્વરના સંઘમાં પધારવા વિનંતી થતાં સંખેશ્વર ભેળાં થયાં. તે વખતે એરાણુથી શાહ ગોપાળદાસ છગનલાલે સખેશ્વરનો સંઘ કાઢેલ તેને તીર્થમાળ પહેરાવી કચ્છના સંઘની સાથે વિહાર કરી ભદ્રેશ્વર અને કચ્છની પંચતીર્થની યાત્રા કરી, ગિરનાર આવ્યા, ત્યાં સંઘવી નગીનદાસભાઇને માળ પહેરાવી ગિરનારજીની યાત્રા કરી જેતપુર તરફ વિહાર કર્યો, અને ચોમાસાની સ્થિરતા જેતપુરમાં કરી. ચોમાસા દરમ્યાન ઉપધાન થયા તે ક્રિયા કરાવી, ધર્મની ઉન્નતિ સારી થઇ. એ રીતે સં. ૧૯૮૩ નું ચાતુર્માસ જેતપુરમાં પૂર્ણ થયું.

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી ગિરનારજી ગયા અને ત્યાં યાત્રા કરી. રાધનપુરના શેઠ વાડીલાલ પુનમચંદને ત્યાં ઉજમણાના મહોત્સવ ઉપર પધારવા વીનંતી થતાં રાધનપુર ગયા. રાધનપુરમાં ઉજમણાના મહોત્સવ થતાં ધર્મક્ષેત્રમાં સારી રકમની ઉપજ થઇ. બાદ શ્રી સંઘ તરફથી વિનતિ થતાં ત્યાં ચોમાસું રહેવાનું નક્કી થયેલ. ચોમાસા દરમ્યાન વ્યાખ્યાનમાં જૈન બાળકોને ધાર્મીક જ્ઞાન મેળવવા માટે પાઠશાળા ખોલવા ઉપદેશ કરવામાં આવેલ જેને પરીણામે પાઠશાળાના કાયમ નિભાવ માટે શેઠ બાબુલાલ જમનાદાસે રૂપીઆ ૧૫૦૦૦) આપવાની ઉદારતા બતાવી એટલે રાધનપુર તથા આસપાસના જૈન બાળકોને શાસ્ત્રીય જ્ઞાન મળે તે માટે પાઠશાળાની સ્થાપના કરવામાં આવી. **શ્રીરત્નવિજયજી જૈન પાઠશાળા** એવું નામ રાખ્યું. એ રીતે સં. ૧૯૮૪ નું ચોમાસું રાધનપુરમાં કર્યું.

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી ભાંભર ગયા, ત્યાં ઉપધાનવાળાને માળ પહેરાવી શ્રી ગિરનારજી ઉપર જીર્ણોદ્ધાર થયેલ દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરાવવા વિહાર કરી જુનાગઢ ગયા. માગસર વદી ૫ ના રોજ પ્રતીષ્ઠા કરાવી મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો, તથા અમદાવાદથી આવેલ સંઘના સંઘવી.

ને તીર્થમાળ પહેરાવી. સંઘવી તરફથી અમદાવાદમાં ચાતુર્માસ માટે વિનંતી થતાં તે સ્વીકારી વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા અને લુહારની પોળના ઉપાશ્રયે સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં મુનિશ્રી **માનવિજયજીને** તથા મુનિ **ઉદયવિજયજીને** ડહેલાના ઉપાશ્રયે ગણીપદ આપવામાં આવ્યું તે પ્રસંગે મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૫ નું ચોમાસુ અમદાવાદમાં પૂર્ણ થયું.

ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રી કેશરીયાનાથજીની યાત્રાએ ગયા આ પવિત્ર ધામમાં બાવળાવાળા શ્રી ધરમસીભાઇ તથા તેમના ધર્મપત્નીએ સજોડે દીક્ષા લેવાની અભિલાષા વ્યક્ત કરતાં તેમના ચારિત્રના શુદ્ધ ભાવ જોઇ તીર્થમાં હાજર રહેલ સંઘ સમક્ષ તેઓને ભાગવતી દીક્ષા આપવામાં આવી. અનુક્રમે નામ મુનિ **ભક્તિવિજયજી** તથા

સાધ્વી શ્રી મંગળશ્રી રાખવામાં આવ્યા. અમદાવાદ લુહારની પોળવાળાઓને ઉજમણાનો મહોત્સવ કરવાનો હતો તેથી તથા શ્રીવિરવિજયજીના ઉપાશ્રયવાળાઓને પન્યાસ શ્રી ગુલાબવિજયજીના કાળધર્મ પામ્યા નિમિત્તે મહોત્સવ કરવાનો હતો તે બન્ને તરફથી અગ્રેસરોની વીનંતી થતાં અમદાવાદ પધારી બન્ને સ્થાને મહોત્સવો કરાવ્યા. ત્યાંથી વિહાર કરી કપડવંજ ગયા. અને ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી. ચોમાસા દરમ્યાનમાં દરરોજ નિયમિત વ્યાખ્યાન વંચાતુ હતું. તેમાં જૈન તથા જૈનેતરો સારી સંખ્યામાં આવતાં હતાં. પર્યુષણ પર્વમાં તપસ્યા તથા મહોત્સવો થયા હતા. કારતક વદી ૫ ના રોજ મુનિ મોતીવિજયજીને તથા મુનિ મુક્તિવિજયજી તથા મુનિ ત્રીલોકવિજયજીને ભગવતી સૂત્રના જોગમાં પેસાર્યા હતા. કારતક વદ ૮ ના શુભ રોજે મુનિ મોતીવિજયજીને તથા મુનિ મુક્તિવિજયજી તથા મુનિ કલ્યાણવિજયજીને ગણીપદ આપવામાં આવ્યું. તથા મુનિ મુક્તિવિજયજી મુનિ મોતીવિજયજી મુનિ ઉદયવિજયજી મુનિ ત્રીલોકવિજયજી તથા મુનિ કલ્યાણવિજયજીને પંન્યાસ પદવી આપવામાં આવી. આ શુભ પ્રસંગ ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ શાંતિસ્નાત્ર તથા નવકારશી વીગેરે થયેલ. બહાર ગામથી દર્શનાર્થે લગભગ દોઢ હજાર શ્રાવક શ્રાવિકાઓ આવેલ તે સર્વનું શ્રી સંઘ તરફથી સ્વાગત થયેલ. આ શુભ પ્રસંગના દિવસે મુનિ સુંદરવિજયજીને વડી દીક્ષા દેવામાં આવી હતી. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૬ નુ ચોમાસું કપડવંજમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા અને ત્યાંથી મારવાડમાં જવા માટે વિહાર કર્યો ત્યાંથી શીરોહી ગયા. ત્યાં મુનિ શંભુવિજયજી,મુનિ દેવેંદ્રવિજયજી તથા મુનિજીવવિજયજીને દીક્ષા આપી ત્યાંથી વિહાર કરી જાવાલ ગયા અને ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી. ચોમાસામાં મુનિ મહેન્દ્રવિજયજી મુનિ મંગલવિજયજી મુનિ મનોહરવિજયજી તથા મુનિ સંપતવિજયજીને ભગવતી સૂત્રનાં યોગમાં પેસાર્યા. ચોમાસામાં વ્યાખ્યાન દ્વારા જીર્ણોદ્ધાર

તથા જ્ઞાનના ફેલાવા માટે ખાસ ઉપદેશ દેવામાં આવતો. આની સંઘ ઉપર ઘણી જ સુંદર અસર થઇ. જેના પરિણામે રૂ. ૧૦૪૦૦ શ્રી ગિરનાર જીર્ણોદ્ધારમાં સંઘ તરફથી અપાયા અને એકજ ગૃહસ્થ તરફથી રૂ. ૪૦૦૦) શ્રી કુંભારીયાજીના જીર્ણોદ્ધારમાં અપાયા. કારતક વદ ૫ ના શુભ દિવસે, મુનિ મહેન્દ્રવિમલજીને પન્યાસ પદવી આપી તથા મુનિ મંગળવિજયજી, મુનિ મનોહર વિજયજી તથા મુનિ સંપતવિજયજીને ગણી પદવી આપવામાં આવી હતી. આ શુભ પ્રસંગ નિમિત્તે શ્રી સંઘે મહોત્સવ તથા નવકારશી વિગેરે કર્યા. એ રીતે સં. ૧૯૮૭ નું ચોમાસું જાવાલમાં પૂર્ણ કયુ.

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી પંચ તીર્થીની યાત્રા કરી પાલી, કાપરડા થઇ જોધપુર ગયા ત્યાં ફલોધીવાળા જીવરાજ અગરચંદજીને જેસલમેરનો સંઘ કાઢવાનો હતો તેથી તેની વીનંતીથી ફલોધી ગયા અને ત્યાંથી સંઘની સાથે વિહાર કરી જેસલમેર ગયા. સંઘમાં બે હજાર યાત્રાળુની સંખ્યા હતી. યાત્રા પુરી થયા બાદ વિહાર કરી ફલોધી ગયા. આ ગામે કલેશના બીજ રોપાયાં હતાં તે દૂર કરવા વ્યાખ્યાનમાં દષ્ટાંતાદિકથી ઉપદેશ ચાલુ રાખ્યો. આથી દરેક શ્રાવકને બોધ થવાથી સંઘનો કલેશ દૂર થયો અને શુભ સુલેહસંપ થયો. ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી જેઠ સુદ ૬ ના રોજ પન્યાસ હરખ-વિજયજી મહારાજને આચાર્ય પદવી આપી શ્રી વિજયહર્ષસૂરિ એ નામ રાખવામાં આવ્યું. આ વખતે શેઠ કીશનલાલજીએ મહોત્સવ કર્યો. તથા શેઠ સંપતલાલજી ગુલેચ્છા તરફથી મહોત્સવ તથા શાંતિ સ્નાત્ર થયાં હતાં. ચોમાસામાં પર્વના દિવસે વરઘોડા કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેની સાથે સ્વામી વાત્સલ્ય અને મહોત્સવો થયાં હતાં. સ્થાનકવાસી, તેરાપંથી, ખરતર ગચ્છી, લોકાગચ્છી તપાગચ્છી વીગેરે તમામ ગચ્છવાળાઓએ એ મહોત્સવમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો હતો અને ધર્મકાર્યમાં દરેક ગચ્છવાળાઓએ સારી રીતે દ્રવ્ય ખર્ચી લાભ લીધો હતો. તેમજ ધર્મક્ષેત્રોમાં સારી

ઉપજ થઇ હતી. મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી શેઠ કીશનલાલ સંપતલાલજી તરફથી મોટી ધર્મશાળા (વ્યાખ્યાન હોલ) તેમજ દેરાસર કરાવવામાં આવ્યું હતું, તથા ઉપધાન પણ થયા હતા, એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૮ નું ચોમાસું ફલોધીમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસા બાદ ત્યાંથી વિહાર કરી બીકાનેર મેડતા, સોજત, પાલી અને તખ્તગઢ ગયા. તખ્તગઢમાં સંઘની અંદર કલેશ ખૂબ હતો. અને તેથી દેરાસરની પેઢીયે તાળાં દેવાયાં હતાં તેથી ઉપદેશ દેવાતાં ત્યાંનો કલેશ દૂર થયો. અનુક્રમે આબુ ગયા, અમદાવાદના આગેવાન શ્રાવકો આબુજીની યાત્રાએ આવેલા તેમણે વિનંતી કરવાથી ત્યાંથી વિહાર કરી મહારાજશ્રી અમદાવાદ ગયા અને ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી.વ્યાખ્યાનમાં નિયમિત જૈનોની મોટી સંખ્યા હાજર રહેતી હતી. રૂપા સુરચંદની પોળ વાળા વાડીલાલ છગનલાલ તરફથી ઉપધાન રચનાના મહોત્સવમાં રૂા. ૧૪૦૦૦) નો વ્યય કરવામાં આવ્યો. એ રીતે સાં. ૧૯૮૯ નું ચોમાસું અમદાવાદ કર્યું.

ચોમાસા બાદ ભારત વર્ષના ચતુર્વિધ સંઘની સમ્મતિથી અમદાવાદમાં મુનિ સંમેલન ભરવાનું નક્કી થયેલ હોવાથી દૂર દૂરના પ્રદેશમાંથી લગભગ ત્રણસો જેટલા સાધુઓ રાજનગરમાં ભેળાં થયાં. અને એક માસની લંબાણ ચર્ચાના પરિણામે નવ આચાર્ય મહારાજની સમિતિએ દીર્ઘદષ્ટી વાપરી સિદ્ધાંતને બાદ ન આવે તેવા ઠરાવ રજુ કર્યા. જે સર્વાનુમતે પસાર થઇ ગયા. ત્યારબાદ મુંબઇના આગેવાનોની વીનંતી થતાં ચૈત્ર માસમાં વિહાર કરી લગભગ બે માસે મુંબઇ પહોંચ્યા અને ત્યાં શ્રી પાયધુની ઉપર આવેલ ગોડીજી પાર્શ્વનાથના મંદિરના ઉપાશ્રયમાં ચોમાસા માટે સ્થિરતા કરી અને વ્યાખ્યાન દ્વારા શ્રી ગિરનારજી જીર્ણોદ્ધાર ફંડને માટે જણાવતાં, ઉપદેશ આપતાં સારી રકમ તે ખાતે ભરાઇ છે. મહારાજશ્રીની સાથે પંદર સાધુઓ હતાં, જેઓ સર્વ વ્યાખ્યાન આપે તેવા હોઇ મુંબાઇમાં તથા પરા-

ઓમાં રહેલ, જેથી સર્વ સ્થળે ધર્મનો ઉદ્યોત સારો થયો છે. ચોમાસા દરમ્યાન પર્યુષણાદિકમાં વરઘોડા આદિમાં સર્વ સાધુઓની હાજરી હતી. ભિન્નતા જણાતી નહોતી. વળી કોટમાં દેરાસરજીની સવાસો વર્ષની વર્ષગાંઠને અંગે અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ તથા શાંતિસ્નાત્ર પણ થયેલ ત્યાં પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા હતા.

મનહર છંદ.

સૂરિજી વિજય નીતિ, પંચ ઇન્દ્રિયોને જીતી,
લગાવી ધર્મમાં પ્રીતિ, ચારિત્રને પાળતા.
પંચ મહાવ્રત ધારી, વળી બાળ બ્રહ્મચારી,
વચન વદી વિચારી, કર્મને પ્રજાળતા.
કુસંપને ટાળવામાં, સુસંપ વધારવામાં,
ભવ્યજીવ તારવામાં, સમયને ગાળતાં.
કહે સુર ઇંદુ નરો, નીતિ છે નીતિનો ઝરો,
ગર્વને મુક્તિને પરો, મદ આઠ બાળતા. (૧)
સગીર ઉમર માંહી, ગુરૂ વિના જ્ઞાન નહી,
મોહ સર્વ છોડી દઇ, જીંદગી ગુજારતા.
સંસાર જાણી અસાર, છોડી તેહ તણો પ્યાર,
નિજ હસ્તે નીરધાર, ચારિત્રને ધારતાં.
શાસન દીપાવનાર, ધર્મને ઉદ્ધારનાર,
ભવિ તરો આ સંસાર, મુખથી પોકારતા.
કહે સુર ઈંદુ નરો, નીતિ છે જ્ઞાનનો ઝરો,
ગર્વને મુક્તિને પરો, મદ આઠ બાળતા. (૨)

ॐ शान्तिः

श्रीहेमचन्द्रसूरिशिष्यश्रीवर्द्धमानगणिप्रणीतस्य श्रीकुमारविहारप्रशस्त्यन्तर्गतकाव्यस्य

अर्थानां सूचिः ।

श्रीसोमप्रभसूरिसुत्रामसूत्रितस्य शतार्थकाव्यस्य
अर्थानुक्रमणिका ।

१	श्रीयुगादिदेवः	(१)	तीर्थङ्करः
२	श्रीअजितः	(२)	,,
३	श्रीसम्भवः	(३)	,,
४	श्रीअभिनन्दनः	(४)	,,
५	श्रीसुमतिः	(५)	,,
६	श्रीपद्मप्रभः	(६)	,,
७	श्रीसुपार्श्वः	(७)	,,
८	श्रीचन्द्रप्रभः	(८)	,,
९	श्रीसुविधिः	(९)	,,
१०	श्रीशीतलः	(१०)	,,
११	श्रीश्रेयान्	(११)	,,
१२	श्रीवासुपूज्यः	(१२)	,,
१३	श्रीविमलः	(१३)	,,
१४	श्रीअनन्तनाथः	(१४)	,,
१५	श्रीधर्मः	(१५)	,,
१६	श्रीशान्तिः	(१६)	,,
१७	श्रीकुन्थुनाथः	(१७)	,,
१८	श्रीअरनाथः	(१८)	,,
१९	श्रीमल्लिनाथः	(१९)	,,
२०	श्रीमुनिसुव्रतः	(२०)	,,
२१	श्रीनमिनाथः	(२१)	,,
२२	श्रीअरिष्टनेमिः	(२२)	,,
२३	श्रीपार्श्वनाथः	(२३)	,,
२४	श्रीमहावीरस्वामी	(२४)	,,
२५	[1]श्रीपुण्डरीकः	(२)	परमेष्ठी
२६	श्रीआचार्यः	(३)	,,
२७	श्रीउपाध्यायः	(४)	,,
२८	श्रीमुनिः	(५)	,,
२९	श्रीपुण्डरीकः[2]		
३०	श्रीगौतमः+		
३१	श्रीसुधर्मा+		
३२	अहिंसा+	(१)	महाव्रतम्
३३	सत्यम्	(२)	,,
३४	अस्तेयम्	(३)	,,
३५	ब्रह्मचर्यम्	(४)	,,
३६	आकिंचन्यम्	(५)	,,
३७	परमागमः		
३८	सरस्वती		
३९	धर्मः	(१)	पुरुषार्थः ।
४०	अर्थः	(२)	,,
४१	कामः	(३)	,,
४२	मोक्षः	(४)	,,
४३	ब्रह्मा		
४४	नारदः		
४५	वेदः		
४६	विष्णुः		
४७	बलभद्रः		
४८	श्रीः		
४९	प्रद्युम्नः		
५०	चक्रम्		

१ सिद्ध इति सूचयति कर्ता।
२ पूर्वं गतः पञ्चविंशतितमेऽर्थे । + विशीर्णा एतेषां त्रयाणामर्थाः ।

५१ पाञ्चजन्यः
५२ शिवः
५३ गौरी
५४ स्कन्दः
५५ हेरम्बः
५६ कैलासः
५७ सूरः (१) ग्रहः
५८ चन्द्रः (२) ,,
५९ वक्रः (३) ,,
६० सौम्यः (४) ,,
६१ धिषणः (५) ,,
६२ काव्यः (६) ,,
६३ शनिः (७) ,,
६४ विधुन्तुदः (८) ,,
६५ केतुः (९) ,,
६६ शक्रः (१) दिक्पालः
६७ ज्वलनः (२) ,,
६८ कृतान्तः (३) ,,
६९ यातुधानः (४) ,,
७० वरुणः (५) ,,
७१ पवनः (६) ,,
७२ वैश्रमणः (७) ,,
७३ ईशानः[1] (८) ,,
७४ जयन्तः (९) ,,
७५ पयोदः (१०) ,,
७६ कल्पम्
७७ कनकम्
७८ समुद्रः
७९ पञ्चाननः
८० तुरङ्गः
८१ सिन्धुरः
८२ पद्मम्
८३ सर्पः
८४ शुकः
८५ अरण्यम्
८६ घरः
८७ चापम्
८८ वैद्यः
८९ पावनिः
९० कान्तामहः
९१ श्रीसिद्धसेनदिवाकरः
९२ श्रीहरिभद्राचार्यः
९३ श्रीदेवसूरिः
९४ श्रीहेमचन्द्रसूरिः
९५ श्रीजयसिंहदेवः
९६ श्रीकुमारपालदेवः
९७ श्रीअजयदेवः
९८ श्रीमूलराजः
९९ श्रीसिद्धराजः
१०० श्रीअजितदेवसूरिः
१०१ श्रीविजयसिंहसूरिः
१०२ शतार्थवृत्तकर्तुः श्रीसोमप्रभसूरेः पद्यमयी स्तुतिः (शिष्यकृता)।
१०३ तः १०६ तमेऽर्थे छन्दोविज्ञानं दर्शितमस्ति।

---

१ पूर्वं गतो द्विपधारातमेऽर्थे ।

वर्द्धमान-[1]गुणचन्द्रगणिभ्यां साक्रमाकलितशास्त्ररहस्यैः॥
આ શ્લોક ઉપરથી સં. ૧૧૪૧ સુધી એમનું અસ્તિત્વ સ્વીકારી શકાય છે.

श्रीकुमारविहारप्रशस्तिकाव्य સંપૂર્ણ કોઇ સ્થળેથી પ્રાપ્ત થાય અને તેની પ્રશસ્તિ વિગેરેમાંથી પોતે રચેલા અન્ય ગ્રંથો વિગેરેનો પરિચય હાથ લાગે તો એ જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરી શકાય, એ શિવાય કોઇ અન્ય માર્ગ નથી.

श्रीसोमप्रभसूरिः—

એ એક સુપ્રસિદ્ધ તેમ જ સુજ્ઞાત વિદ્વાન્ હતા. અને શ્રીમહાવીર પ્રભુથી ચાલતી આવતી મૂળ પાટપરંપરામાં ૪૦ મે પાટે વિરાજતા હતા. એઓ ગૃહસ્થાવસ્થામાં પ્રાગ્વાટ (પોરવાડ) જાતિના વૈશ્યવણિક્ હતા. પિતાનું નામ સર્વદેવ અને પિતામહનું નામ જિનદેવ હતું. કોઇક રાજાના મંત્રી હોઇ તે પોતાના સમયમાં બહુ પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષ હતા.[2]

પ્રસ્તુત આચાર્યે કુમાર અવસ્થામાં જ જૈન દીક્ષા લઇ તીવ્ર બુદ્ધિના પ્રભાવે સમસ્ત શાસ્ત્રોનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરી આચાર્ય પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી. એમની તર્ક શાસ્ત્રમાં અદ્‌ભુત પટુતા, કાવ્યવિષયમાં ઘણી શીઘ્રતા અને વ્યાખ્યાન આપવામાં બહુ કુશળતા હતી. ઘણા ખરા વિદ્વાનો આ શતાર્થ કાવ્યને લીધે જ એમને **शातार्थिक** ઉપનામથી ઓળખાવે છે.[3]

श्रीहेमसूरिशिष्येण श्रीमन्महेन्द्रसूरिणा ।
भक्तिनिष्ठेन टीकेयं तन्नाम्नैव प्रतिष्ठिता ॥
—अनेकार्थकैरवाकरकौमुदी.

[1] કવિશ્રીરામચંદ્રે રચેલી સ્વોપજ્ઞ द्रव्यालङ्कारवृत्ति અને नाटयदर्पणवृत्तिમાં એમણે સાથ આપ્યો હતો.

[2] જુઓ આજ કાવ્યની અંતે આપેલી શિષ્યકૃત સ્તુતિ.

[3] सोमप्रभो मुनिपतिर्विदितः शतार्थी.
—મુનિસુંદર સૂરિકૃત ગુર્વાવલી.

આ કાવ્યની વૃત્તિના પ્રારંભમાં ગુરૂપરંપરામાંથી માત્ર અજીત-
દેવ અને વિજયસિંહસૂરિનો ઉલ્લેખ કરે છે પરંતુ એમાંકે ...

હે

... प्रस्तावना

પૃ.૧૮-૧૯.

५-३-२८) इति अलि गमः—गमनं—देवान् प्रति यात्रा, तं कुर्वन्तीति 'णिज् बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (सिद्ध० ३-४-४२) इति णिचि 'त्रन्त्यस्वरादेः' (सिद्ध ७ । ४ । ४३) इत्यन्तलोपे ततः क्विपि 'णेरनिटि' (सिद्ध ४ । ३ । ८३) इति णिलोपे गमः—दानवाः तेषां भियं राति—ददाति । काभिः ? 'श्रुतिभिः' स्फूर्जथु-श्रवणैः । सह दा—खण्डनेन वर्तते यः स सदा—दानवेन्द्रः तेन सह 'रणतः' सङ्ग्रामात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' प्राप्तप्रतिष्ठः—लब्धस्वर्गमाहात्म्य उदयः—साम्राज्यं यस्य सः। सत्कान्ताः—शचीरम्भाप्रभृतयो देव्यस्ताभिः 'रचितप्रियः' निर्मिताभिप्रेतवस्तु 'बहुगुणः' युद्धावसरेऽनन्तगुणरूप-धारीत्यर्थः ॥ इति सुरपतिवर्णनम् ॥१८॥

अथ वैश्वानरवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्य ! न—नैव 'रेश्वरेण' रः—वह्निः स चासौ ईश्वर-स्तेन रेश्वरेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। 'श्रुतिभिः' विविधाऽऽ-तोद्यनादैर्गम्भीरः, अयं तु न तथा, आतोद्यदाहहेतुत्वादेतस्य । तथायं विहारः 'सदाचरणतः' शोभनपञ्चप्रकाराचारात् श्रीहेमचन्द्रसूरेः सका-शात् प्राप्तः प्रतिष्ठया—श्रीपार्श्वनाथबिम्बप्रतिष्ठया उदयः—महोदयो येन सः, वह्निस्तु न तथा, चपलतरज्वालाजालजटालत्वात् अप्र-तिष्ठ इत्यर्थः । तथाऽयं विहारः सत्काः—सम्बन्धिनो येऽन्ताः—प्रान्ता-स्तैः आ—समन्तात् 'रचितप्रियः' जनिताह्लादः, वह्निस्तु न तथा । अत एवायं बहुगुणः, वह्निः पुनरबहुगुणः इति । ततो विहारस्तेन साम्यं नालम्बते किन्तु समधिक एव ॥

इति वह्निवर्णनम् ॥ १९ ॥

अथ कृतान्तवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्य ! चौलुक्येषु श्रीपात्र ! 'नरेश्वरेण' नराणां–उपलक्षणत्वात् सर्वजीवानाम् आ इति परितापकरणं–मारणं प्राणानां शरीरान्तरसङ्क्रामणं तत्र ईश्वरः–कृतान्तस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः कृतान्तः ? ' गम् ' बालतरुणवृद्धेष्वस्खलितगतिः, त्रिभुवनेऽपीत्यर्थः। तथा ' भीरः ' भयप्रदः। काभिः ? ' श्रुतिभिः ' आकर्णनैः। सदं–सखण्डनं यत् आचरणं–चेष्टितं तेन तस्–क्षयः 'तसूच् दसूच् उपक्षये' इति धातोर्भावे ' क्रुत्सम्पदादिभ्यः ' (सिद्ध. ५–३–११४) इति क्विवन्तस्य प्रयोगः तया तसा प्राप्तप्रतिष्ठः, उदयः–उन्नतिर्यस्य सः। सतां–पुरुषाणां कान्तानां–स्त्रीणां न रचितं प्रियं–अभिप्रेतं येन सः। सर्वजगतोऽपि निधनमित्यनिष्टः, अत एव अबहुगुणः–निर्गुणः ॥

इति कृतान्तवर्णनम् ॥२०॥

अथ राक्षसवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनः ! सम्बोधनमिदम्। ' एश्वरेण ' एकारो निशि गदितः ततश्च तस्यां शु–सुप्तु इयर्ति 'अच्' (सिद्ध० ५। १। ४९) इति अच् 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (सिद्ध. ४।३।१) इति गुणे 'इवर्णादेरस्वे स्वरे यवरलम्' (सिद्ध. १। २२। १) इति शोरुकारस्य वत्वे च एश्वरः–नक्तञ्चरः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। यः कथम्भूतो नक्तञ्चरः ? ' गम् ' सर्वत्र गन्ता। 'भीरः' भयप्रदः, 'श्रुतिभिः' आकर्णनैरपि। 'सदं' सखण्डनं यदाचरणं–चङ्क्रमणं आ–समन्तात् भक्षणं वा तस्मादपि भीरः। प्रगता आप्तेषु

प्रकर्षेण आप्तप्रतिष्ठः। दशब्देन कलत्राण्यभिधीयन्ते, दानि—नागाङ्गनाः याः—श्रिय इव यत्र स दयः। सन्ति—शोभनानि कानि—जलानि येषु ते सत्काः ते च ते अन्ताः—पर्यन्ताः तैः रचितप्रियः—जनितसन्तोषः। 'बहुगुणः' प्रभूतगुणः मर्त्यलोकापेक्षया ॥

इति पातालवर्णनम् ॥ २५ ॥

अथ मर्त्यलोकवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्य! 'नरेश्वरेण' नराणां ई—रचना तस्यां ईश्वरः—प्रभुः समर्थः, मर्त्यलोक एव तत्र तेषामुत्पत्तेः, तेन साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः मर्त्यलोकः? गम्भीरः 'श्रुतिभिः' सततसञ्चरिष्णुतिर्यङ्मनुष्यकोलाहलश्रवणैः, श्रुतिभिः—वेदैर्वा। 'सदाचरणतः' शोभनाचारात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयश्च येन सः। यद्वा सदा—सर्वकालं अचरणतः—अनाचारात् प्रगता आप्ते—देवगुर्वादौ प्रतिष्ठा—स्थैर्यं उदयः—उद्गतानुकूलं च दैवं यत्र सः। अयमभिप्रायः—सदाचरणं कुर्वंति यदा पुमांसस्तदा सुगतिर्भवति, असदाचारनिरतानां तु दुर्गतिरेव। 'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्कान्ताभिः रचिताः—कृताः प्रिया यत्र सः। 'बहुगुणः' प्रचुरगुणोऽनादिधर्मप्रतिबद्धः अन्यथाऽबहुगुणः ॥

॥ इति मर्त्यलोकवर्णनम् ॥ २६ ॥

अथ सुरलोकवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनः! 'एश्वरेण' अकारेण अजरा निर्जरा देवा अभिधीयन्ते, ते ईश्वराः—समर्था यत्र स सुरलोकस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः सुरलोकः? गम्भीरः, काभिः? 'श्रुतिभिः'

अनवरतप्रवृत्तप्रेक्षणीयसङ्गीतश्रवणैः। सदा—सर्वदा अकारेण अजरा देवा अभधीयन्ते, तेषां 'चरणतः' सञ्चारात् 'प्राप्तप्रतिष्ठः' लब्धप्रतिष्ठः। 'दयः' दानि—देवाङ्गना याः—श्रिय इव यत्र सः। सतां—देवानां कान्ताभिः—देवीभिः रचितं सुखं येन सः। 'बहुगुणः' पातालमर्त्यलोकापेक्षया॥

॥ इति सुरलोकवर्णनम्॥ २७॥

अथ धनुर्धरवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनः! अशब्देन प्रत्यञ्चा अभिधीयते, तस्यां विषये ईश्वरः एश्वरः—धानुष्कः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशो धानुष्कः? गम्भीरः 'श्रुतिभिः' धनुष्टङ्कारश्रवणैः। सह दा—खण्डनेन वर्तते यत् तच्च तदाचरणं च—धनुर्वेदाभ्यासलक्षणं तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठः—धानुष्केषु लब्धख्यातिः। दयः—दाता अदयः—निर्दयः। सतां—स्वजनानां कान्तानां—कलत्राणां रचितं प्रियं—अभीष्टं येन। 'बहुगुणः' बहुत्वं गुणे—प्रत्यञ्चायां यस्य। अयमभिप्रायः—न केवलं गम्भीरः श्रुतिभिः टङ्कारसम्बन्धिनीभिः सदाचरणात् खण्डन-सहिताचरणात् परेषां शिरश्छेदाचरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः सुभटः कृतकर-णतया प्रत्यञ्चालक्ष्मदिति विभाव्यते। यदि वा 'कुण् गुण् केतण् आमन्त्रणे' इति गुण् धातोः बहून् सुभटान् गुणयति—आमन्त्रयतीति बहुगुणः॥

इति धनुर्धरवर्णनम्॥ २८॥

अथ सज्जनवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनर! ईशब्देन शशधरकिरणा अभिधीयन्ते, तद्वत्

परोपकारशौर्याय य ईश्वरः—सज्जनस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः ? ' गम्भीरः ' गम्भीरप्रकृतिः ' श्रुतिभिः ' वेदोक्तिभिः यत् सदाचरणं–शोभनाचारः तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठोत्—वदनं यस्य लब्धमाहात्म्योक्तिरित्यर्थः । ' अयः ' एति—गच्छति सर्वहृदयाह्लादकत्वेन इति अयः । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्सु—शिष्टेषु ये कान्ताः—कमनीयाः सज्जनशिरोमणयः तेषां आ—समन्तात् रचितं—प्रियं अभिमतं येन सः । ' बहुगुणः ' सकलसौहार्दादिगुणगणनिधानम् ॥

इति सज्जनवर्णनम् ॥ २९ ॥

अथ दुर्जनवर्णनम् —

हे श्रीचौलुक्यनः ! ए—कामात्ममानरूप 'श्वरेण' श्ववत् राजते पृष्ठमांसभक्षणात् श्वरः—दुर्जनस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः दुर्जनः ? गमं—गमनं परवञ्चनायेति गम्यते तत् करोति तदाचष्टे वा ' णिज् बहुलं नाम्नः कृगादिषु ' (सिद्ध० ३–४–४२) इति णिचि ' क्विप् ' (सिद्ध० ५–१–१४८) इति च क्विपि ' णेरनिटि ' (सिद्ध० ४–३–८३) इति णिच्लोपे गम् । 'भीरः' भयप्रदः 'श्रुतिभिः' त्रासप्रदैः शब्दश्रवणैः । स दुर्जनः 'सदाचरणतः' खण्डनाचरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः, । 'अदयः' निर्दयः । सतां—शिष्टानां कं—सुखं अन्तयति यत् तत् सत्कान्तम् । आरचितं प्रियं आत्माभीष्टं येन सः अत एव 'अबहुगुणः' निर्गुणः ॥

इति दुर्जनवर्णनम् ॥ ३० ॥

अथ श्रीकुमारपालदेववर्णनम्—

श्रीचौलुक्यनरेश्वरेण कवेः पुरस्तादुपविष्टेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः कुमारपालदेवः ? 'गम्भीरः' चर-

ममकराकरगाम्भीर्यभाक् । 'श्रुतिभिः' वेदोक्तिभिः 'सदाचरणतः' सदाचारात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोत्' लब्धमाहात्म्यवक्ता । यद्वा प्रकृष्टा आप्तविषये प्रतिष्ठां प्राप्ता उत्—उक्तिर्यस्य । अयः—अनुकूलदैवमिव वाञ्छितार्थदाता प्राणिनाम् । 'सत्कान्तारचितप्रियः :' सन्—नित्यं कं—सुखं अन्ते आरचितं—आरचना येषां ते सत्कान्तारचिताः—सेवकाः तेषां प्रियं यस्मात् सः । 'बहुगुणः' सकलगुणरत्नरत्नाकरः ॥

इति श्रीकुमारपालदेववर्णनम् ॥ ३१ ॥

अथ **श्रीराजहंसवर्णनम्**—

तथा विबुधश्रीहेमचन्द्रेण च सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । विश्च बुधश्च—श्रीहेमचन्द्रश्च समाहारत्वादेकवचनम् । तत्र विना—पक्षिणा सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः पक्षी ? 'गम्' गमनकर्ता विहायसि । तथा भिया राजते भीरः, काभिः स तादृशः ? 'श्रुतिभिः' तथाविधशब्दश्रवणैः । सदा—सर्वदा चरणतः—चङ्क्रमणात् चरणाभ्यां पादाभ्यां वा चरणतः 'प्राप्तप्रतिष्ठः' प्राप्ताहारस्थितिः । 'अदयः' निर्दयः जीवाहारत्वात् । सच्च तत् कान्तारं च शून्यारण्यं तत्र चितं—प्रियं आहारावस्थानादिकं येन सः, प्रायः कान्तारप्रिय इत्यर्थः, जनसङ्कुले तु भयविह्वलत्वात् स्थातुं न शक्नोति । तथा 'बहुगुणः' भूरिश्वेतगुणः राजहंस इत्यर्थः । अत्रार्थे च सति सत् शोभनं—निर्मलं यत् कं—मानसजलं तदन्ते—तत्पर्यन्ते आरचितं प्रियं येन सः । शुकमयूरादिश्च भूरिनीलगुणः, एवं यस्य यो वर्णः स तस्य गुणः, यस्तु पक्षी हीनस्वरूपः सः अबहुगुण इति वर्णनीयः । अत्रैकस्मिन्नप्यर्थेऽनेकार्थता, यावत् पक्षिप्रतिपादने; तत्र कस्यापि कोऽपि गुणो भविष्यतीति कृत्वा ॥

इति राजहंसवर्णनम् ॥ ३२ ॥

अथ श्रीपण्डितवर्णनम्—

तथा बुधेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। तथाहि—विबुधः—पण्डितः गम्भीरः 'श्रुतिभिः' वेदैः सकलवाङ्मयश्रवणैर्वा। सदा—वरदा सरस्वती भगवती तस्याः चरणतः—पादप्रासादात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोत्' प्राप्त-प्रतिष्ठाः(ष्ठं)उत्–वदनं यस्य सः। यद्वा सदाचरणतः—शोभनाचारात् प्रकर्षेण आप्ते—देवगुर्वादौ प्रतिष्ठा उत्–वदनं यस्य सः। अयः—अनुकूलदैववत् सर्वलोकसुखजनकः 'सत्कान्तारचितप्रियः' सतां—शिष्टानां कान्तानां—स्त्रीणां आरचितप्रियः—सर्वजनप्रिय इत्यर्थः। तथा अगणितबहुगुणः अगणितबहुरत्नरोहणगिरिः॥

इति विबुधशब्देन पण्डितवर्णनम् ॥ ३३ ॥

अथ विबुधशब्देन मूर्खोऽप्यभिधीयते इति तत् प्रतिपाद्यते—

विपरीतलक्षणया आगच्छ भो विबुध! इति मूर्खं प्रति प्रतिपादिते मूर्खत्वमेव तस्यावसीयते, यथा दुर्भगं प्रति सुभग! इति भणितेऽपि दुर्भगत्वमभिधीयते, विगता बुधा यस्मात् स विबुधः—मूर्खः, तथा चोक्तम्—"मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति" यद्वा विरुद्धं बुध्यते इति विबुधः, 'नाम्युपान्त्यप्रीकॄगृज्ञः कः' (सिद्ध० ५–१–५४) इति कः, तेन विबुधेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशो मूर्खः? 'गम्भीरः' गमाः—सदृशपाठाः तान् करोति आचष्टे वा णिच्, पूर्ववद् रूपसिद्धिः। गम्—आगमः तत्र विषये भिया राजते गम्भीरः

सम्पूर्णं पद्यं त्वेवम्—

"मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरङ्गैः।
मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः समानशीलव्यसनेषु सख्यम्॥"
(पञ्चतन्त्रे)

श्रुतिभिरुपलक्षितः, " सर्वं वाक्यं सावधारणम् " ततस्तत्त्वार्थावधारणे मूर्खत्वाद् अर्थमवधारयितुं न शक्तः सः । सदा–सर्वदा अचरणात् दुश्चारित्रात् 'प्राप्तप्रतिष्ठः' प्रगता आप्ते–देवगुर्वादौ प्रतिष्ठा–स्थैर्यं यस्य सः, देवे च गुरौ च सन्दिग्धबुद्धिरित्यर्थः । अदयः–निर्दयः जीवाजीवपरिज्ञानाभावात् । तथा चोक्तम्—

[1]" जो जीवे वि न याणाइ अजीवे वि न याणइ ।
जीवाजीवे अयाणंतो कह सो नाहीइ संजमं ? ॥"
जो जीवे वि वियाणाइ अजीवे वि वियाणइ ।
जीवाजीवे वियाणंतो सो हु नाहीइ संजमं ॥

(दशवैं० अ. ४, गा. १२ । १३)

पढमं नाणं तओ दया एवं चिट्ठइ सव्वसंजए ।
अन्नाणी किं काही किं वा नाही छेय पावगं ॥

(दशवै० अ. ४, गा. १०)

इति ज्ञानाभावाज्जीवदयाया अभावोऽवसीयते । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्काः–सम्बन्धिनः स्वजनास्तान् अपि अन्तयति–विनाशयति

---

१ छाया—

यो जीवानपि न जानाति अजीवानपि न जानाति ।
जीवाजीवानजानानः कथं स ज्ञास्यति संयमम् ? ॥
यो जीवानपि विजानाति अजीवानपि विजानाति ।
जीवाजीवान् विजानानः स खलु ज्ञास्यति संयमम् ॥
प्रथमं ज्ञानं ततो दया एवं तिष्ठति सर्वसंयतः ।
अज्ञानी किं करिष्यति ! किं वा ज्ञास्यति छेकं पापकम् !॥

यः स सत्कान्तः स चासौ अरचितप्रियश्च न रचितं–प्रियं सुखं–येन सः सर्वसंहारकर्ता इत्यर्थः, यतः सर्वेऽपि जीवाः संसारे सर्वैः सह सम्बन्धमनेकशोऽनुभूतपूर्वाः। तथा चोक्तमागमे–'[१]एगेगस्स णं जीवस्स सव्वे जीवा माइत्ताए धीयत्ताए पियत्ताए पुत्तत्ताए अणंतसो अ उप्पण्णपुव्व' त्ति। अत एवायं 'न बहुगुणः' निर्गुण इत्यर्थः॥

॥ इति मूर्खवर्णनम्॥ ३४॥

अथ लक्ष्मीवर्णनम्—

तथा श्रिया सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः।

कीदृशी श्रीः? अर्थवशाद् विभक्तिपरिणाम इति गम्भीरः, काभिः? 'श्रुतिभिः' विष्णुनाभिकमलब्रह्मवेदोद्गारैः 'सदाचरणतः' शोभनाचरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः–उदयो यस्याः सा प्राप्तप्रतिष्ठोदया। सत्–शोभनत्वात् शोभनो यः कान्तः–केशवः तस्य आरचितं प्रियं–सुरतदानादिकं यया सा। अत एव हि बहुगुणः, लक्ष्म्या हि अलङ्कृताः पुरुषा निर्गुणा अपि सगुणा इव भासन्ते॥

॥ इति लक्ष्मीवर्णनम्॥ ३५॥

अथ स्वर्णवर्णनम्—

तथा हेम्ना–सुवर्णेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशं हेम? 'गम्भीरम्' अलब्धमध्यम्, वर्णिकावृद्धौ तस्य मूल्यवृद्धेर्गम्भीरत्वम्। 'श्रुतिभिः' तथामूल्यश्रवणैः। सदाचरणं–दक्षिणावर्त्तभ्र-

---

१ एकैकस्य खलु जीवस्य सर्वे जीवा मातृत्वेन दुहितृत्वेन पितृत्वेन पुत्रत्वेन च अनन्तश उत्पन्नपूर्वाः।

मिलक्षणं तस्मात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयं' लब्धमाहात्म्योन्नति। सतां—नृपतीनां कान्ता—अन्तःपुरपुरन्ध्रयः तासां आरचितं प्रियं येन तत्। 'बहुगुणं' गुणाष्टकोपेतम्। तथाहि—

'विसंघाय रसायण मंगलत्थ विणीए पयाहिणावत्ते।
गुरुए अडज्झऽकुच्छे अट्ठ सुवण्णे गुणा हुंति॥

इति हेमगुणवर्णनम्॥ ३६॥

अथ चन्द्रवर्णनम्—

तथा चन्द्रेण—शशधरेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः चन्द्रः? 'गम्' गमनकर्ता नभसि। भानि—नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्य स भी। ई—लक्ष्मीस्तया राजत इति ईरः। 'श्रुतिभिः' स्वविमानस्थित-सुरप्रारब्धगान्धर्वनृत्यश्रवणैः। सह दा—खण्डनेन वर्त्तते यत् तत् सदम् तच तदाचरणं च तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदये—उदयपर्वते येन सः। सत्काः—स्वसम्बन्धिन्यो यास्तारकाः तासु आमं—गमनं करोति णिच् क्विप् तल्लोपे सत्काम् इति रूपसिद्धिः। 'तारचितप्रियः' तारश्चासौ चितप्रियश्च तारचितप्रियः—तारोपचितकलत्रः। बहवो जगदाह्लादनप्रभृतयो गुणा यस्य सः॥

इति चन्द्रवर्णनम्॥ ३७॥

---

१ छाया—
विषघाति रसायनं मंगलार्थं विनीतं प्रदक्षिणावर्तम्।
गुरुकं अदाह्यं अकुत्स्यं अष्ट सुवर्णे गुणा भवन्ति॥

२ "कसाइ चउ सुद्धकणयगुणा" इति धर्मपरीक्षायां पाठः

अथ महेश्वरहासवर्णनम्—

तथा मत्स्य—महेश्वरस्य चन्द्रः–आह्लादः हासलक्षणस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। महेश्वरहासः कीदृशः? 'गम्' सकलत्रैलोक्येऽपि गमनकर्ता। तथा 'भीरः' भानि—नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्य स भी—चन्द्रः तस्य ईरः—कम्पो यस्मात्, धवलिम्ना तमपि निराचकार इत्यर्थः। यद्वा भी—चन्द्रः तस्य ईः—कान्तिस्तद्वद् राजते—शोभते यः सः। 'श्रुतिभिः' अट्टहासश्रवणैः। 'सदा च' सर्वकालं च 'रणतः' प्रतिशब्दाच 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' लब्धमाहात्म्योन्नतिः। सत्यौ—साध्व्यौ ये कान्ते—गङ्गागौर्यौ तयोः 'रचितप्रियः' विरचितानन्दः। बहुः—प्रचुरः धवलताल्क्षणो गुणो यस्य सः॥

इति महेश्वरहासवर्णनम्॥ ५०॥

अथ महेश्वरभस्मोद्धूलनवर्णनम्—

तथा मत्स्य—महेश्वरस्य चन्द्र इव प्रोज्ज्वलः, यद्वा चन्द्रः—कर्पूरः स इव शीतलो योऽसौ भस्मोद्धूलनप्रकारः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशो महेश्वरस्य भस्मोद्धूलनप्रकारः? गम्भीरः, न ज्ञायतेऽसौ भस्मना निर्मितः, कर्पूरपारीस्वत्तो वा, रूप्यद्रुतिनिर्मितो वा, स्फटिकशकलघटितो वा, तुहिनपिण्डविरचितो वा, सकलद्रव्य[निस्यन्दनिष्पादितो वा इति संशयजननात्।] 'श्रुतिभिः' तटोपविष्टपद्मनाभनाभिकमलकमलोद्भवप्रतिपाद्यमानस्तुतिमन्त्रसंवलितवेदोद्गारैः। 'चरणतः' ब्रह्मणैव प्रतिपादितेभ्यः अध्ययनविशेषेभ्यः 'प्राप्तप्रतिष्टः' लब्धावस्थानः शरीरे। 'दयः' प्रणतानां वाञ्छितार्थदाता। सङ्क्रान्ता-

याः—गौरीगङ्गायाः रचितप्रियः,आश्लेषसमये कर्पूरचूर्णसौभाग्यजननात्, अत एव 'बहुगुणः' प्रकृष्टधवलिमा ॥

इति महेश्वरभस्मोद्धूलनप्रकारः ॥ ५१ ॥

अथ दानववर्णनम्—

तथा विबुधानां या श्रीः—लक्ष्मीः तां हन्तीति यः सः [विबुधहः—] दानवः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशो दानवः ? गम्भीरः, । दुर्लक्ष्यमध्यत्वात् । 'श्रुतिभिः' पातालगङ्गाक्षरणध्यानश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा अचरणाः—सर्पा नागकुमाराः इत्यर्थः तेभ्यः प्राप्तप्रतिष्टः । 'अदयः' निष्कृपः। सत्कान्तानां—असुराङ्गनानां रचितप्रियः । 'बहुगुणः' प्रतिपक्षप्रदत्ते प्रहारे विविधरूपधारी, मायावित्वात् ॥ दानववर्णनम् ॥ ५२ ॥

अथ नरवर्णनम्—

हे चौलुक्य ! नरेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो नरः ? 'गम्भीरः' गाम्भीर्यभाक् 'श्रुतिभिः' सकलशास्त्रश्रवणैः सकर्ण इत्यर्थः । 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' चरणाभ्यां सञ्चरणाद् वा प्राप्तप्रतिष्ठः पृथिव्याम् । 'दयः' दाता । सती याऽसौ कान्ता तया 'रचितप्रियः' निर्मिताभिप्रेतरतिः । 'बहवः' प्रचुरा गाम्भीर्यौदार्यादयो गुणा यस्य ॥

॥ इति नरवर्णनम् ॥ ५३ ॥

अथ लक्ष्मीहन्तृवर्णनम्—

श्रियं हन्ति यः स श्रीहः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः

कीदृशः ? गम्भीरः, काभिः ? 'श्रुतिभिः' गीतादिश्रवणैः । 'सदा' सह दा—दानेन वर्तते यत् तत् सदम् तच्च तदाचरणं च तस्माद् दानसहिताद् आचरणात्—परस्त्रीसम्भोगत इत्यर्थः । 'अदयः'निर्दयः कृपणो वाऽस्य बान्धववित्तसम्भागे प्रगता आमविषये प्रतिष्ठा यस्य सः, आमान् देवगुरून् न मन्यत इत्यर्थः । सतां—शीलवतां याः कान्ताः—कमनीयशरीराः स्त्रियः ताभिः रचितं प्रियं—आश्लेषादिकं येन सः, परयुवतिषु निधुवनप्रियतया हारितसकलद्रविण इत्यर्थः । अत एवाऽबहुगुणः—निर्गुणः ॥

इति लक्ष्मीहन्तृवर्णनम् ॥ ५४ ॥

अथ हेममयचन्द्रवर्णनम्—

तथा हेमचन्द्रः—सुवर्णचन्द्रः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः हेमचन्द्रः ? 'गम्भीरः' गम्भीरध्वानः । काभिः ? 'श्रुतिभिः' घटनसमुत्थटङ्कारशब्दश्रवणैः, काञ्चनस्य सूक्ष्मघटनवेलायां मधुरः स्वरो भवति, गाढघाटप्रहणने गम्भीरः स्वरो भवति इति। चन्द्रस्तु श्रुतिभिः—गम्भीर इति हेम्नश्चन्द्रस्य च साम्यम् । हेमचन्द्रः सदा 'चरणतः' पादादारभ्य स्त्रीणां पुरुषाणां च प्राप्तप्रतिष्ठः उदयो यस्य सः, चन्द्रस्तु 'चरणतः' सञ्चारात् प्राप्ता प्रतिष्ठाः उदयेउदयपर्वते येन सः, हेमचन्द्रः सत्कान्ते—सतां मस्तकपर्यन्ते आरचितेन—आरचनया प्रियः—अभिमतः, चन्द्रस्तु सत्कान्ताः—ताराः तासां रचितप्रियः—निर्मितानन्दः । हेमचन्द्रस्तु तावद् बहुगुणः—कान्त्यादिगुणोपेतः, अस्ति चात्रार्थे वृत्तम्—

" सौवर्णं वलयं जगाम विलयं पत्युर्वियोगानले—
स्तन्व्याः केलिमृगस्पृशो वियुत इत्येषोऽपि ही दुःखितः ।

याप्यैः सिक्तमनाप्रभू मिहरिणा सक्तं च भर्तुः स्मृते–
रुच्छ्वासैर्गमनं यया त्वयमपि श्रीहेमचन्द्रः स्मृतः ॥ ”

इति श्रीहेममयचन्द्रवर्णनम् ॥ ५५ ॥

अथ याचकवर्णनम्—

तथा श्रियं ईहते–याचते श्रीहः–'कर्मणोऽण्' (सिद्ध० ५।१।७२) इत्यणि याचक इत्यर्थः, तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशा याचकः ? 'गम्भीरः' अकोपनप्रकृतिः । काभिः ? 'श्रुतिभिः' दातुः सम्बन्धिनीभिः कर्णकटुकवाक्यश्रवणैः । 'सदा चरणतः' सततं गृहे गृहे क्रमणात् प्राप्ता प्रतिष्ठा स्थितिः–अवस्थानं प्रासार्द्धप्रास-प्राप्तिर्येन सः । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सति–पुष्पफलादिभिः [समृद्धे] कान्तारे–अरण्ये चिता–उपचिता प्रिया–कान्ता यस्य सः।'अबहुगुणः' सकलगुणरहितः । तथा च प्रोक्तम्—

“ तृणं लघु तृणात् तूलं तूलादपि हि याचकः ।
वायुना किं न नीतोऽसौ ? मामपि प्रार्थयिष्यति ॥ ”

इति याचकवर्णनम् ॥५६॥

अथ निष्कामवर्णनम्—

तथा श्रीहेन–श्रीमता ' हहेन ' हः–कामः तं हन्तीति हहः–कामापहारी निःकामः तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो निःकामः ? ' गम्भीरः ' गम्भीरस्वभावः, काभिः ? ' श्रुतिभिः ' सिद्धान्तश्रवणैः। 'सदा' सर्वदा चरणतः–चारित्रात् 'प्राप्तप्रतिष्ठः'लब्ध-माहात्म्यः । उत्–ऊर्ध्वं स्वर्गापवर्गादौ अयः–गमनं यस्य सः। सतां-

साधूनां मुनीनां कान्तेव कान्ता—दीक्षाङ्गना तस्या रचितं प्रियं येन सः। 'बहुगुणः' सकलगुणगणोपेतः ॥

इति निष्कामवर्णनम् ॥ ५७ ॥

अथ धर्म [पुरुषार्थ] वर्णनम्—

तथा श्रीः—लक्ष्मीः तस्या मतः—अभिप्रेतः तं करोति 'णिज् बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (सिद्ध० ३।४। ४२) इति णिचि 'क्विप्' (सिद्ध० ५।१।१४८) इति क्विप् तयोर्लोपे श्रीमत्—धर्मः, तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशो धर्मः? 'गम्भीरः' गम्भीरार्थः, पापमपि कुर्वन्तः सौनिका 'वयं धर्मं कुर्महे' इति प्रतिपादनश्रवणात्। धर्मोऽपि शब्दसाम्येन क्रियमाणोऽपि स्वर्गनरकफलो दृश्यते, दुग्धमिव गोदुग्धार्कक्षीरयोः, एकं हि पुष्टिं जनयति पीयमानम्, अपरमन्त्रसाटम्। ततोऽसौ धर्मः गम्भीरः, 'श्रुतिभिः' वेदैः, तेषु 'न हिंस्यात् सर्वभूतानि' (छां. उ. अ. ८) इति प्रतिपाद्य 'अजैर्यष्टव्यम्' इति प्रतिपादितम्। तच्च व्याख्यातुमजानन्तः अजैः—पशुभिरिति व्याचक्षते मन्दबुद्धयः। ये तु पारम्पर्येणाऽस्य वेदवाक्यस्य व्याख्यां जानते ते जैनाः त्रिवार्षिकैर्व्रीहिभिर्यष्टव्यमिति ब्रुवते, न जायन्त इत्यजाः—त्रिवार्षिका व्रीहय इति सिद्धान्ते श्रवणात्। किञ्च यदि जीववधेन स्वर्गः प्राप्यते तर्हि नरकगमनहेतुरपि नास्तीति गम्भीरो धर्मः। 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' चारित्रात् प्राप्तप्रतिष्ठः—लब्धमाहात्म्य उदयः—महाभ्युदयो निर्वाणावाप्तिर्यत्र सः। 'सत्कान्तारचितप्रियः' सतां कान्तं—कमनीयं आरचितं—निर्मितं प्रियं येन सः। 'बहुगुणः' ज्ञानदर्शनचारित्रादिगुणोपेतः ॥

इति धर्मवर्णनम् ॥ ५८ ॥

अथ अर्थपुरुपार्थवर्णनम्—

तथा श्रीशब्देन अर्थः प्रतिपाद्यते, स च द्वितीयः पुरुपार्थः, सोऽपि वर्णनीय इति, तया श्रिया सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशी श्रीः ? 'गम्' गत्वरी विनश्वरीत्यर्थः। तथा 'भीरा' भयप्रदा, राज-दायाद-तस्कर-वह्नि-जलप्रभृतिभिर्भयमेव वितरतीत्यर्थः। 'श्रुतिभिः' श्रुतं विद्यते येषां ते श्रुतिनः—श्रुतधरास्तैः श्रुतिभिः 'सदा' सह खण्डनेन इयं वर्तते इत्यभिहिता। 'रणतः' सङ्ग्रामात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदया' लब्धोन्नतिः। 'सत्कान्ता' सतां—शिष्टानां कं—सुखं अन्तयति या सा सत्कान्ता न रचितप्रिया। 'अबहुगुणाः' निर्गुणा इत्यर्थः॥

इत्यर्थपुरुपार्थवर्णनम् ॥ ५९ ॥

अथ कामपुरुपार्थवर्णनम्—

तथा श्रिया उपलक्षितः इः—कामस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः कामः ? गम्भीरः, काभिः ? 'श्रुतिभिः' सुरतकूजनश्रवणैः। 'सदा' सर्वकालं 'रणतः' प्राप्तप्रतिष्ठः। 'अदयः' निःकरुणः, कामिकुरङ्गव्यापादने लुब्धक इव। सतां—पुरुषाणां कान्तानां—तत्कलत्राणां च 'रचितप्रियः' रचिताश्लेपसुखः। 'बहुगुणः' अत्रुटितप्रत्यञ्चकोदण्ड इत्यर्थः।

इति कामपुरुपार्थवर्णनम् ॥ ६० ॥

अथ मोक्षपुरुपार्थवर्णनम्—

तथा 'श्रीमद्दा' श्रीः—अनन्तज्ञानदर्शनसुखवीर्यात्मिका सा विद्यते येषां ते श्रीमन्तः—सकलकर्मक्षयसिद्धास्तेषां दानं—गमनं यत्र स श्रीमद्दा—मोक्षः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशश्चतुर्थः पुरुपार्थः ? 'गम्भीरः' अनन्तसिद्धानामवकाशदानात्। 'श्रुतिभिः' पूर्वा-

वरथायां श्रतज्ञानवद्भिः सिद्धैरुपलक्षितः। 'सदा' सर्वदा नित्य इत्यर्थः। 'चरणतः' चारित्रात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' लब्धप्रतिष्ठ उदयः- अभ्युदयो यस्य सः। सतां-साधूनां कान्तं-कमनीयं आरचितं प्रियं-शाश्वतसुखं येन सः। 'बहुगुणः' ज्ञानदर्शनचारित्रगुणालङ्कृतः॥

इति मोक्षपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ६१ ॥

अथ मूर्त्तिमत्सरस्वतीवर्णनम्—

तथा श्रीमद्वाचा—श्रीसरस्वत्या सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। श्रीवाक् कीदृशी ? गम्भीरा, काभिः? 'श्रतिभिः' श्रतं—शास्त्रं विद्यते येषां ते श्रुतिनः—श्रुतधरास्तैरुपलक्षिता, सेवार्थमागतैः। 'सदा' सर्वदा अहर्निशं 'चरणतः' पादादारभ्य प्राप्तप्रतिष्ठः—समचतुरस्र उदयः— उत्सेधो यस्याः सा। 'सत्कान्ता' शोभनमस्तकपर्यन्ता। 'रचितप्रिया' रचितवरदाना महाकवीनाम्। 'बहुगुणा' समस्तगुणनिधानम्॥

इति मूर्त्तिमत्सरस्वतीवर्णनम् ॥६२॥

अथ वचनरूपवाग्वर्णनम्—

तथा वचनरूपया श्रीमद्वाचा सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। श्रीवाक् कीदृशी ? गम्भीरा, काभिः ? 'श्रुतिभिः' संस्कृत-प्राकृत-मागध-शौरसेन-पैशाचिका-ऽपभ्रंशशब्दश्रवणैः। यद्वा गम्भीरा, कैः! 'श्रतिभिः' श्रुतज्ञानशालिभिः, अनेकार्थतां प्रापिता गणधरैरित्यर्थः। 'सदा' सर्वदा 'रणतः' शब्दात् प्राप्तौ प्रतिष्ठाउदयश्च यया सा। सत्सु-विद्वत्सु कान्ता-कमनीया सत्कान्ता। रचितं रचना वैदर्भी-गौडीय पाञ्चालीरूपा तेन प्रिया-सकलजगद्वल्लभा। 'बहुगुणा' ओजः प्रभृतिगुणोपेता॥

॥ इति वचनरूपवाग्वर्णनम् ॥ ६३ ॥

अथ श्रीमदाज्ञावर्णनम्—

तथा श्रीमतः वाक् श्रीमद्वाक्—आदेशलक्षणा तया सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशी श्रीमद्वाक्? गम्भीरा, काभिः? 'श्रुतिभिः' परजनप्रतिपादितप्रतिश्रुतिश्रवणैः। तथा 'सदा' सततं 'आचरणतः' सेवकः आज्ञापितविशेषविधानात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदया' लब्धमाहात्म्या। सत्सुआदेशकारिषु कान्तारचितं प्रियं—अभिप्रेतं यस्याः सा 'सत्कान्तारचितप्रिया। 'बहुगुणा' प्रभूतगुणा

इति श्रीमदाज्ञावर्णनम् ॥६४॥

अथ सुभटवर्णनम्—

तथा भटेन—सुभटेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशो भटः? 'गम्भीरः' प्रगल्भः। काभिः? 'श्रुतिभिः' प्रतिभटहक्काश्रवणैः। 'सदा च' सततं 'रणतः' 'सङ्ग्रामात् प्राप्तौ प्रतिष्ठा उदयश्च येन सः। 'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्—शतसहस्रयोधितया शोभनं कान्तं—कमनीयं यत् आरं—अरिसमूहस्तेन 'चितं' उपचितं—प्रियं सन्तोषो येन सः। 'बहुगुणः' बहुप्रत्यञ्चाग्रहणशीलः ॥

इति सुभटवर्णनम् ॥ ६५ ॥

अथ मन्त्रवादिवर्णनम्—

तथा 'मन्त्रिणा' मन्त्रवादिना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। मन्त्रवादी कीदृशः? गम्भीरः, काभिः? 'श्रुतिभिः' मन्त्रबलोपार्जितकीर्तिश्रवणैः। 'सः' मन्त्रवादी दा—खण्डनं शत्रूणामिति गम्यम्, यद्वा मन्त्रबलेन आत्मजिह्वादेश्छेदः—खण्डनं चरनं—विषादः सञ्चरनं [illegible] च तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा—मन्त्रवादिषु प्रसिद्धिः उदयः—[illegible]

गम्–ज्ञानकर्त्री सेवकजनस्य । 'भीरा' भयप्रदा प्रतिवादिनाम् । काभिः ? 'श्रुतिभिः' सकलशास्त्रश्रवणैः । सदा वरदा–सरस्वती तस्याः 'चरणतः' पादप्रसादात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उत्–जल्पनं अयः–ज्ञानं यस्याः सा । 'सत्कान्ता' शोभनः–नित्यः यः कः–ब्रह्मा तं अन्तयति बुद्ध्या विनाशयति–जयति या सा । यद्वा सत्सु–शिष्टेषु परिषत्सु वा कान्ता–कमनीया वादलब्धियुक्तत्वात् । आरचितं–निर्मितं प्रियं–आत्माभीष्टं यया, पराभूतपरवादिपरम्परा इत्यर्थः । 'बहुगुणा' गाम्भीर्यादिगुणवती ॥

॥ इति पण्डितताया वर्णनम् ॥ ७१ ॥

अथ सुभगवर्णनम्—

तथा 'श्रीमता' श्रीः–शोभा तया एरिव–कामस्येव इः–आकारः स विद्यते यस्य स श्रीमान् तेन श्रीमता–रूपशालिना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः सुभगः ? 'गम्भीरः' गम्भीरहृदयः गम्भीरनाभिकुहरो वा । श्रुतं विद्यते येषां ते श्रुतिनः–श्रुतशालिनः पण्डितास्तैरुपलक्षितः । 'सः' सुभगः दा–दानेन चोपलक्षितः, 'आचरणतः' आ पादद्वयात् प्राप्तप्रतिष्ठोदयः, समचतुरस्रसंस्थान इत्यर्थः । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्कान्ताः–शोभनस्त्रियः तासां रचितप्रियः–अतीववल्लभः, यद्वा सत्–शोभनं कान्तं–कमनीयं यत् आ–समन्तात् रचितं–रचना तेन प्रियः । 'बहुगुणः' 'यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति' सुभगतया गुणिसंसर्गः, गुणिसंसर्गेण च गुणाः केचित् कदाचित् पुरुषे वसन्तीति सकलगुणोपेतः ॥

इति सुभगवर्णनम् ॥ ७२ ॥

अथ वात्स्यमहर्षिवर्णनम्—

तथा विवुध इति पदे वि–शब्दोऽस्ति तद्विशेष्यम्, उशब्देन तरः अभिधीयते, ततः तरसा इबुधः–कामपण्डितः कामशास्त्रप्रणेता **वात्स्यायनः** तरसा–वेगेनेति साभिप्रायम्। एवं किल प्रतिपादयन्ति-धीमन्तः, यथा—पूर्वं **वात्स्यायन**नामा महर्षिः कुमारब्रह्मचारी तपश्चरणबलेन सह देहेन नाकमाजगाम। गतवति च देवलोकं तस्मिन्निन्द्रसभापतिभिरुक्तम्, कथमेष स्वर्गमाजगाम? न तावदनेन सुरसदन-प्रपा-तडागादिकं धर्मस्थानं चाकारि, द्रविणाभावात्। द्रविणाभावोऽपि निःसङ्गतयाऽनेन निर्ममे। शास्त्रं वाऽनेन पूर्वं किमपि विरचितं न। न चाऽनन्यसदृशकीर्त्तिकीर्त्तनीयचरितं धर्मस्थानमन्तरेण सह देहेन स्वर्गः समारोढुं शक्यते। अयं च तपोबलेनैव स्वर्गविमानेषु मानिनीर्मानयितुमिच्छति तन्न युक्तमिति हुङ्कृतं सुरपतिसभासद्भिः। तेन च हुङ्कारेण स **वात्स्यायन**महर्षिरर्कतूलमिव वातेन पातितः पृथिव्याम्। पश्चाद् धर्मशास्त्राणि तानि तानि तेन तेन पूर्वपुरुषेण कृतानीति परिभाव्य तरसा **कामशास्त्रं** चिकीर्षुः परपुरप्रवेशविज्ञानेन राज्ञः पट्टमहादेवीं परलोकगामनुप्रविश्य राज्ञः सकाशात् सकलसुरतरहस्यं विज्ञाय राज्ञीकलेवरं परित्यज्य महर्षिर्भूत्वा धर्माय **कामशास्त्रं** तरसा चकार। कृत्वा च सह देहेन पुनर्नाकं जगाम। ततश्च कथितरीत्या तरसा बुधो बभूव। तेन च सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः वात्स्यायनः? 'गम्भीरः' अलब्धमध्यः, काभिः? 'श्रुतिभिः' नृपतिकथ्यमानतत्तत्सुरतरहस्योपदेशश्रवणैः। सत्–शोभनं यत् आचरणं–ब्रह्मचर्यपालनं तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठा–लब्धमाहात्म्या उन्–उक्तिर्यस्य सः।

कूलदैवमिव सतां–विषयिणां कान्तानां–सकलस्त्रीणां रचितं–निर्मितं प्रियं–सुरता-ऽऽलिङ्गन-चुम्बन-नखक्षतादिकं येन सः । 'बहुगुणः' प्रचुरगुणापेतः ॥

इति वात्स्यमहर्षिवर्णनम् ॥ ७३ ॥

अथ भौतिकतापसवर्णनम्—

तथा उ–शब्देन हरोऽभिधीयते तस्यैव इः–आकारो यस्य,सन्धि-कार्ये कृते सति ' विः ' भवति । तेन विना–हराकारेण भौतिकताप-सेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः भौतिकतापसः ? 'गम्' गमनकर्ता सर्वतीर्थेषु सर्वशिवालयेषु । ' भीरः ' भयप्रदः, काभिः ? श्रुतिभिः । 'सदा' सर्वकालं ' चरणतः ' चङ्क्रमणाद् गृहे गृहे पर्यट-नात् प्राप्तप्रतिष्ट उदयः–अभ्युदयो यस्य सः । सन्–नित्यो महेश्वरः तत्कान्ते–गौरीगङ्गे तयोर्विषये यद् रचितं–भक्तिविरचना तत् प्रियं यस्य सः । ' बहुगुणः ' प्रचुररजस्तमोगुणः ॥

इति भौतिकतापसवर्णनम् ॥ ७४ ॥

अथ हरमौलिवर्णनम्—

तथा उ–शब्देन हरमौलिरभिधीयते तस्यैव इः–आकारः सन्धि-कार्ये कृते सति ' विः ' तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो हरमौल्याकारः ? गम्भीरः, काभिः ? ' श्रुतिभिः ' गङ्गाजलक्षरण-झात्कारश्रवणैः । ' सदाचरणतः ' सद्वेष्टनाचरणात् ' प्राप्तप्रतिष्ठोदयः '

प्राप्तोन्नतिः । सत्–नित्यो महेश्वरस्तस्य कान्तयोः–गौरीगङ्गयो रचितं प्रियं येन सः । ' बहुगुणः ' बहुभिर्गुणैर्ग्रथितः ॥

इति हरमौलिवर्णनम् ॥ ७५ ॥

अथ गौरीस्तनतटवर्णनम्—

तथा उकारेण गौरीहृदयमभिधीयते, तस्य इः–आकारः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः गौरीहृदयाकारः ? गम्भीरः, काभिः ? ' श्रुतिभिः ' हारार्द्धहारझात्कारश्रवणैः । ' सदा 'सह दा–नखक्षतखण्डनेन वर्तते यः स सदा, स चासौ अचरणश्च अचरणाः–सर्पाः हरकण्ठस्थितास्तान् तस्यति इति 'क्वचित् ' (सिद्ध० ५ । १ । १७१) इति डः ' डित्यन्त्यस्वरादेः ' (सिद्ध० २ । १ । ११४) इत्यन्त्यस्वरादिलोपः, निर्दयाश्लेषसमये हरवक्षसि क्रीडापरायणान् सर्पान् पिनष्टीत्यर्थः । तथा ' प्राप्तप्रतिष्ठोदयः ' प्राप्तप्रतिष्ठ उदयः स्तनोन्नतिर्यत्र सः । सन्–नित्यो योऽसौ कान्तः–महेश्वरस्तस्य आरचितं प्रियं–आश्लेषसुखं येन सः । ' बहुगुणः ' प्रचुरहारगुणविराजितः ॥

इति गौरीस्तनतटवर्णनम् ॥ ७६ ॥

अथ चन्द्रकरवर्णनम्—

तथा उकारेण शशधरकिरणा अभिधीयन्ते, तेषां इः–आकारः सन्धौ कृते सति ' विः ' भवति, तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः शशधरकराकारः ? गम्भीरः, काभिः ? ' श्रुतिभिः '

शास्त्रवर्णिततत्तत्स्वरूपश्रवणैः । सततशैल्याधानेन यदाचरणं—क्रिया तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदये—उदयपर्वते येन सः । सतां—शिष्टानां कान्तानां—स्त्रीणां रचितं प्रियं—आह्लादो येन सः, अत एव 'बहुगुणः' सकलजनोपकारकरणेन सद्गुण इत्यर्थः ॥

इति चन्द्रकरवर्णनम् ॥ ७७ ॥

अथ चारित्राद् यादृक् चित्तं भवति तादृग् वर्णनम्—

तथा उशब्देन चित्तमभिधीयते, तदेव इः—गम्भीरतया गिरिकुहरं तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशं चित्तकुहरम् ? गम्भीरम्, काभिः ? 'श्रुतिभिः' शास्त्रश्रवणैः, गिरिकुहरं च गम्भीरं भवति, यथा कृतशब्दप्रतिशब्दश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' चारित्रात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयम्' लब्धमाहात्म्योन्नतिः । गिरिकुहरं च 'सदा' [सह] खण्डनेन वर्तन्ते ये ते सिंहप्रभृतिश्वापदाः। तथा 'अचरणाः'सर्पास्तेभ्यः 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयम्' प्राप्तप्रतिष्ठोद्गमम् । तथा चित्तं सतां—शिष्टानां कान्तानां च रचितं प्रियं येन तत्; गिरिकुहरं च 'सत्कान्ते- (न्तारे') सदरण्ये चिता—उपचिता वृक्षास्तैः प्रियम् । चित्तं कीदृशम् ? 'बहुगुणम्' गाम्भीर्यादिगुणगणाधारम्, गिरिकुहरं च बहुभयरक्षणादिगुणजनकम् ॥

इति चारित्राद् यादृक् चित्तं भवति तादृग् वर्णितम्॥७८॥

अथ उल्कावर्णनम्—

तथा उशब्देन उल्काऽभिधीयते तस्या इः—आकारः सन्धौ कृते सति 'विः' भवति, तेन विना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। उल्काकारः

कीदृशः ? ' गम् ' ज्वलनस्वभावादितस्ततो गन्ता । ' भीरः ' भयप्रदः, काभिः ? 'श्रुतिभिः'धगद्धगितिशब्दश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' भक्षणात् यथाप्राप्तेन्धनधर्षणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' लब्धोन्नतिः। सत्कान्तारे–बहुलारण्ये चितं–उपचितं 'प्रियं' दाहकरणलक्षणं यस्य सः । 'बहुगुणः' प्रचुरजाड्यापहारादिगुणः ॥

इति उल्कावर्णनम् ॥ ७९ ॥

अथ आस्यवर्णनम्—

तथा उशब्देन आस्यमभिधीयते, तस्य इः–आकारः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृश आस्याकारः ? गम्भीरः, काभिः ? 'श्रुतिभिः' शास्त्रश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'रणतः' शब्दात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' स्पष्टवागुच्चारणेन लब्धमाहात्म्यः । सत्कान्तायाः–सुकलत्रस्य ' रचितप्रियः' निर्मितचुम्बनादिव्यापारः । यद्वा सत्कान्तः–नित्यकमनीयः स चाऽसौ आरचितप्रियश्चेयः सः । 'बहुगुणः' प्रचुरकान्त्यादिगुणोपेतः ॥

इति आस्यवर्णनम् ॥ ८० ॥

अथ शुकवर्णनम्—

तथा विषु–पक्षिषु बुधः–पण्डितः–जात्यशुकस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः शुकः ? 'गम्' गमं–विहायसि गमनं करोति 'णिज् बहुलं०'(सिद्ध० ३ । ४। ४२) णिज्, क्विप्, तयोर्लोपे गम्–गमनकर्ता इत्यर्थः । 'भीरः' भिया मार्जारादिभयेन ईरः–कम्पो यस्य सः । काभिः स ईदृशः ? 'श्रुतिभिः' मार्जारादिशब्दश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा च 'रणतः' शब्दात् व्यक्तवर्णोच्चारलक्षणात्

अथ हेलादलितसकलक्लेशः श्रीमदरजिनेशः—

हे अर! 'हे कल्याणसार!' कल्याणं—लाञ्छनस्थनन्द्यावर्तलक्षणं मङ्गलं तेन सार! 'सवितानहरे!' सवितानाः—चतुरशीतिलक्षसङ्ख्याका हरयः—तुरङ्गा यस्य। 'क्षमोह!' क्षमां—षट्खण्डभरतक्ष्मां ऊहते—पालनार्थं वितर्कयति। 'कान्त!' रम्य!। अथवा 'अक्षमोहकान्त!' अक्षमोहाः कान्ताः—चतुःषष्टिसहस्रसङ्ख्या युवतयो यस्य। 'वारणसमान!' वारणैः—चतुरशीतिलक्षसङ्ख्यैः गजैः समान!—साहङ्कार!। एभिर्विशेषणैश्चक्रवर्तित्वं कथितम्। जय त्वम्। 'आद्यदेव!' देवाधिदेव!। 'धर्मार्थ!' चक्रवर्तिभोगान् मुक्त्वा धर्मं—चारित्रधर्मं अर्थयते, अत एव 'कामद!' स्मरखण्डक!। 'महोदयवीरधीर!' मोक्षगतिप्रगल्भ! 'सोमप्रभाव!' आह्लादक! 'परमागम!' शुभसिद्धान्त! 'सिद्धसूरे!' सिद्धाः सूरयो यस्मात्॥ १८॥

अथ समुल्लसितमोहमल्लमाथः श्रीमल्लिनाथः—

हे 'प्रभाव!' प्रभाशब्देन प्रभावती प्रभोर्माता, पदैकदेशे समुदायोपचारात्, यथा भमरा भमरावती, यदुक्तम्—"भमरा भमरावती" तस्याः सकाशात् आवो—भावः उत्पत्तिर्यस्य स मल्लिः। 'सोम!' सत्कीर्ते!। यद्वा सोमप्रभाशब्देन प्रभावती भण्यते, सोमा—कीर्तिमती प्रभा यस्याः सा प्रभावती, प्रभावतीत्यत्र अतिशयेन मातुः अतिशयश्च सोमशब्देनोक्तः, तस्याः सकाशात् आवो—भाव उत्पत्तिर्यस्य। 'कल्याणसार!' कल्याणं लाञ्छनस्थकलशरूपं मङ्गलं तेन सार!। 'सवितानहरे!' सवितानः—विस्तृतवत्आयमाणः हरिः—नीलवर्णो यस्य, अत एवाऽनु-

पलक्ष्यश्रीरूपः प्रभुः कस्यापि करणमोहं न करोति। तदेवाह–'अक्षमोहकान्तारवारण !' अक्षमोहवनगज ! जय त्वम् । आद्यदेव! 'धर्मार्थकामप्रद!' मोक्षगतिदक्ष ! प्रकृष्टसिद्धान्त ! सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥ १९ ॥

अथ पादाम्बुजचुम्बितविबुधाधिपमधुव्रतः श्रीमुनिसुव्रतः—

हे 'परमागम !' मुनिसुव्रत !, यतः माशब्देन पद्माऽभिधीयते, सा च प्रभोर्माता, परः–प्रकृष्टस्तस्याः सकाशात् आगमः–उत्पत्तिर्यस्य। 'कल्याणसारस !' सरसि भवः सारसः–कूर्मः कल्याणः–उत्कृष्टः सारसः–लाञ्छनकूर्मो यस्य । 'वितानहरेक्ष !' वितानं–यज्ञस्तं पशुवधप्रधानमिति तं हरति तादृशः ईक्षः–केवलालोको यस्य । मोहवनगजसम ! जय त्वम् । 'आद्यदेव !' देवाधिदेव ! धर्मार्थकामप्रद ! मोक्षगमनदक्ष ! सोमप्रभाव !' आह्लादक! 'सिद्धसूरे!' सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥ २० ॥

अथ चरणनखकिरणजलक्षालितनमज्जनव्रजिनः श्रीनमिजिनः–

'जयाद्य !' नमे ! जयशब्देन भगवत्पिता विजयो भण्यते, "ते लुग् वा" (सिद्ध० ३।२।१०८) इति विशब्दलोपात्, 'यद्वा "जयो जयन्ते विजये" (हैम्यने० २–३५२) इत्युक्तेः, स आद्यः–प्रथमो जनकत्वेन यस्य। 'देवाधिदेव !' 'कल्याणसारस ! ' कल्याणं–श्रेष्ठं सारसं–प्रस्तावात् लाञ्छननीलोत्पलं यस्य। 'वितानहरेक्ष !' यज्ञनिषेधकालोक ! मोहवनगजसम ! मोक्षगतिदक्ष ! 'सोमप्रभ ! ' आह्लादक! 'अव' रक्ष । कम् ? 'परम्' प्रणतिप्रधानम् । 'आगमसिद्धसूरे! ' आगमेन सिद्धाः सूरयो–गणधरा यस्य ॥ २१ ॥

अथ सकलारिष्टवनविनिर्दलनचक्रनेमिः श्रीमदरिष्टनेमिः—

हे 'कल्याणसारस !' कल्याणः—प्रशस्तः सारसः—सरसीभवः प्रस्तावाद् लाञ्छनशङ्खो यस्य। 'सवितानहर !' विवाहयज्ञनिषेधक !। 'ईक्ष !' शशकशूकरकुरङ्गादिदर्शनं यस्य, रुद्धान् पशून् दृष्ट्वा प्रभुर्विवाहं न चकार इत्यर्थः। मोहवनगज !। 'जयाद्य !' "जयो जयन्ते विजये" (हैम्यने० २–६५२) इत्युक्तेः जयशब्देन विजयो भण्यते, 'ते लुग् वा' (सिद्ध० ३–२–१०८) इत्यनेन समुद्रशब्दलोपे विजयशब्देन समुद्रविजयो भण्यते, स आद्यो जनकत्वेन यस्य। 'देव !' देवाधिदेव !। 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामप्रद !। मोक्षगतिदक्ष !। 'सोमप्रभ !' आह्लादक ! 'अव' रक्ष। कम् ? 'परम्' पशुवर्ग तद्रक्षावसरस्तवेत्यर्थः। 'सिद्धसूरे !' आगमेन सिद्धाः सूरयो—गणधरा यस्य ॥ २२ ॥

अथ त्रिदशराजकुञ्जरसलीलगामी श्रीपार्श्वस्वामी—

हे 'सवितानहरे !' सवितानः—विस्तारवान् मूर्ध्नि लाञ्छने वा हरिः—सर्पो यस्य। 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठ !। अक्षमोहवनगजसम !। जय त्वम्। 'आद्यदेव !' देवाधिदेव !। धर्मार्थकामप्रद ! मोक्षगतिदक्ष ! 'सोमप्रभाव !' आह्लादक ! 'परमागम !' शुद्धसिद्धान्त ! 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥ २३ ॥

अथ घोरविघ्नघनघटाविघटनसमीरः श्रीमहावीरः—

हे 'वीर !' वर्द्धमान ! 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठ !। 'सवितानहरे !' सवितानो हरिः—लाञ्छनसिंहो यस्य। अक्षमोहवनगजतुल्य !।

जय त्वम् । 'अद्य देव ! ' अद्य—साम्प्रतम् । देवाधिदेव !, वर्त्तमानतीर्थाधिपत्वात्; यदि वा आद्यदेवाधिदेव !; यद्वा पश्चानुपूर्व्या प्रथमजिन ! । धर्मार्थकामप्रद ! । ' महोदय ! ' महान् उदयो यस्मात् । ' धीर ! ' सङ्गमकाद्युपसर्गसंसर्गेऽप्यक्षोभ्य ! । 'सोमप्रभाव ! ' आह्लादक !। ' परगागम ! ' शुभसिद्धान्त !। सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥२४॥

अथ प्रथमतीर्थकरप्रथमगणधरः कषायकरिखण्डनपुण्डरीकः श्रीपुण्डरीकः—

हे ' कल्याणसारस ! ' सिताम्बुजस्येव कल्याणहेतुत्वात्, ततः पङ्क्तिरथन्यायेन पुण्डरीक ! । ' सूरे ! ' गणधर ! । ' आद्य ! ' अस्यामवसर्पिण्यां प्रथम !। ' देव ! ' दिव्यरूपेण त्रिदश !। ' वितानहरेक्ष !' यज्ञनिषेधकालोक !। ' मोहकान्तारवारणसमान ! ' अज्ञानवनगजसम !। जय त्वम् । ' धर्मार्थकामद ! ' त्रिवर्गप्रद !, भगवदाराधनाद्धि मोक्षप्राप्तिहेतुधर्मप्रधानफलानुषङ्गिकौ अर्थकामावपि स्याताम्, यथा प्रधानधान्यफलात् कृषिकर्मणः पलालप्राप्तिः । ' महोदयवीरधीर ! ' मोक्षगतिदक्ष ! । ' सोमप्रभाव ! ' आह्लादक ! । ' परमागमसिद्धसूरे !' जिनागमप्रख्यात ! ॥ २५ ॥

अथ कथितकार्याकार्य आचार्यः—

हे ' सूरे ! ' आचार्य !। कीदृशः ? ' कल्याणसाः ' कलिः—कलहस्तस्य आणः—कलकलस्तं स्यति ।' रसवितानहरेक्ष ! ' रसाः—शृङ्गाराद्या दुग्धदध्यादयो वा तेषां वितानं—विस्तारं हरन्ति ये तपोधनास्तान् स्मारणवारणाभिरीक्षते । मोहकाननगज ! । जय त्वम् । ' आद्यदेव ! '

यतिक्रियाकाण्डव्यवहारो यस्मात् । 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामप्रद !, आचार्यसेवया तदवाप्तेः। 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगतिदक्ष !।' सोमप्रभाव !' आह्लादक !। परमागमसिद्ध !, जिनसिद्धान्तज्ञानं विना आचार्यपदानवाप्तेः ॥२६॥'

अथ प्रबोधप्रबन्धानध्याय उपाध्यायः—

हे ' परमागम् !' उपाध्याय !, परमागमं—जिनोक्तसिद्धान्तं आचष्टे णिचि क्विपि णिलोपे च परमागम्—उपाध्यायः, सिद्धान्ताध्यापनाधिकृतो ह्युपाध्यायः। 'असिद्धसूरे !' "षिधू शास्त्रे माङ्गल्ये च" सेधनं सिद्धं—शास्त्रम्, नास्ति सिद्धं येषां तेऽसिद्धाः—अनधीनशास्त्राः शिष्याः सूरयः—पण्डिता यस्मात्। भव्याम्भोजवनरवे !। करणमोहवनगजसम !।जय त्वम्। 'आवदेव !'आवः—मुख्यः "इच्छा मिच्छा तहकारे" (आ. नि. गा. ६६६) इत्यादिदशविधसामाचारीरूपो देवः—साधुव्यवहारो यस्मात्। धर्मार्थकामप्रद !। 'महोदय !' अपरापरशास्त्रपाठनेन महान् उदयो यस्मात्। अवनं—ऊः—जीवरक्षा तस्यां ईर ! प्रेरक !। 'धीर !' धियं—बुद्धिं राति। [२००] 'सोमप्रभ !'

× × × × × × × ×

गजसम !।जय त्वम्। 'आवदेव !' आद्यो देवः—देवतत्त्वं यत्र। 'धर्मार्थकामदमहोदय !' धर्मार्थकामप्रदं महः—तेजो यस्याः सा धर्मार्थकामदमहो दया—कृपा यत्र, दयां विना सत्त्वरक्षाया असम्भवात्। वीरं करोति णिचि अचि च वीर !, एवं धीर !, धीरत्वं वीरत्वं च सत्त्वरक्षातो भवतीत्यर्थः। 'सोमप्रभाव !' आह्लादक !। 'परमागमसिद्ध !' जिनागमे प्रतिष्ठित !, शेषतीर्थिकैस्तदज्ञानात्। 'सूरे !' अनर्थनिवारणविचक्षण !॥ ३२॥

+ अतः परं विशीर्णः पाठः सर्वासूपलब्धासु प्रतिषु ।

महाः—उत्सवास्तेषां उदयः तत्र वीर !—शूर ! । 'धीर' ! बुद्धिप्रद ! धनदानात्, 'सर्वशून्यं दरिद्रता' इत्युक्तेः । 'प्रभावपर !' माहात्म्यश्रेष्ठ ! । 'मागमसिद्धसूरे !' 'मा—श्रीस्तस्या आगमे—लाभे मन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ७२ ॥

ईशानः पूर्वमुक्तस्ततोऽत्र मुक्तः ।

अथाऽलङ्कृतविजयन्तः जयन्तः—

हे 'जय !' "जयो जयन्ते विजये" (हैम्य. २—३५२) इति पाठात् । 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठ ! । 'सवितानहरे !' सवितानः—ससन्तानो हरिः—इन्द्रो यस्मात् । 'अक्षमोह !' मनोहर! । 'कान्तारवारणसमान !' कं—सुखं अन्तयति यत् आरं—अरिसमूहः दानवचमूलक्षणस्तद्वारणे समान !—सदर्प ! । 'आद्यदेव !' श्रेष्ठक्रीड ! । 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गपालक ! । 'महोदय !' महोन्नते ! । 'वीर !' विक्रान्त ! । 'धीर !' असुरसमरे स्थिर ! । 'सोमप्रभ !' आह्लादक ! । 'अव' रक्ष । 'परम्' प्रणतिपरम् । 'आगमसिद्धसूरे !' आगमैः—शास्त्रैः सिद्ध-आख्यातः सूरिर्यस्य तस्य गुरुर्विद्यागुरुरित्यर्थः ॥ ७३ ॥

अथ मथितपृथ्वीप्रमोदः पयोदः—

हे 'देव !' जलधर ! । यदुक्तम्—"देवं हृषीके देवस्तु तोयदे नृपतौ सुरे ।" (हैम्य० २—५१४ । 'कल्याण !' कल्यः—कर्णकोटरविघाटनपटुः आणः—गर्जितध्वनिर्यस्य । 'सारसवितानहर !' कमल-

१ सम्पूर्ण पद्यं त्वेवम्—अपुत्रस्य गृहं शून्यं दिशः शून्या विबान्धवाः । मूर्खस्य हृदयं शून्यं सर्वशून्यं दरिद्रता ॥

चनवितानविनाशक !। 'ईक्षमोह !' ईक्षाः–द्रष्टारस्तान् मोहयति मनोहरत्वात् । 'कान्तः ! ' कं–जलं अन्तः–मध्ये यस्य । 'रवारणसमान !' रः–वह्निः, "रस्तीक्ष्णे दहनेऽपि च" (हैम्य.१–११) इति पाठात्, तस्य वारणे समान !–सदर्प ! । 'आद्य !' सकलजगद्वर्त्तने । 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गपालक !। 'महोदय !' महोन्नते !। 'वीरधीर !' वीराणां–भटानां धियं ईरयति, रिपुविजयार्थं देशान्तरगतानां तेषां मेघदर्शनात् मनः क्षुम्यति इत्यर्थः । 'सोमप्र !' सोमं–जलं प्राति–पूरयति । 'भावपर !' भावाः–पदार्थास्तेषु पर !–प्रधान ! । ' मागमसिद्धसूर ! ' मा–धान्यादिलक्षणा लक्ष्मीः तस्या आगमः–प्राप्तिस्तत्र आज्ञासिद्धाचार्य ! ॥ ७४ ॥

अथ कृतविवेकवैकल्यं कल्यम्—

हे ' कल्य ! ' मद्य ! ' आणसार ! ' आणः–शब्दस्तेन सारं–प्रकृष्टं करोति, णिच् क्विप्, यः प्राक् मितभाषी सोऽपि मद्यपानाद् असम्बद्धं बहु ब्रूते इत्यर्थः । 'असवितानहरे !' न सवितानः–सविस्तारो हरिः–विष्णुर्यस्मात् । मद्यमत्तकुमारप्रकोपितेन द्वैपायनेन द्वारिका दग्धा इत्यागमात् । 'अक्षमोह !' करणवैकल्यजनक !, यद्वा अक्षमः–क्षान्तिरहितः ऊहो वितर्को यत्र । ' कान्तारवारण ! ' कान्तः–कमनीयो आरः–चङ्क्रमणं तद्वारण !, विश्रृङ्खलपदन्यासहेतुत्वात् । ' समान !'

त्वात् प्रभाव–उत्पत्तिर्यस्य । 'परमागमसिद्धसूरे !' प्रकृष्टलक्ष्म्या अपगमे मन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ७५ ॥

अथ वाञ्छितार्थजनकं कनकम्—

हे 'कल्याण !' सुवर्ण ! सर्वधातुश्रेष्ठ ! । 'सवितानहरे !' सविस्तारा हरयः–तुरङ्गमा यस्मात् । 'अक्षमोह !' इन्द्रियानन्दक ! । 'कान्तार !' कान्ताः–कामिन्यस्तासां आरः–प्राप्तिः तं करोति, णिच् अच् । 'वारणसमान !' वारणैः–गजेन्द्रैः समान !–सपूज ! । जय त्वम् । 'आद्यदेव !' आद्यः–श्रेष्ठो देवः–क्रीडादिर्यस्मात् । धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गपालक ! । 'महोदय !' महाः–उत्सवास्तेषां उदयो यस्मात् । 'वीरधीर !' वीराः–सुभटास्तान् धीरयति–सुवर्णलाभाद् योधा युद्धे धैर्यं भजन्तीत्यर्थः । 'सोम !' सकान्ते !, "उमा गौर्यां हरिद्रायां कीर्तिकान्त्यतसीष्वपि" (हैम्य० २–३०९) इति पाठात् । 'प्रभाव !' प्रकृष्टपदार्थ ! । 'परमागमसिद्धसूरे !' प्रकृष्टलक्ष्म्या आनयने सिद्धाचार्य ! ॥ ७६ ॥

अथाऽनुल्लङ्घितावधिमुद्रः समुद्रः—

हे 'कान्त !' समुद्र ! । कं–जलं अन्तः–मध्ये यस्य । 'कल्याणसारस !' कल्याणाः–पटुशब्दाः सारसाः–पुष्कराख्या यत्र; यद्वा सरसां समूहः सारसं, कल्याणं–उत्कृष्टं सारसं यत्र, 'सरस्वान्' (अभि. २. मा. ३।३०) इति प्रसिद्धेः । 'वितानहरे!' वितानो–मन्दः निद्रायमाणत्वात् हरिः–केशवो यत्र । 'अक्षमोह !' भयावहत्वात् करणमूर्छाजनक ! । 'रवारणसमान !' रः–सर्ववह्निस्तद्वारणे विध्यापने सदर्प ! । जय त्वम् । 'आद्यदेव !' आद्यः

श्रेष्ठः देवः—अधिष्ठायकसुरो यस्य । 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गप्रद ! अर्थदानात् तत्तत्कार्ययोर्धर्मकामयोर्दायकत्वात् । 'महोदयवीः !' महोदयं—वीरोच्छ्वं वेति—गच्छति । 'अधीर !' सक्षोभ ! चन्द्रोदये वेलां गृह्णातीत्यर्थः । 'सोमप्रभाव !' सोमस्य—चन्द्रस्य प्रभावः—उत्पत्तिर्यस्मात् । 'परमागमसिद्धसूरे !' परा—प्रकृष्टा मा—श्रीस्तस्य आगम—उत्पत्तौ सिद्ध !—कोविद ! ॥ ७७ ॥

अथ जगद्व्यापादनासक्तनखशुक्तिमुक्तालङ्कृतकाननः पञ्चाननः—

'हे हरे !' सिंह ! 'कल्याणसार !' कल्यः—सकलापरश्वापदपाटनपटुर्यः आणः—शब्दस्तेन सार !—श्रेष्ठ ! । 'सवितान !' सकेशरविस्तार ! 'अक्षमोह !' अक्षमां—क्रोधं ऊहते । 'कान्तारवारणसमान !' कान्तारवारणाः—अरण्यगजास्तान् स्यति यस्तादृशो मानो—दर्पो यस्य । जय त्वम् । 'आद्यदेव !' श्रेष्ठजिगीष ! । 'धर्मार्थकामद !' वधप्रधानत्वेन आत्मनः परस्य वा त्रिवर्गखण्डक !। 'महोदय !' महोत्साल !। 'वीर !' विक्रान्त ! । 'धीर !' परैरक्षोभ्य !। 'सोमप्रभाव !' सकीर्तिप्रताप !। 'परमागम !' परमा—प्रकृष्टा अगम्यगिरेरगानां—वृक्षाणां वा मा-श्रीर्यस्मात् । सिंहत्रासात् तरुणतृणादिग्राहकलोकसञ्चाराभावेन गिरेस्तरूणां च अक्षतत्वमिति । 'सिद्धसूरे !' मृगादिव्यापादने सिद्ध !—पण्डित ! । यद्वा 'परमागमसिद्ध !' जिनागमे प्रसिद्ध ! वाहनत्वेन । क ? 'सूरे' सूर्यमण्डले 'पुरओ वहंति सीहाइ (बृहत्सं० गा. ६५) इति वचनात् ॥ ७८ ॥

°१ प्रख्यात !° क ।

अथ विपयसुखमपि (?) पितामहः कान्तामहः—

हे 'दमहोदय!' दं—कलत्रं तस्य महं—विवाहोत्सवः तस्योदय!। 'कल्याणसार!' कल्याणानि—दधिदूर्वाक्षतादीनि मङ्गलानि तैः सार!। 'सवितान!' चन्द्रोदयमण्डितमण्डप। यद्वा यज्ञयुक्त!। 'हरेक्षमोह!' हरन्तीति हराः—चौरास्तेषां ईक्षमा—लक्ष्मीसङ्गता ऊहाः। कथं मया वस्त्राभरणादि ग्राह्यमिति वितर्का यत्र। यद्वा हरे—शङ्करे अक्षमोह! —करणान्तक। तेनापि कलत्रविवाहस्य कृतत्वात्। 'कान्तारव!' कमनीयः आरवो—धवलतूर्यादिर्यस्य। 'अरण!' कलहरहित!। 'समान!' देवगुर्वादिपूजायुक्त!। जय त्वम्। 'आयदेव!' श्रेष्ठक्रीड!। 'धर्मार्थकाम!' धर्मार्थः कामः—स्मरः अभिलाषो वा यत्र। लोके विवाहस्य धर्मरूपत्वात्। 'वीरधीर!' वीरः—पुत्रस्तस्य धियं राति। वीरपुत्रो भविष्यतीति धियं ददातीत्यर्थः। 'सोमप्रभाव!' सकीर्त्तिप्रताप!। 'परमागमसिद्धसूरे!।' परा—प्रकृष्टा मा—श्रीस्तस्या गमे आगमे वा सिद्धसूरे!—मन्त्रसिद्धाचार्य!।। ८९ ॥

अथ गुरुचतुष्कमध्यात् प्रवचनप्रभावनोद्भूतभुवनाद्भुतप्रभावकरः श्रीसिद्धसेनदिवाकरः—

'सिद्धसूरे!' सिद्धसेनदिवाकर!। यथा भीमो भीमसेनः तथा सिद्धः सिद्धसेनः, स एव सकलकुमतितिमिरतिरस्कारकरणात् सूरिः—दिवाकरः तत्र 'प्रभौ' प्रभवति 'अपरमागम!' अपकृष्टसिद्धान्त! 'मा जय—जयवादमवाप्नुहि। सन्मत्यादितर्कसूत्रैरमुना भवन्निराकरणस्य कृतत्वात्। 'कल्याणसार!' कलिः—कलहस्तस्मै आणः—

शब्दस्तेन सार ! वाक्कलहप्रधान ! ' इत्यर्थः । ' सवितान ! ' यज्ञयुक्त !, अनेन वेद आक्षिप्तस्तस्यैवाऽश्वमेधादिविविधाध्वरप्ररूपकत्वात् ' हरेक्ष ! ' हरः ईश्वरस्तं ईक्षते–सकलजगत्कर्तृत्वेन पश्यति । अनेन नैयायिको वैशेषिक आक्षिप्तः । तयोरेव जगत्कर्त्रीश्वराभ्युपगमात् । मा निषेधे प्रागुक्तः । ' ऊहकान्तारवारणसमान ! ' ऊहः–अन्वयव्यतिरेकधर्मवितर्कः स एव कान्तारं–काननं तद्भञ्जने वारणसमान !–गजतुल्य ! । ' आद्यदेव ! ' आदिः–प्रथमः अः–विष्णुर्देवो यत्र, अनेन साङ्ख्य आक्षिप्तः । विष्णुभक्तत्वात् तस्य। ' धर्मार्थ ! ' धर्म एव अर्थो न धर्मी अर्थो–वस्तु यस्य, उपलक्षणं चैतत् । अवयवा एव न अवयवी, गुणा एव न गुणी अर्थ इत्यपि द्रष्टव्यम्। तस्यैव धर्मादिनिषेधेन धर्मादिर्मात्रवस्तुतत्त्वाभ्युपगमात् ' कामद ! ' दुष्करजपतपोब्रह्मचर्यादिकष्टनिराकरणेन कामान्–इच्छितभोगान् दयते–पालयति । अनेन नास्तिक आक्षिप्तः । नास्तिकस्यैव परलोकवैमुख्येन इहलोकसुखाभिमुखत्वात् । 'महोदयवीरधीः । ' महोदयो–मोक्षः तस्य वीरः–विशेषकम्पनं तत्र धीः–बुद्धिर्यस्मात् । सर्वस्यापि परागमस्य मोक्षविघ्नहेतुत्वात्। 'असोम!' अकीर्ते !, सिद्धसेनदिवाकरेण ध्वस्तप्रतापत्वात् । अयमर्थः–उज्जृम्भितजैनदर्शनकमलाकरे सिद्धसेनदिवाकरे परिस्फुरति न शेषदर्शनखद्योतानां स्फूर्तिरासीत्, किन्तु-तत्रास्तं गते । यदुक्तम्––

" स्फुरन्ति वादिखद्योताः साम्प्रतं दक्षिणापथे ।
नूनमस्तं गतो वादी सिद्धसेनदिवाकरः ॥ " ॥९०॥

(प्रभा० वृद्ध० प्र० श्लो० १७४)

'हे सोम !' सकललोकलोचनचकोरचकलीढकान्तितया चन्द्र ! । 'सूरे !' आचार्य !। ततः श्रीहेमचन्द्रसूरे ! इत्यर्थः । 'सार !' सकलकोविदश्रेष्ठ ! । 'सवितानहर !' सवो—यज्ञः विद्यते येषां ते सविनः—याज्ञिकास्तेषां तानः—पशुविशसनसनाथयज्ञविस्तारः तं हरति, प्रवर्त्तितसर्वसत्वाभयदानपटहत्वात् । 'ईक्ष !' समस्तशास्त्रार्थरहस्यवीक्षक !। 'मोहकान्तारवारण !' मोहो—यथार्थवस्तुनि संशयविपर्यासरूपं अज्ञानं तदेव कान्तारं—काननं तद्भञ्जने वारण!—कुञ्जर !। तथा हि—

" क्लृप्तं व्याकरणं नवं विरचितं छन्दो नवं द्व्याश्रया—
लङ्कारौ प्रथितौ नवौ प्रकटितं श्रीयोगशास्त्रं नवम् ।
तर्कः सञ्जनितो नवो जिनवरादीनां चरित्रं नवं
बद्धं येन न केन केन विधिना मोहः कृतो दूरतः ॥ "

'समान!' समस्तराजामात्यादिलोकैः कृतकनककमलचरणपूज !। जय त्वम् । 'आद्यदेव !' आद्या—मुख्या देवा यस्मात् । स्थाने स्थाने जिनायतनानां तेन कारितत्वात् । धर्मार्थकामद !' भक्तानां तत्कालमेव त्रिवर्गप्राप्तेः । 'महोदयवीरधीर !' महान्—करितुरगरथपदातिप्राचुर्येण गुरुः उदयः—साम्राज्यं यस्य स चासौ वीरश्च वीरः चतुर्दिगन्तनृपतीनां अर्णोराजप्रभृतीनां पराजये शूरः, अर्थात् चक्रवर्त्तिश्रीकुमारपालदेवः तस्य धियं—निर्वीराधनमुक्तिमद्यमृगयाद्यूतादिव्यसनवारण—सर्वसत्वाभयदान—सर्वस्थानजिनभवनप्रधानां धर्मबुद्धिं राति । प्रभावपरम ! ' प्रभावः—सकलतीर्थिकावर्जनमाहात्म्यं तेन परम !—प्रकृष्ट !। 'आगमसिद्ध !—सैद्धान्तिकशिरोमणे !'॥ ९२ ॥

अथ विक्रमतुलितनरसिंहदेवः श्रीजयसिंहसूरिः—

'हरे !' अरिकरिशिरःकपाटपाटनपटुतया सिंह !। 'जयाय !' जयशब्दपूर्व ! जयसिंहदेव !। 'कल्याणसार !' सुवर्णसिद्धिप्रधान !। 'सवितान !' वयः—कुक्कुटाः पक्षिणस्तेषां तानो—विस्तार्थस्तेन सह वर्त्तते युद्धार्थं कुर्कुटान् दधौ इत्यर्थः। यदुक्तं श्रीकविराजेन—

"रे भूपाः ! कविराज एष भवतो जल्पत्युदश्चद्भुजः

पूज्या वश्चरणायुधाः परममी युष्मत्कुले देवताः।

यद्युद्धोत्सवदर्शनैकरसिकः श्रीताम्रचूडध्वजो

देवः पश्यत नाऽधुनापि रचयत्येकातपत्रां महीम् ॥"

'अक्षमोह !' अक्षैः—पाशकैर्मोहयति—द्यूतक्रीडया परान् पराजयत इत्यर्थः। दुर्बोधद्यूतवैशारद्येन सकलकलाकुशल इति लक्ष्यम्। 'कान्त !' कमनीय !। 'आरवारणसमान !' आरं—अरिसमूहस्तद्वारणे समान—साहङ्कार !, धाराधिपयशोवर्माद्यरिसमूहं गुप्तिक्षिप्तं निर्गच्छन्तं निवारयतीत्यर्थः। 'धर्मार्थकामदमहोदय !' त्रिवर्गप्रद !। कनकलाभात् महस्य—परमोत्सवलक्षणस्य उदय—उन्नतिर्यस्मात्। अद्यापि तत्प्रवर्त्तितस्य कनकदानप्रधानस्य रमोत्सवस्य प्रधानत्वात्। 'वीर !' एकान्तवीर !। 'धीर !' साहसिकप्रकाण्ड। यदुवाच श्रीकविराजः—

"एकान्तवीरतिलको भुवनैकमल्लः सिद्धाधिपः परमसाहसिकप्रकाण्डः।
दर्पान्धबर्बरकजिष्णुरवन्तिनाथ इत्यूर्ज्जितैर्जयति नामभिरेव देवः ॥"

'सोमप्रभ !' सोमः—वंशाद्यपुरुषस्तस्येव प्रभा यस्य। 'अव'रक्ष जगदिति

સકલ પદાર્થોની વિચારણા કરવાથી અનંત અર્થો થઈ શકે છે. તથા સજ્જન પુરૂષોના હૃદયને અભિપ્રેત સુંદર કાર્ય કરનાર. અને યુગ પ્રધાન હોવાથી આચાર્યના ૩૬ ગુણોથી ×યુક્ત.

(૪૨) મંગળ વર્ણન.–

તથા આ વિહાર મંગળ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે, કેવો છે મંગળ ? લક્ષ્મીને મથન કરનાર. આકાશમાં ગમન કરનાર. લોક પ્રવાદથી ભય ઉપજાવનાર. તત્ત્વ વૃત્તિથી નહી, કારણ કે ધર્મિષ્ઠ માણસોને સર્વે ગ્રહો અનુકૂળજ હોય છે. હમેશાં ગમન કરવાથી ઉદય મેળવેલ. સારા માણસોથી ઈષ્ટ પૂજાદિ પ્રાપ્ત કરેલો. અને શુભ ગ્રહથી જોવાયેલ હોય (અર્થાત્ મંગળ ઉપર શુભ ગ્રહ બુધ, ગુરૂ, શુક્ર અને ચંદ્રની દૃષ્ટિ પડતી હોય) તો બહુગુણી, પરંતુ વક્ર થયેલ હોય તો બહુગુણી નહી.

(૪૩) બુધ વર્ણન–

આ ચૈત્ય બુધગ્રહ સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવો બુધ ? આકાશમાં ગમન કરનાર. ચંદ્રપુત્ર ગણાતો હોવાને લીધે ચંદ્રની લક્ષ્મીથી શોભાયમાન ભયને દૂર કરનાર. વેદોક્ત મંત્ર સાંભળવાથી અને હમેશાં પંગુ ગણાયેલ શનૈશ્ચરથી કેન્દ્રસ્થાનમાં રહી એનાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ. સજ્જન પુરૂષોની સ્ત્રિઓને આલ્હાદ ઉપજાવનાર. અથવા શુભ ગ્રહોમાં મનોહર ગણાએલ અને આગળ રહેલ મંગળ ગ્રહથી અભિમત વસ્તુને વૃદ્ધિ પમાડનાર. તેમ જ સૌમ્યગ્રહ હોવાને લીધે બહુ ગુણ સંપન્ન.

(૪૪) બૃહસ્પતિ વર્ણન–

તથા બૃહસ્પતિ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા–ધરાવે છે.-કેવો ગુરૂ ?

× આની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ રત્નશેખર સૂરિકૃત गुरुगुणषट्त्रिंशत्षट्त्रिंशिका ॥

વેદ વાક્યોથી અને સકલ શાસ્ત્ર શ્રવણથી ગંભીર. પરસ્પર ગ્રહોની મૈત્રી હોવાને લીધે શનૈશ્ચર ગ્રહથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ. લાભ દાયક. સારા માણસોને ઇચ્છિત પ્રિય કરનાર. અને શુભ શ્વેત વર્ણાદિ અનેક ગુણોથી યુક્ત.

(૪૫) શુક્ર વર્ણન–

તથા લક્ષ્મીને મથન કરનારા દાનવોના મંત્રી શુક્ર સાથે આ વિહાર સરખામણી કરે છે. કેવો શુક્ર? ગંભીરાર્થ શાસ્ત્ર રચવાથી અને સકલ શાસ્ત્રો સાંભળવાથી ગંભીર. હમેશાં દેવો સાથે સંગ્રામ કરવાથી પાતાળમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલા અસુરોનું હિત કરનાર, અને શુદ્ધિ વિગેરે અનેક ગુણો યુક્ત.

(૪૬) શનૈશ્ચર વર્ણન–

આ જિનાલય શનૈશ્ચર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો શનિ? આકાશમાં ગમન કરનાર. નામ માત્ર સાંભળવાથી ભય ઉપજાવનાર. ચરણ વિહારથી પ્રાપ્ત કરેલ છે પ્રતિષ્ઠા અને મહોદય જેણે એવો. સજ્જન પુરૂષોની સ્ત્રીઓને ઇષ્ટ સુખ નહી આપનાર. અર્થાત્ દંપતીનો વિયોગ કરાવનાર. અને જો નીચ સ્થાનમાં હોય તો ઘણો ગુણકારી, પરંતુ ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલ હોય તો વિશેષ નુકશાનકારક હોવાથી બહુ ગુણ યુક્ત કહેવાય નહી.

(૪૭) રાહુ વર્ણન–

પોતાના પુત્ર બુધ ગ્રહની શોભાને વિનાશ કરનારા ચંદ્રને ગ્રસન કરનારા રાહુ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો રાહુ? નીચલા ભાગમાં ચંદ્ર સાથે ગમન કરનાર. ગ્રહણ વેળા ભય કરનાર. 'હે રાહુ! ચંદ્રને મુક્ત કર' આ પ્રમાણે સકલ લોકોના વચન સાંભળવાથી અથવા વેદ વાક્યોથી ચંદ્રને કંપાવનાર. ખંડન યુક્ત

(૫૪) લક્ષ્મી ઉડાવનારનું વર્ણન—

હે રાજન્! લક્ષ્મીને વેડફી નાખનારા માણસ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. કેવી રીતે? ગીત વિગેરે સાંભળવા વડે ગંભીર. હમેશાં પરસ્ત્રી સંભોગને લીધે બંધુઓમાં પ્રતિષ્ઠા ગુમાવેલો. તથા સંબંધીઓમાં વિત્ત ખર્ચવામાં નિર્દય અગર કૃપણ. તેમજ દેવગુરૂ વિગેરેની આસ્થા વગરનો. સારા માણુસોની સારી સારી સ્ત્રીઓ સાથે (પરસ્ત્રીઓ સાથે) વિષય ભોગ તથા આલિંગનાદિ સુખ મેળવીને પોતાના સર્વ ધનનો નાશ કરનાર. એટલા માટે ગુણુ વગરનો.

(૫૫) સોનાના ચંદ્રનું વર્ણન.

તથા આ ચૈત્ય સોનાના ચંદ્ર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. સુવર્ણચંદ્ર કેવો? ઘડવાના ટાઈમે ઉત્પન્ન થતા ટંકાર (રણુકાર) શબ્દથી ગંભીર. સોનાના બારીક ઘાટ ઘડતાં અવાજ ધીમો તેમજ મીઠો થાય છે અને હથોડી જોરથી ઠોકતાં તેનો અવાજ ગંભીર આવે છે. આકાશમાં રહેતો ચંદ્ર વેદની શ્રુતિઓથી ગંભીર છે તેથી અંહી ચંદ્રની અને સોનાની સરખામણી કરે છે. સુવર્ણચંદ્રક સ્ત્રી અને પુરૂષોના પગથી માંડીને પ્રતિષ્ટા મેળવેલ હોય છે. ત્યારે ચંદ્રમા ગમન કરીને ઉદયાચલ ઉપર સ્થાન મેળવેલ છે. સુવર્ણચંદ્રક સારા માણુસોના મસ્તક ઉપર રચના વિશેષથી આનંદ ઉપજાવનાર હોય છે ત્યારે ચંદ્રમા સુંદર તારાઓને આનંદ આપનાર છે. તથા સુવર્ણચંદ્રક કાંતિ વિગેરે અનેક ગુણુયુક્ત હોય છે. આ બાબતમાં એક કાવ્ય યાદ આવે છે—

सौवर्णं वलयं जगाम विलयं पत्युर्वियोगानले–
स्तन्व्याः केलिमृगस्पृशो वियुत इत्येषोऽपि हीं दुःखितः।

त्राप्पैः सिक्तमनाप्त भूमिंहरिणा सक्तं च भर्तु स्मृते-
रुच्छासैर्गमनं मया त्वयमपि श्रीहेमचन्द्रः स्मृतः ॥[1]

(૫૬) યાચક વર્ણન—

તથા આ દેરાસર યાચક સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો યાચક ? દાન આપનારના કડવાં વચન સાંભળવાથી કોપ નહી કરનાર હોવાથી ગંભીર, ઘેર ઘેર ફરીને આહાર પ્રાપ્તિ કરનાર, જેની સ્ત્રી જંગલમાં આનંદ પામે છે એવો, અને સર્વ ગુણોથી રહિત કહ્યું છે કે—

तृणं लघु तृणात् तूलं, तूलादपि हि याचकः ।
वायुना किं न नीतोऽसा ? मामपि प्रार्थयिष्यति ॥

હલકામાં હલકી ચીજ તૃણ છે. તેથી પણ હલકી ચીજ તરીકે આકડાના રૂને ગણી શકાય અને તે આકડાના રૂ કરતાં પણ તુચ્છ યાચક છે.

પ્રશ્ન—તો આવા હલકાને પવન કેમ ઉડાડી જતો નથી?

ઉત્તર—પવનને પણ બહીક લાગે છે કે એ મારા પાસેથી પણ કંઇ માગી બેસશે.

(૫૭) નિષ્કામ વર્ણન--

તથા આ ચૈત્ય કામ રહિત મનુષ્ય સાથે સદશતા ધરાવે છે. કેવો નિષ્કામ નર ? સિદ્ધાંત સાંભળવાને લીધે સ્વભાવથી ગંભીર, હમેશાં પોતાના શુદ્ધ ચારિત્રને લીધે ખ્યાતિ પામેલો, તથા દેવલોકાદિમાં જવા લાયક નશીબ ધરાવનાર. સાધુ પુરૂષોની કાંતા સમાન ગણાએલી દીક્ષાંગનાથી આનંદ પામનાર. અને દરેક ગુણોથી યુક્ત.

---

૧ આ કાવ્યનું અસલ સ્થાન મળી શકેલ નથી, અને અશુધ્ધ હોય એમ લાગે છે તેથી અર્થ કર્યો નથી. કારણ અસંબધ્ધ અર્થ થાય તો દોષના ભાગી થવાય.

(૬૪) ધનિકની આજ્ઞારૂપી વાણીનું વર્ણન—

તથા આ દેવાલય ધનવાનની આજ્ઞા સાથે સરખામણી કરે છે. કેવી આજ્ઞા ? બીજા માણસોએ આપેલા જવાબો સાંભળવાથી ગંભીર, માલિકના કહેવા પ્રમાણે સેવકોએ કરેલા આચરણોથી ખ્યાતિ મેળવેલી, આજ્ઞા માનનારાઓને ખુશી કરનારી (ધનિચ્છિત આપનારી) અને ઘણા ગુણોવાળી.

(૬૫) સુભટ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય સુભટ સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવો સુભટ ! હુશીઆરી ધરાવનાર સામે આવેલા સુભટના હોંકારા સાંભળવાથી ગંભીર બનેલો હમેશાં સંગ્રામથી જ પ્રખ્યાતિ અને આબાદી મેળવેલો, સહસ્રયોધિ વગેરે શત્રુ સમૂહથી સંતોષ પ્રાપ્ત કરનાર. અને અનેક ધનુષની દોરી ગ્રહણ કરનાર.

(૬૬) મંત્રવાદિ વર્ણન—

તથા મંત્રવાદિ સાથે આ ચૈત્ય સદશતા ધરાવે છે. કેવો મંત્રવાદી ? મંત્રના બળથી મેળવેલી કીર્તિ સાંભળવાથી ગંભીર, શત્રુઓના મદને ખંડન કરનાર, અથવા મંત્રના જોરથી પોતાની જિહ્વા વગેરેનો છેદન કરવાથી અને ઝેર વગેરે ભક્ષણ કરવાથી મંત્રવાદિઓમાં પ્રસિદ્ધિ તેમજ સમૃદ્ધિ મેળવેલો. મંત્રના બળથી આકર્ષણ કરેલી કામિનીઓ સાથે આલિંગનાદિ સુખ મેળવનાર, અને હર વખત મંત્ર ગણનાર.

(૬૭) પથિક વર્ણન—

તથા આ જીનાલય વટેમાર્ગુ સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો વટેમાર્ગુ ? સર્વ દેશમાં ગમન કરનાર. હમેશાં જંગલોમાં વાઘ વગેરેની બીકથી શોભાયમાન. પગોને લીધે મહાત્મ્ય મેળવેલ. તથા ગમન કરનાર. સારા જંગલોમાં ઉપચય પ્રાપ્ત કરેલો. વિવિધ દેશોમાં ભ્રમણ કરવાને લીધે ઘણા ગુણો મેળવેલો.

—

(૬૮) ખાઉધરી સ્ત્રીનું વર્ણન—

તથા આ દેવાલય ખાઉધરી સ્ત્રીની સમાનતા કરે છે. કેવી તે સ્ત્રી ? જેટલો આપે તેટલા ખોરાકને ખાઈ જવાથી ગંભીર, હમેશાં ભક્ષણ કરવાના કાર્યને લીધે પ્રસિધ્ધિ મેળવેલી, બહુ ભક્ષીપણાને લીધે જ શરીરે મજબૂત બનેલી. અને ખૂબ ખોરાક ખાઇ જવાના ગુણવાળી.

(૬૯) સર્પિણી વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય સર્પિણી સાથે સરખાપણું ધારણ કરે છે. કેવી સર્પિણી ? બિલ (દર) વગેરેમાં ગમન કરનારી, દંશ દેવાને લીધે ભય ઉપજાવનારી, ચરણ વગરના સર્પોથી જન્મ અને ઉન્નતિ પામેલી, સર્પોની પત્ની, કોઈનું પણ શુભ નહી કરનારી. એટલા માટે જ દોષયુકત હોવાને કારણે ગુણ વગરની.

(૭૦) સ્વૈરિણી વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય સ્વચ્છંદી સ્ત્રી સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવી સ્વચ્છંદી સ્ત્રી ? પરપુરૂષો સાથે ગમન કરનારી, લોકાપવાદ સાંભળવાને લીધે પતિને ભય ઉપજાવનારી, હમેશાં પોતાની મરજી માફક અનાચાર સેવવાથી અને ફરવાથી સ્વૈરિણી એવી પ્રતિષ્ઠા પામેલી, પોતાના પતિનો અંત આણનારી, પતિને કદી પણ સુખ નહી આપનારી, અથવા કદિ પણ હૃદયમાં પતિને સ્થાન નહી આપનારી, અથવા પરણેલા પતિ સાથે અનુકૂળ નહી રહેનારી એટલે વિરૂદ્ધ વર્તન કરનારી. તેથી જ ગુણ વગરની ગણાએલી.

(૭૧) પંડિતા સ્ત્રી વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય પંડિતા સ્ત્રી સાથે સમાનતા ધારણ કરે છે. કેવી પંડિતા ? સેવક જનને જ્ઞાન આપનારી, સર્વશાસ્ત્ર સાંભળવાને લીધે પ્રતિવાદીઓને ભય ઉપજાવનારી, સદા વરદાન આપનારી સરસ્વતીની કૃપા વડે વાચાલશક્તિ અને જ્ઞાન મેળવેલી, બુદ્ધિથી બ્રહ્માને પણ જીતનારી, અથવા સારા માણસોની સભામાં વાદલબ્ધિ

ઉત્પન્ન કરેલ છે. વિઘ્નની પરંપરાને દૂર કરનાર હોવાને લીધે કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ !, વિશાળ ઉદરવાળા હોવાને કારણે વિસ્તાર યુક્ત !, મહાદેવને જોવાથી પિતૃસ્નેહ ધરનાર !, લીલાયુક્ત મનોહર રીતે ગમન કરનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામની આબાદી આપનાર !, પ્રથમ બુદ્ધિને કંપિત કરીને પૂજા મળતાં પ્રયોજન સિદ્ધ કરનાર હોવાથી કંપરહિત !, કીર્તિયુક્ત !, ઉત્કૃષ્ટ મહાત્મ્ય ધરાવનાર !, લક્ષ્મીના સમાગમ માટે સિદ્ધ મંત્રસમાન ! હે **वारणसमान** !–ગજવદન ! (હાથીના જેવા મુખવાળા) તું જય પામ.

(૫૬) જ્યાં શંકર અને પાર્વતીએ અનેક વિલાસ કરેલા છે એવો **કૈલાસ**—

કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ !, પોપટ, કાક, કોયલ, મોર અને ચકલા વગેરે પક્ષિઓ, શીતળ પવન તથા સિંહ, વાનર વગેરેથી વ્યાપ્ત !, મનોહર અથવા ગૌરી અને ગણોના પરિવાર સહિત શંકર જ્યાં નિવાસ કરે છે એવો, જોનારને મનોહર !, જંગલોથી તેમજ હાથીઓથી અભિમાન ધરાવનાર !, સુંદર ક્રીડાના સ્થાનરૂપ !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, અર્થાત્ કૈલાસ પર્વતની યાત્રા જનારને આ ત્રણે પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ થાય છે. મોટી ઉંચાઇવાળો, રાવણ વગેરે શૂરવીરોને શંકરના આરાધનની બુદ્ધિ આપનાર !, સ્ફટિક રત્નમય હોવાને લીધે પોતાની કાંતિથી ચંદ્રની પ્રભાને વધારનાર !, અને જ્યાં મહાદેવની પ્રસન્નતાથી અધ્યાત્મ વિદ્યા જાણનારા પાર્ષદો અણિમાદિ સિદ્ધિ પામ્યા છે એવા હે **परम + अग** ! ઉચ્ચ પર્વત !–કૈલાસ ! તું જયવંતો રહે.

નવ ગ્રહ.

---

(૫૭) પૂર્વ દિશારૂપી કામિનીના કર્ણના આભૂષણરૂપ **સૂર્ય**—

પ્રભાત પહોરને આવ્હાન આપનાર !, કમળોનો વિકાસ રનાર !, ઇન્દ્રિયજન્ય અજ્ઞાનરૂપ પવનનો વિધ્વંસ કરવા હાથી સમાન !,

નિદ્રારૂપ અંધકારનો નાશ કરીને પ્રથમ જ સૂર્યનું દર્શન થવાને કારણે પ્રથમના દેવ !, કારણ કે સૂર્યે દુનિયાને ઉદ્યોત આપ્યા બાદ અન્ય દેવોનાં દર્શન થાય છે. દરેક ધાર્મિક કાર્યના પ્રવર્તાવનાર !, ઇષ્ટ વસ્તુ આપનારા છે ઉત્સવો જેના એવા, ઉદય પર્વત ઉપર ઉદય પામનાર !, ચંદ્રની પ્રભાને ઝાંખી પાડનાર !, ઉચ્ચતમ લક્ષ્મીના લાભથી પંડિતો જેના વડે પ્રખ્યાતિ પામ્યા છે એવા હે હરે !-સૂર્ય ! તું જયવંતો રહે.

(૫૮) કામિજનોની આળસને ઉડાડનાર ચંદ્ર—

શ્રેષ્ઠ !, સૂર્ય વિકાસી કમળોના વિકાસનો નાશ કરનાર !, કામ ઉત્પન્ન કરનાર !, વંઠેલી સ્ત્રિઓના સ્વચ્છંદી ગમનને અટકાવવાનો અભિમાન ધરાવનાર !, મતલબ કે ચંદ્રનો ઉદય થતાં અજુવાલાની બીકને લીધે કુલટાઓ બહાર નીકલતી નથી. ક્રીડા કરનાર ! ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ વર્ગને આપનાર !, કારણ કે ઉચ્ચ ચંદ્રના બળથી ત્રણે પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ થાય છે. મોટી ઉન્નતિવાળો, પક્ષીઓને ગમન કરવાની બુદ્ધિ આપનાર !, અર્થાત્ ચંદ્રનો ઉદય થતાં રાત્રે પણ દિવસની ભ્રાંતિથી પક્ષીઓ ફરવા ચ્હાય છે. સૂર્યનો ઉદય થતાં લક્ષ્મીથી ક્ષીણ થયેલ !, હે **સોમ** !-ચંદ્ર તું જય પામ.

(૫૯) લોકોના સમૂહનો નાશ કરનાર મંગળ—

માંગલિક કાર્યનો નાશ કરનાર !, ઘૃતાદિ રસોના વિસ્તારને હરણ કરનાર !, અર્થાત્ તે તે રસોને મ્હોંઘા કરનાર !. જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

सणि आइच्चि अहव भूनंदणि, कक्कि मयरि रवि अणहि दंसणि।
तण रस घण्ण महग्घ करावइ, अहवा नरवइ चक्कि चडावइ ॥

શનિ, સુર્ય અને મંગળ કર્ક અગર મકરરાશિ ઉપર હોય, અને સૂર્યની આકૃતિ વિકૃત દેખાતી હોય તો ઘાસ-

(૬૩) શુભ કામરૂપી પર્વતને તોડવા વજ્રસમાન શનિ—

કલ્યાણનો નાશ કરનાર !, દૃષ્ટિમાત્રથી ઉત્સાહના સમૂહનો નાશ કરનાર !, અર્થાત્ શનિગ્રહથી મેળવાએલ લગ્ન અશુભ હોવાને કારણે ઉત્સાહનો ભંગ કરે છે. મુંઝવણ કરનાર !, ઈષ્ટ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિને અટકાવવામાં અભિમાન ધરનાર !, પ્રથમથી જ સ્તુતિ કરવા અયોગ્ય !, शनौ धनुर्मीनगते पृथिव्यां सर्वप्रजा क्लेशदर्थिता स्यात् । શનિ જ્યારે ધન અગર મીનરાશિ ઉપર આવે ત્યારે સર્વ પ્રજા દુઃખી થાય. એવું જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું વાક્ય હોવાથી ધર્મ, અર્થ અને કામને નાશ કરનાર !, સમૃદ્ધિ શાળી માણસોને પણ કંપાવવા યોગ્ય બુદ્ધિ ધરનાર !, આલ્હાદ નહી ઉપજાવનાર !, પાંગળો હોવાને લીધે શ્રેષ્ઠ રીતે ગમન નહી કરનાર !, સૂર્યના પુત્ર ! (હે શનિ !) તું જય પામ (મશ્કરીનું કથન છે).

(૬૪) સર્વ જગતને પીડા કરનાર રાહુ—

સૂર્યની પ્રભા (તેજ)ને તુચ્છ બનાવનાર !, અમૃત પીવા જતાં મસ્તક કપાઈ ગએલ હોવાથી અમૃત જેના કલ્યાણનો અન્ત કરનાર છે એવો, (तमस्) શ્યામરૂપ હોવાને લીધે મોહના કારણરૂપ અન્ધકારને ફેલાવનાર !, શત્રુના સમૂહને હઠાવવામાં માન ધરાવનાર !, ભક્તો છે દેવો જેના એવો, ક્રૂર ગ્રહ હોવાને લીધે ધર્મ, અર્થ અને કામનુ ખંડન કરનાર !, સમૃદ્ધિને કંપ ઉપજાવનારી બુદ્ધિ ધરનાર !, ચંદ્રનો પ્રભાવ અને શ્રેષ્ઠ શોભાને નાશ કરવામાં ચતુર ! હે कान्त !–મસ્તકમાત્ર શેષ રહેલા હે રાહુ ! તું જય પામ.

(ઉપહાસ્ય વાક્ય).

(૬૫) અશુભના સમૂહના હેતુભૂત કેતુ—

કલ્યાણનો અંત આણનાર !, દૃષ્ટિમાત્રથી શૃંગારાદિ રસો, અથવા દૂધ દહીં વગેરે રસોના વિસ્તારને ઘટાડનાર !, રક્ષણ કરનારા રાજા, મંત્રી વગેરેનો ઘાત કરનાર !, ઈષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિને અટકાવવા માટે

અભિમાન ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ સ્તુતિ કરવા અયોગ્ય !, ધર્મનો નાશ કરનાર !, ઈચ્છિત પ્રયોજનને ખંડન કરવા યોગ્ય તેજને ધારણ કરનાર !, કેતુનો ઉદય થતાં યુદ્ધ વગેરે થવાનો સંભવ હોવાથી વીર પુરૂષોની બુદ્ધિને કૃપા રહિત બનાવનાર !, ક્રૂર ગ્રહ હોવાને લીધે કીર્તિ રહીત !, શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મીનો નાશ કરવામાં સિદ્ધ આચાર્ય સમાન !, **પ્રમાદ** ! માત્ર શિખારૂપને ધારણ કરનાર !, અથવા શિખામાત્રથી નૃપાદિકનો ઘાત કરનાર ! તથા પૃથ્વીનો દાહ કરનાર ! હે કેતો ! તું જય ન પામ.

૮ દિક્પાળ

(૬૬) દેવતાઓના સમૂહથી નમન કરાએલો ઈંદ્ર—

દરેક તીર્થંકરોના જન્માદિક કલ્યાણકોના ઉત્સવોમાં પૂજા માટે ગમન કરનાર !, સામાનિક, ત્રાયસ્ત્રિંશત, અને પાર્ષદ્ય આદિ પુષ્કળ પરિવારના વિસ્તાર યુક્ત !, (પૂર્વ ભવે ૧૦૦ વખત ક્રતુ શ્રાવક યોગ્ય પ્રતિમાઓ વહન કરવાથી) શતમખ નામે લોકોએ બોલાવવાને કારણે મખયુક્ત !, શ્રેષ્ઠ રૂપ હોવાને લીધે ઇંદ્રિયોને મોહ પમાડનાર !, ગજ તુલ્ય મનોહર ગતિને લીધે અભિમાન યુક્ત !, દેવોમાં મુખ્ય !, ધર્મ, અર્થ અને કામને પાળનાર છે પરમૈશ્વર્ય જેનું એવો, પાક આદિ દાનવોનો જય કરવામાં શૂર !, ધૈર્ય ગુણ યુક્ત !, કીર્તિ અને પ્રતાપ સંપન્ન !, ઉચ્ચ દરજ્જાના શાસ્ત્રોથી પ્રખ્યાતિ પામેલો બૃહસ્પતિ જેનો ગુરૂ છે એવો હે હરે !-ઇંદ્ર ! જયવંતો રહે.

(૬૭) અન્ધકારના પડદાને ચીરી નાંખનાર અગ્નિ—

અંદરમાં ધગ્ ધગ્ અવાજ યુક્ત !, અરણિના કાષ્ટથી ઉત્પન્ન થએલ !, હિરણ્યરેતસ્ !, નામ હોવાને લીધે સર્વ ધાતુઓમાં સુવર્ણની પેઠે શ્રેષ્ઠ !, જેનો વિસ્તાર કરનાર પવન છે એવો, સુંદર રૂપને લીધે ઇંદ્રિયોને મોહ પમાડનાર !, બ્રાહ્મણોથી હમેશાં પૂજાએલ હોવાને કારણે

પૂજા યુક્ત !, **अग्निमुखा वै देवाः સર્વ દેવોનું મુખ અગ્નિ છે** એવી શ્રુતિ હોવાથી સર્વ દેવોમાં મુખ્ય !, ધર્મ, અર્થ અને કામને પાલન કરનાર છતાં લોકવાયકાથી દાહક શક્તિ સંપન્ન હોવાને કારણે ધર્મ, અર્થ અને કામને ખંડન કરનારા તેજથી સંપન્ન !, વસ્તુમાત્રને દહન કરનાર હોવાથી કૃપા વગરનાઓમાં શૂર !, વસ્તુજ્ઞાન આપનાર !, રાત્રિએ પ્રકાશ આપવાને કારણે ચંદ્રમાના ઉદયમાં તેજથી શ્રેષ્ઠ !, અને સૂર્યના વખતમાં તેજ રહિત !, હે क !–અગ્નિ ! તું જય પામ.

(૬૮) પ્રાણીમાત્રની જિંદગીનો અંત આણનાર યમ—

કલ્યાણનો અંત આણનાર !, જેનાથી ઉત્સાહ નાશ પામે છે એવો, સુતેલા ફરી ઉઠેજ નહિ એવી દીર્ઘ નિદ્રાકારી હોવાને લીધે ઈંદ્રિયોને મોહ કરનાર !, સુખનો અંત આણનાર !, પ્રાણીઓના ગમન તથા આગમન અટકાવવા સંબંધે અભિમાન ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ ક્રીડાદિ વગેરે ન બની શકે એવો (અર્થાત્ મૃત્યુની બીકને લીધે પ્રથમથી જ ક્રીડાદિ બંધ થઇ જાય છે), ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરૂષાર્થનું ખંડન કરનાર !, સમૃદ્ધિમાંથી કમ્પ ઉપજાવનારી બુદ્ધિ યુક્ત !, કીર્તિ રહીત !, સૂર્યના પુત્ર !, મૃત્યુ કરનાર હોવાથી અનિચ્છનીય આગમન !, હે **ह्रे** !–યમ ! તું જયવંતો રહે.

(મશ્કરીમય વાક્ય)

(૬૯) માંસના મુખ્ય ખોરાકવાળો રાક્ષસ—

કલ્યાણનો નાશ કરનારા આગમનવાળો, યમને વિસ્તાર યુક્ત બનાવનાર !, કારણ કે મનુષ્યોને મારવાથી યમને સહાય મળે છે. **अक्षे राक्षसः બહેડામાં રાક્ષસ અને વડમાં યક્ષ વસે છે.** એવું કથન હોવાથી બહેડાના ઝાડ પર પ્રીતિ ધરાવનાર !,

કહ્યું પણ છે કે—

चिल्लीइ वसइ गोरी, सुरो लिंबे विही पलासम्मि ।
धत्तूरयम्मि रुद्दो अक्खे रक्खो वडे जक्खो ॥

પાર્વતી બિલ્લાના ઝાડમાં, લિંબડામાં સૂર્ય, ખાખરમાં બ્રહ્મા, ધત્તૂરામાં રૂદ્ર, બહેડામાં રાક્ષસ અને વડમાં યક્ષ વસે છે. અરણ્યમાં જનાર !, યુદ્ધ કરવામાં ગર્વ ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ સ્તુતિ કરવાને અયોગ્ય !. ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરૂષાર્થનું ખંડન કરનાર !, મોટી કાયાવાળા !, ભયંકર હોવાને લીધે વીર પુરૂષોની બુદ્ધિને પણ કંપાવનાર !, જ્યારે ચંદ્રની શ્રેષ્ઠ પ્રભા હોય છે એવી રાત્રિએ વિચરનાર !, અને સૂર્ય છતાં ગમન ત્યજનાર !, અર્થાત્ રાત્રિચર હોવાને લીધે દિવસે ગમન બંધ કરનાર ! હે **અપરમાગમ** ! અલક્ષ્મીથી ઉત્પન્ન થએલ !–હે રાક્ષસ ! તું જય પામ.

(ઉપહાસ્ય વાક્ય).

(૭૦) સુંદર રત્નોનાં ધરેણાંના કિરણોની શ્રેણિથી શ્વેતવર્ણ બનેલો વરૂણ—

સુવર્ણ કમળના વિસ્તાર જેવો સૂર્ય જ્યાં અલ્પ પ્રકાશવાળો થાય છે એવો, મનોહર !, જલનો અધિષ્ઠાયક દેવ હોવાને લીધે પાણીને સમીપ વસનાર !, સમુદ્રના ઘોષથી માન ધરાવનાર !, શ્રેષ્ઠ ક્રીડા યુક્ત !, ત્રણે વર્ગ (ધર્મ, અર્થ અને કામ)નું પાલન કરનાર; ચંદ્રની વિશિષ્ટ પ્રભાને કંપ ઉપજાવવા કુશલ !, અર્થાત્ વરૂણને (પશ્ચિમ દિશાને) પ્રાપ્ત કરીને કેવલ સૂર્યજ તેજ રહિત બને છે એમ નહી, કિન્તુ ચંદ્ર પણ અસ્ત થાય છે. પશ્ચિમ દિશાની શોભા વધારવા સિદ્ધ આચાર્ય સમાન !, હે વ !–વરૂણ ! તું જયવંતો રહે.

(૭૧) વૃક્ષોના વનને ઝુલાવનાર પવન—

કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ !, વિસ્તાર યુક્ત !, ઇંદ્રિયજન્ય મૂર્છારૂપ અરણ્યને ઉચ્છેદવા ગજ સમાન !, અર્થાત્ મૂર્છા મટાડનાર !. શ્રેષ્ઠ ગતિયુક્ત !, વાયુરૂપ પ્રાણ સિવાય કંઇ ન બની શકવાથી ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, મહાન ઉન્નતિ મેળવેલા વૃક્ષો વગેરેને વિશેષ પ્રકારે કંપાવવા કુશળ !, પુષ્પ તેમજ કપુર વગેરે શ્રેષ્ઠ

છંદઃ શાસ્ત્રમાં આઠ ગણ હોય છે. તે આ પ્રમાણે—

ઽ ઽ ઽ	ત્રણે દીર્ઘ	મગણ ૧
। । ।	ત્રણે હ્રસ્વ	નગણ. ૨
ઽ । ।	આદ્યગુરૂ	ભગણ. ૩
। ઽ ઽ	આદ્યલઘુ	યગણ. ૪
। ઽ ।	મધ્યગુરૂ	જગણ. ૫
ઽ । ઽ	મધ્યલઘુ	રગણ. ૬
। । ઽ	અંત્યગુરૂ	સગણ. ૭
ઽ ઽ ।	અંત્યલઘુ	તગણ. ૮

આમાંના એકેક ગણના અબ્ધિ, શંખ, શુભ્ર અને દુગ્ધ નામે ત્રણ ત્રણ અક્ષરના બને છે.

છંદઃ શાસ્ત્રમાં આઠ ગણ હોય છે. તે આ પ્રમાણે—

ऽ ऽ ऽ	ત્રણે દીર્ઘ	મગણ. ૧
। । ।	ત્રણે હ્રસ્વ	નગણ. ૨
ऽ । ।	આદ્યગુરૂ	ભગણ. ૩
। ऽ ऽ	આદ્યલઘુ	યગણ. ૪
। ऽ ।	મધ્યગુરૂ	જગણ. ૫
ऽ । ऽ	મધ્યલઘુ	રગણ. ૬
। । ऽ	અંત્યગુરૂ	સગણ. ૭
ऽ ऽ ।	અંત્યલઘુ	તગણ. ૮

આમાંના એકેક ગણના અબ્ધિ, શંખ, શુભ્ર અને દુગ્ધ નામે છ ત્રણ ત્રણ અક્ષરના બને છે.

